Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: J. GLEDITSCH

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 10,oo pr. aar, utlandet kr. 15. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 5-6 MAI-JULI 1923 30. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI JOHANNES BJØRNSTAD. KR.A

KIRKE OG KULTUR

redigert av domprost GLEDITSCH.

Abonnement 10 kr. aaret.

STEENSKE BOKTRYKKERI JOHANNES BJØRNSTAD

KRISTIANIA.

VIS OS FADEREN!

Prædiken av Johan Løken.

«Vis os Faderen, — og det er os nok!» Så roper Jesu apostel. Og Jesus svarer ham: *«Den som ser mig, ser Faderen»!* Johs. 14.8.

Vi kjenner vel til det ropet efter Faderen også i våre dager. Dikterer og tenkerer roper det ut. All menneskeslektens hjerte sukker det ut, ja, har lenge sukket det ut, som selve ordet for all tidens nød og sorg. Faderen i himlene er blit borte for menneskenes slekt. Og dermed har mørke lagt sig over alt, over nutid og fremtid, over liv og død, over menneskeskjebnene, over naturens og åndens verden. Når Faderen i himlene er borte for os, hvad har vi da igjen? Da er himlen blit tom og jorden øde og fattig for menneskenes barn. Har vi ikke fåt erfare det?

Det er Faderen i himlene med nåde og kjærlighet nær os, som alt menneskelivet trenger. *La os få se Faderen i alt!* Det er ropet ut av det dypeste i menneskesjelen. Den innerste barnerøst derinne fra hjertets dyp i enhver av oss. Enten du vet om det eller ikke. Å hvor et menneskehjerte kan forderve sig selv og bli tomt og hardt og gudløst! Men under alt det forvillete og forkomne ligger der no på bunden, et sårt suk som mange ikke vil kjennes ved. Det er *Faderens* røst derinne, inne ved menneskehjertets dypeste glemte kilder, som sukker efter dig sit barn og kaller barnesukket efter Faderen frem derinne i dig. Inntil det fortvilet sprenger sig frem forbi alt annet i verden, og roper det ut under alle himler i hungers nød: Giv mig *Faderen,* og det er nok for mig i tid og evighet! Lat mig få øine ham som min sjæl skriker efter og ikke kan finne!

Ja dette er ikke bare det enkelte menneskehjertes, men også *all menneskeslegtens* egentlige hjertebøn, nedgjennem alle de flygtende tider og deres nød. Det er ham de i dypeste grunn søkte efter og ropte efter med ville skrik. Og de visste det ikke selv. De speidet ut i natten og inn i døden, folkeslag efter folkeslag, for at få øie på ham som er alts dypeste løndom, alts veldige ophav. De jaget henover jorden for at finne hans spor. De kallte opad mot

himlen, ved dag og ved nat, med alleslags forsøkte navn. De formet sig billeder og guder, for deri at fange hans åsyns trekk som de ikke kjente. Og de slog dem isund igjen disse billeder og guder; for de var jo ikke Faderen, han som deres hjerte stundet efter, enda de ikke selv klart visste det. De gransket og grublet, de forrådte ham og glemte ham. Men atter og atter steg det dype suk op av menneskeslegtens hjerte og blev til et villt fortvilelsens rop gjennem menneskelivets blodige ørkener: Du åndernes Fader, hvor er du? Å tal til os, og træd nær til os, at slegtens nød kan bli lækt.

For det er sant: Det er slet ikke altid så *let* for vårt stakkars menneskeblik, selv ikke for troende mennesker, at øine Faderen i alt, forstå ham og holde fast ved ham. Det er slet ikke let, altid at se den *personlige Gud* i alt. Og enda vanskeligere er det mangen gang at se hans faderlige *kjærlighet* i alt her i verden. Mange sier i vore dage endog, at han for altid er forsvundet av tilværet. Naturvidenskapen og astronomien har tat ham bort, sier de. Stofuniverset er grenseløst, og der er ikke plass til ham. Tenkningen og granskingen har gjort ham umulig, hetter det. Kanske det netop for dig som leser dette, er dit livs fortvilete ulykke, at Gud er blit borte for dig? Vort hjerte sukker efter ham, men vi har så vanskelig for at se ham klart. Min Gud, min Gud, hvor er du!

Vi ser *naturlivet*, Guds veldige verden i himmel og på jord, som omgir os. Der er spor på spor allevegne av hans veldes gjerning. Men vort menneskeøie ser bare *stoffet*, det synlige og gripelige, i jordens støv hernede, i himlens stjerner deroppe. Vi merker de veldige naturkrefter i det alt, og de harde ubøielige naturlover i det alt. Lenger kommer vi ikke inn. All verden er underlagt disse veldige lover og krefter, som hersker med blind, undtagelsesløs nødvendighet. Det hele ser ut for vårt svake menneskeblik som et eneste stort *maskineri*, hvor alt går sin faste, endeløse gang. Verdner opstår og forgår. Stof skifter og form forandres. Men *Gud, Faderen*, han hvis sterke arm bærer og fører det alt, ham ser vort menneskeøie ikke. Til ham makter det ikke at trenge inn. Den store taushet spotter os, så vårt hjerte fortviler.

Nu, dersom vi ser riktig dypt og opmerksomt efter, vil vi nok merke mere enn bare stoffet i verden om os. Vi øiner sterke spor overalt i natursammenhengen av *intelligens*, av tanke, vilje, hensigt og harmoni, av en *åndsvilje* i alt. Det lar sig ikke kom-

me forbi, selv om talløse andre trekk i billedet forvirrer og forviller os. Men *ham selv* øiner vi ikke og finner vi ikke. Bare så mange uforståelige motsigelser. Bare gåtefulle, flygtende skimt av den personlige Faders åsyn. Og alt blir igjen mørkt for os som før.

Og vender vi os så fra det bundne naturliv til «skapningens krone», til *menneskelivet* i dets lovpriste frihet og herlighet, — hvad ser vi da? Også menneskelivet ser vi helt i naturkrefternes og naturlovenes vold!

De fører os med sig, som de vil. Et menneskeliv, et stakkars menneskehjerte, er som et lite støvgran i krefternes og lovenes endeløse hvirvel. Menneskeliv og menneskehjerter opstår, knuses og forgår, — hvem spør efter dem? Den ene rives bort, den andre blir spart, — er det bare *tilfeldet* som rår? Det er ikke let for et stakkars blindt menneskehjerte at få øie på faderhjertet og faderhånden bak det alt. Allerminst for den som lider og sørger. Eller for den som tynges under livets harde jernlover av årsaker og virkninger, arv og slektssammenheng, vanskelige livsforhold og så mye annet.

Og vender vi os til menneskenes eget *samliv* i verden, deres samfundsliv og deres mellemfolkelige liv, dette som de dog selv mest skulde rå for og kunne åpne for alle Faderens godhetskilder, så gir heller ikke det os alltid stort intryk av *Guds* nærhet. Det er slet ikke let at kjenne Faderens kjærlighet og godhet slå os varmt imøte der heller. Å hvor menneskelivet, samfundslivet og nationernes samliv er fattigt på Guds godhet, barmhjertighet og trofasthet! Hvilken tidsalder i verden vet bedre om det enn vor blodige? Se hvordan menneskene er mot hverandre, mann mot mann og folkeslag mot folkeslag, — hvem kan her få øie på *Faderen*, selv i kristne land!

Og vender vi os tilslutt fortvilet bort fra det altsammen, bort fra alt det harde og onde utenom os, bort fra hele den ytre verden og dens gudforlatte kav, for bare at skue inn i os selv, inn i åndens dybder, inn i vort eget menneskehjerte, der hvor det dog sukker efter Faderen i det dype, — hvad øiner vi så der? Thi mange i våre dager sier til os: Se inn i dig selv, *der* finner du Gud!

Å det er heller ikke *Faderen* vi skuer derinne, — men alt annet! Det er heller så fullt av synd på synd og ufullkommenhet på ufullkommenhet. Ikke godhet, ikke reinhet. Heller selvgodhet, inbilskhet, egenkjærlighet, tomhet, forfengelighet og grisk-

het, og alt dårligt og stygt. Fattige paa Gud er vi, mer enn den hele verden rundt omkring!

Så øiner vi da ikke Faderen nogen steds! Å du stakkars menneskehjerte, hvor skal du finne ham? Hvor skal vi vende os hen i denne vår dypeste usalige nød?

«*Vis os Faderen, og det er os nok!*» roper menneskehjertet fortvilet. Vi kan ikke nøie os med mindre enn ham! Vi må finne ham, ellers forgår vi i evig jammer!

«*Se mig, så ser du Faderen!*» svarer Jesus stille, han den velsignete gudssøn og menneskebror fra Galilæa og Golgata, og hans røst lindrer så forunderlig det skjelvende menneskehjerte.

Og alle Jesu fattige venner til alle tider har jublende sannet det, og stemmer i: *Ja, det er så!* Gud være lovet! Hos ham fik de se Faderen, deres hjerters dypeste lengsel. Da de først helt kom hen til Jesus og så ham in i øie og hjerte, bedende hengav hele sin sjæl og sit liv til ham, se da strålte *Faderens* åsyn frem for dem i alt, i liv, i død, i hverdagens stræv og arbeid, i naturens og åndens verden, midt i menneskelivets kamper og nød og vanskeligheter. De så hvad de aldrig før hadde vunnet at se. Det blev deres livs rikdom og sterke kraft og lykke. De så sin *Fader* i alt, og mistet aldrig det salige syn.

Men hvordan kan dette ha sig? Hvordan kan dette under ske? Å herlige hemmelighet, som bare kan salig *erfares*, men ikke med jordens menneskeord, hverken oldtidens eller nutidens, helt uttrykkes eller forklares!

Se det hellige under: Hele Jesu skikkelse og personlighet, hans hele liv og broderlige tjenergjerning på jord, hans evangelium og hans offerdød for os, hele hans hjertelag og vidunderlige kjærlighet, *gjenspeiler og åpenbarer* Faderens eget hjertelag, det evig dype og forbarmende. Frelserhjertet ligner intet annet på jorden, det ligner alene Faderhjertet, fullt som det er av uendelig godhet og kjærlighet. *Hvis* kjærlighet stråler evig som hans, der ofret sit liv inntil døden for en syndefull og utaknemlig slegt? Det er ikke uten grunn at de gamle kalte ham «Faderens uttrykte billed» på jord. Hvilket *evighetsophav* vitner ikke Jesu ånd og ømhet om? Hvilket Faderhjerte bak det hele aner ikke vårt sukkende menneskehjerte ved at betrakte Jesus fra Nazaret? Å under av under!

Dog enda helligere under: Se Jesus ikke bare gjenspeiler og åpenbarer for os, — men i hans person og liv og ord og kjærlighetens offer til vor frelse, se der *møter Faderen selv* os i ham,

med all sin tilgivelse, trøst og kraft og hjertefred til os. Vi kjenner det, vi erfarer det. Sønnen er ikke alene; speilet er ikke bare blankt og bart. Faderen selv er deri. Dette var og blir vor største fryd hos Jesus av Nasaret. Vi stedes barnlig bedende for Faderens åsyn, og vi har daglig *hjemme* der med Jesus. Vi oplever og lever i Faderens usigelige tilgivelse og nåde, og den blir vårt livs store lykke og kraft. Millioner har salig erfaret det, hos ham blit løftet inn til det evige Faderhjerte i tak og lov. Faderen selv er nær!

Og se, salige under: Jo mer vi således betrakter Jesus og lukker ham inn i vårt hjerte, så *forvandles* lønndomsfullt vårt eget hjerte og vårt eget syn. Vi ser alt anderledes enn før. Der spirer en ny synsevne hos os, ved det inderlige samliv med ham. Vi begynner at føle med sønnehjerte vi også. Vi får mer og mer Jesu øie at se med, *sønneøie* at se med. Jo dypere vi kommer inn i åndssamfundet med ham, des mer står vi som barn overfor altilværets høie Fader og magter med sønneblikk i alt at se Faderen, *vor Fader,* tross alt i verden som vil forvirre og forville. Gud ske lov! Salig opfylles det: «Den som ser mig, ser Faderen».

Ja, se her er løsningen. Jesus Kristus av Faderen skjenket os midt i slegtens mørke og nød, forat ingen menneskesjæl skal behøve at miste synet av sin himmelske Fader, men salig finne ham, skue ham og barnlig tjene ham i sønnens hellige samfund. Å under og over alle under!

MUSIKK-MINNER FRA OLDTIDEN I VÅR LITURGI

De fleste tenker vel at der med reformationen gjordes saa grundig op med alt papistisk væsen, at ogsaa musikken blev luthersk og aandet den rene lære. Staar ikke menighetssangen som bevis paa den nye ånd som var trengt inn i Kirken? Ved nærmere undersøkelse vil man dog finne at Luther og hans nærmeste efterfølgere beholdt særdeles meget av den katolske liturgi. Der blev i almindelighet sunget en del latin; «jeg vil», sa Luther, «paa ingen maate at det latinske sprog skal komme helt av bruk ved gudstjenesten». Han beholdt de gamle introitus, Kyrie, gloria og lot latinskoleeleverne uken igjennem synge nogen latinske salmer ved froprækenen o. s. v. Niels Jesperssön (1573) og Hans Thomissön (1569) beholdt da ogsaa en hel del gregoriansk musikk i «gradualet» og «psalmebogen».

Men efterhvert trengte morsmaalet igjennem, vaar messe blev en salmemesse, og nu for tiden kan det være vanskelig for almindelige kirkegjengere å finne frem de partier i messen som har sammenheng med den gamle kirke.

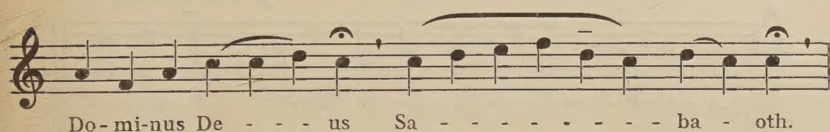
Men disse minner finnes. Allerede «Kyrie eleison» fra Luthers messe, med et tillæg av Schørring (1783) er i sin kjerne et eldgammelt musikstykke fra 11te aarhundrede. Hos Luther er det merkelig nok utformet paa en megtigere, mer primitiv maate enn i gradualet; han har: f—g—a, h—a—a, og dette lydiske trekk er av gripende virkning.

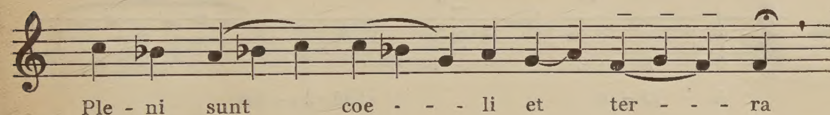
At velsignelsens melodi har gamle traditioner, fremgaar allerede av slutningens frygiske karakter (b—as—ges—f); men hvor den oprinnelig skriver sig fra, vites ikke.

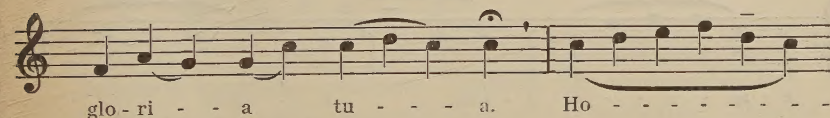
Særlig interesse har melodien til «Hellig, hellig —» i præfationen. Lindeman gir ingen oplysning om hvor han har den fra. Ved at lete efter fant jeg den hos J. S. Bach. I hans «Werke» bind XXXIX, inneholdende «Motetten, Choräle und Lieder», staar den som nr. 72 av Koralerne. Bach har ingen tekst, men C. F. Beckers samling av Bachs Koraler har «Heilig, heilig —» o. s. v. Hvor har nu Bach faatt denne melodi fra? I graduale romanums

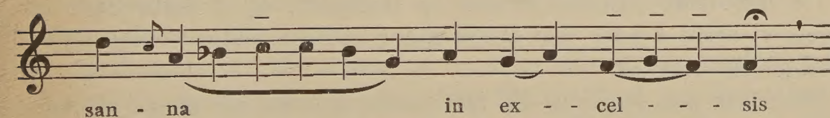
store skatkammer har man et sanctus for advents- og quadragesimaltiden som lyder slik (jeg overfører til moderne noder, men beholder bare fjerdedeler; to fjerdedeler altsaa = en halvnote):

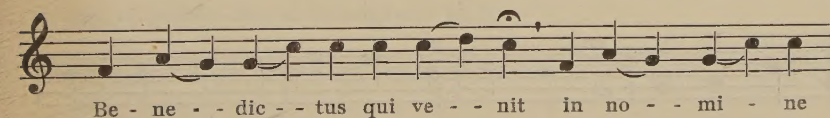

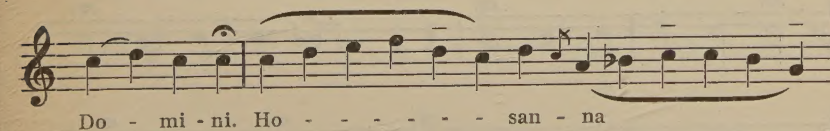

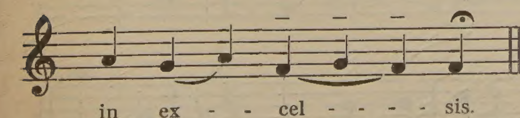

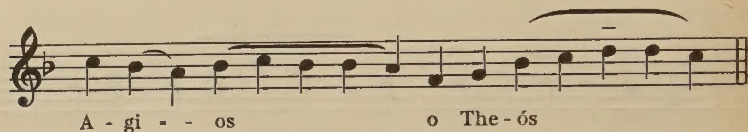

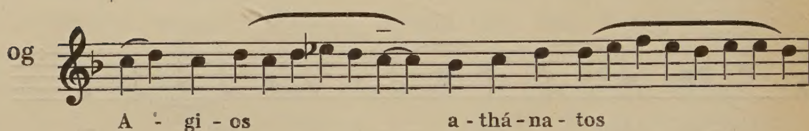

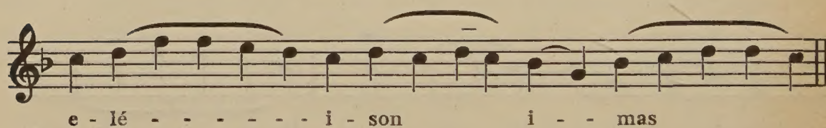

Dette er en ærverdig tone, sikkert paaviselig fra 11. aarhundrede. Men da sanctus jo fra eldgammel tid hører præfationen til, og denne igjen er gammel som den latinske liturgi, er det vel sannsynlig at melodien og kan høre til det oprinneligste i kirkelig musikk. Ser vi paa det fra græsk overtagne trisagion, som langfredag veksler med Sanctus efter «popule meus —», saa finner vi (overført til samme toneart) følgende melodi:

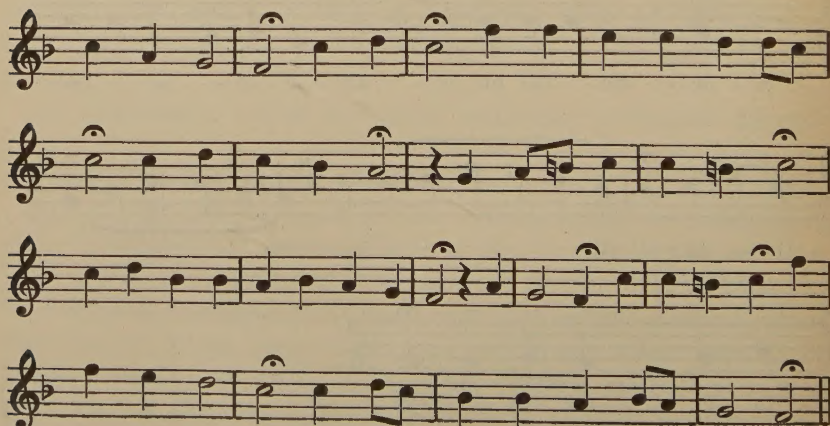
og

De melodiske grunnskjemaer er beslegtet, og i dette Sanctus synes vi ennu å høre den eldste menighets begeistrede musikk — sjæl gi sig uttrykk.

Bach har paa ypperlig vis ført denne frie melodi over i de former som vi nutidsmennesker er vant med:

I «Gesangbuch für die evangelisch-lutherische Kirche in Bayern» 1854 finnes en overførelse til ny noteskrift av et Sanctus med tysk tekst; det gamle latinske har altsaa en seig tradition; men det har ikke i nøiagtig samme form foreligget for Bach. Han er vel da mesteren for omformningen i «Choräle».

Vor Fadervor-melodi skriver sig fra F. Naue's «Altargesänge». Han opgir som kilde: et gammelt manuskript. Grunnlaget for melodien er det gammelkirkelige:

Melodien fortsetter omtrent i samme litt ensformine stil; bare ved «ne nos inducas in tentationem» er der variation. «Manuskriptets» komponist har bygget selvstendig videre paa temaerne i de første bønner.

Men det viser sig altsaa, at vi ikke bare i salmemelodier som «Kom du folkefrelser sand», «Den Herre Krist i dødsens baand» o. fl. har minner fra oldkirken; ogsaa i vår liturgi klinger sterke toner fra den første menighets sang.

O. M. Sandvik.

VIDENSKAP OG FROMHET

(Manuskript efterladt af afdøde professor Henrik Mohn).

Jeg skal forsøge saa godt jeg formaar, at fremsætte for dem nogle af de betragtninger, som under mine videnskabelige arbejder, (dem jeg har faaet lykke til at beskjæftige mig med i en lang række af aar,) kommer og staar for mine tanker og hjelper til at lede dem og styrke dem under søgen og under virksomhed efter ovennævnte vanskeligheder.

Det videnskabelige arbejde har som andre arbejder sine vanskeligheder og sine glæder. Videnskabens maal er at udforske og finde sandheden. Men forskningen er vanskelig og fremskridtet sker kun rykkevis og kanske det meste arbejde maa anvendes for at faa omgjort og udryddet anskuelser, som til en tid syntes rimelige, men som senere forskninger med strengere kritik viste at være uholdbare. En berømt mand har sagt: «Die Geschichte der Wissenschaft ist die Geschichte ihrer Irrungen». Som de ved, spiller hypoteser og teorier en vigtig rolle ved videnskabens udvikling. De er en naturlig frugt af mennesketankens trang til at se en enhed i kjendsgjerningernes mangfoldighed. De har sin store betydning for forskeren som et middel til at prøve den formodede sammenhæng i de iagttagne fakta og derigjennem som arbejdshypoteser til at stimulere til nye kontrolforsøg, der kan berigtige uklare anskuelser og føre til klarere anskuelser af sammenhængen mellem fænomenerne; hypoteserne og teorierne kan ogsaa, idet de binder opfatningen af de enkelte fænomener sammen, være en særdeles velkommen hjælp — og det ikke mindst for de studerende — til at *huske* fænomenerne.

Men hypoteserne i teorierne er ikke videnskabens virkelige eller blivende resultater. I dette punkt hersker der, navnlig blandt den store mængde, som ikke har lejlighed til selv at følge med i det videnskabelige arbejde, misforstaaelser som det burde være enhver alvorlig forskers bestræbelse at søge at bortrydde. Populære bøger om videnskab, aviser, tidsskrifter, ja selv lærebøger fremstiller jevnlig hypoteser og teorier som fastslaaede videnskabelige resultater og disse fremstillinger sluges mere eller

mindre raa af den interesserede læsekreds. Jo uhyrligere hypoteserne er, jo mere fantasifulde, desto mere interesse fanger de. Jeg beklager de mennesker der kun er henvist til at læse saadanne skrifter.

Jeg kunde nævne mangfoldige exempler paa berømte hypoteser og teorier, som holdt sig i hævd i lange tider, og som senere, efter nyere indtrængende forskninger er ramlede aldeles sammen. Men jeg skal indskrænke mig til at omtale nærmere et tilfælde, som turde være af mere almindelig interesse og som viser, hvorledes nyere forskninger saaat sige lidet efter lidt piller ved og undergraver længst antagne og yndede hypoteser og teorier.

De kjender antagelig alle den Kant-Laplace'ske theori om solsystemets dannelse, efter hvilken solsystemet med sin sol, sine planeter og deres drabanter skulde være udviklet til sin nuværende form fra en roterende taage- eller damp-masse, der under rotationen udskilte ækvatoriale ringe, som brast og tullede sig sammen til planeter, ved hvilke det samme gjentog sig ved maanens dannelse. De ydre planeter skulde være dannede først, de indre senere. Og planeternes og maanens bevægelse og planeternes rotation skulde gaa i samme retning, den vi kalder direkte, fra høire mot venstre, som taageringens rotation. Ved udstraaling af varme til verdensrummet skulde de dannede kloder afkjøles til flydende og faste. Inderst stod igjen den sidst dannede varme sol.

Paafaldende var det nu ligeoverfor teorien om virkningen af rotationen, at Uranus' drabanter har en retrograd bevægelse, der staar næsten lodret paa planetens bane og at Neptuns drabant har en retrograd bevægelse. Dog til forklaring hertil har man fundet en udvej i særegne omstændigheder ved de yderste planeters dannelse efter teorien. Den sidst opdagede 7de jupiterdrabant gaar den gale vej.

Imidlertid har der i aarenes løb løftet sig stemmer imod Laplaces Nebular-hypotese. -En fransk astronom har søgt at paavise, at det er de indre planeter, som er dannet først og de ydre større planeter senere. Andre forskere har søgt at paavise, at planetdannelsen gjennem sammenballede taageringe strider mod mekanikens love.

Den engelske forsker G. Darwin har vist, at man kan tænke sig at maanen har hængt sammen med jorden som en slags udvext paa denne og at den i tidens løb er løsrevet fra jorden og har stadig fjernet sig fra denne indtil den har faaet sin nuvæ-

rende afstand, der staar i overensstemmelse med dens omløbstid og dens og jordens masse.

Saa er der andre som søger at gjøre det sandsynligt, at kloderne i planetsystemet er dannet successive ved at ophobe om en første kjerne smaalegemer fra himmelrummet. At himmelrummet er fuldt af saadanne, ved vi nu fra iagttagelser af stjerneskud, ildkugler og af meteoriter som falde ned paa jorden hver dag og saaledes ganske vist bidrager til at forøge dens masse.

Efter Nebularteorien skulde en planet som jorden engang have været flydende i smeltet tilstand, med undtagelse af dens atmosfære og man ser det anført at jorden i flydende tilstand paa grund af sin rotation skulde have faaet sin fladtrykte ellipsoide form. Med utstraaling af varme fra overfladen skulde der dannes en fast skorpe, den paa hvilken vi lever, og det kondenserede vand samles i de fordybninger hvor vi nu har havene og sjøerne. Jordens indre skulde være en glødende masse, der var kilden til den faktisk tilstedeværende jordvarme, og hvem man en tid opstillede som reservoiret for den lava, som fløď ud af de ildsprudende berge.

Nu er sagen den, at jordens, det er havets overflades form er betinget af tyngden, massens fordeling i jorden og dens daglige omdreining om polaraxen. Og geologernes undersøgelser har ført til, at vulkanernes lavaer hidrører fra særskildte herder i jordskorpen, hver vulkan med sit reservoir. Om jordens indre ved vi meget lidet. Matematisk sikkert er det, at jordens indre er tættere eller tungere end jordskorpen, den indre kjerne har en tæthed som de tunge metaller, at tyngdens størrelse først tiltager lidt med dybet og derefter aftager til nul i jordens centrum, at trykket voxer med dybet og er efter menneskelig maalestok enormt i centrum.

Iagttagelser af fjeldets temperatur i gruber, tunneler og borhuller viser, at temperaturen voxer meget raskt med dybet i alle de lag som man har naaet. Dette viser at jorden maa være meget varm i det indre. Men om den iagttagne sterke temperaturtilvæxt med dybet fortsættes langt inde i jorden, hvad der vilde føre til enorme temperaturer i centrum, eller om den er en følge af en hed kjerne med forholdsvis rimelige varmegrader, derom ved vi intet. Man har oprettet en teori om, at stoffet i jordens indre skulde, da det befinder sig under et højt tryk og en høj temperatur, der var højere end den saakaldte kritiske temperatur, være gasformet. Men da denne gas maatte være under et

meget højt tryk, og da mange andre omstændigheder lægger vanskeligheder i veien for at tænke sig den som de kjendte yderst let bevægelige gas- eller luftarter, indrømmer man, at den gas, som fylder jordens indre, maa være baade tung som metal og meget seig. Det synes mig at betegnelsen gas eller luft for et saadant stof er mere skikket til at vække sensation hos den læge mand end til at give et udtryk for den virkelige eller formodede tilstand. Vi har ikke nogen forestilling om hvorledes stoffene forholder sig under de høje tryk og de høje temperaturer, som vi er sikker paa findes i jordens indre og vi formaar ikke med vore sterkeste midler ved experimenter at eftergjøre saadanne tilstande. Lad os da heller sige rent ud, at om tilstanden af stoffet i jordens indre ved vi ikke noget udenfor det jeg ovenfor har nævnt.

Undersogelser over flo og fjære og over jordens rotation udført af de dueligste matematikere og fysikere er komne til det resultat, at jordens masse i det indre er noget elastisk, men stiv som staal. De nyere jordskjælvmaalinger viser, at et jordskjælv opstaar i jordskorpen og forplanter sig fra udgangspladsen dels som bølger tvers igjennem jorden, dels som bølger der følger jordoverfladen. Disse undersøgelser turde i fremtiden give yderligere oplysninger om jordens indre og dens beskaffenhed.

Og nu det nyeste om den indre jordvarme. Det nyeste i fysiken er studiet af de radioaktive stoffer, blandt hvilke radium spiller den fornemste rolle. Disse stoffer udsender, som det synes uden at minke merkelig i masse, forskjellige slags straaler, blandt hvilke varmestraaler. Nu findes radium og radioaktive stoffer i de fleste bergarter, i jordbunden, i kilder, og fra luften i sprækker i jorden. Og ganske forbløffende er det at høre, at der er radium nok i bergarterne og i jordskorpen for at give *den* indre jordvarme som man observerer. Derimod skulde jordens indre metalliske kjerne ikke være radioaktiv. Skyldes solens varme radium? Og hvad er dette radium, som synes at være et element der er forgjængeligt, om end langsomt, og gaar over til andre elementer, som helium?

Jeg har nævnt disse exempler for at vise dem, hvorledes det kan gaa med anerkjendte teorier. Det kan være med blandede følelser at man maa opgive dem. Jeg har selv oplevet, at en som det syntes mig, plausibel forklaring af et meteorologisk fænomen, vindcentrernes translatoriske bevægelse har jeg maattet opgive. Hvad jeg ansaa for aarsag, er nok det modsatte, nemlig en følge

af andre momenter. Hvilke disse er, det er endnu gjenstand for hidtil forgjæves forskning.

De sikre resultater af videnskabelig forskning er de fundne fakta. Teorierne kommer i anden række. Lad os først og fremst respektere fakta, de er sandhed, og lad os med kritik respektere fantasi og teorier som menneskelige hjælpemidler til at nærme os til sandheden. Magna est veritas et prevalebit.

Videnskaben søger sandheden. Dens arbeide er en stadig søgen og den kjæmper sig frem med de midler, som Gud har givet os til at finde og erkjende sandheden. Den fuldkomne sandhed saaledes som den staar for Guds øjne, er det ikke givet menneskene at fatte. Dertil har menneskene, som lever paa jorden. ikke faaet legemlige eller aandelige organer. Den aabenbarede sandhed er en direkte Guds gave. Men med de givne evner har det været menneskene forundt ellers at kige ind i sandheden og efterhaanden at gaa fremad i erkjendelsen af den.

I forhold til den hele sandhed er disse evner uendelig smaa og vi maa altid erkjende, at vi forstaar kun stykkevis og at erkjendelsens fremskridt er stykkevis og saare langsom i forhold til vor trang til større viden.

Videnskabens vej bliver derfor under arbeidet ikke uden møie og besvær paa mange maader, baade naar fakta skal findes og de fundne fakta skal bearbeides. Hvor mangen gang staar man ikke fast, naar man maa stoppe op fordi man ikke kan finde det faktum, eller den tanke som løser ud den logiske forbindelse mellem de fundne fakta eller den deraf inspirerede tankerække. Situationen kan synes fortvivlet og man kan være fristet til at opgive den hele undersøgelse. Dog hjælpen er der, naar vi alvorlig søger den. Har ikke Vor Herre sagt: «Bed, saa skal Eder gives, led saa skal I finde, bank paa, saa skal der lukkes op for Eder?» Jeg kan vidne af min egen erfaring, at her er hjælpen. Bed, saa skal Eder gives, thi hver den som beder, han faar, og stille, overraskende snart kan klarheden komme. Men det kan ogsaa vare længere tid; da siger han: «Led, saa skal I finde, thi den som leder han finder», og saaledes henviser han til fortsat arbeide, fortsat søgen, og denne fører til resultat. Lykkes det endnu ikke, saa hør paa den sidste anvisning: Bank paa, og der skal lukkes op for Eder, thi den som banker paa, for ham skal der lukkes op. Ja, bank, vær taalmodig, bank igjen og det skal være underligt om ikke lysstraalen da kommer. Og naar den kommer saa er glæden over hjælpen fra Herren saameget inderligere og større.

Jeg har her nærmest havt i tanke det videnskabelige arbeide som gjælder selvstændige undersøgelser. Men jeg tror at disse betragtninger ogsaa kan gjælde det videnskabelige arbeide, som er studentens. Ikke altid kan det være saa let, tilfulde at forstaa sammenhængen i det som læres fra katederet eller i det som læres i lærebøgerne. Møder en saadan vanskelighed og vil den ikke greie sig med det samme, saa stop lidt. Bed, led og bank, gjør det med tillid og haab og se saa om ikke Herren kommer og rækker dig sin hjælpende haand.

Under arbeidets vanskelighed kan man blive fristet til at opgive det eller tage det for let. Tænk da paa den søn til hvem Faderen sagde: Søn gaa idag og arbeid i min vingaard! Men han svarede og sagde: Jeg vil ikke. Men siden angrede han det og gik. Det var ham som gjorde Faderens vilje, og fristelsen til at tage arbeidet for let, den er en fristelse til feighed, som man senere kan komme til at angre. Man kan synes, at undersøgelsene eller studie-emnet ikke er værd nogen videre anstrængelse. Den fremtidige læser eller hører vil næppe lægge mærke til det hul i fremstillingen som jeg ikke gidder at utfylde. Da gjælder det at være lydhør for den Helligaands stemme, som siger: gaa hen i vingaarden og arbeid, ligesom Paulus paa sine reiser var lydhør derfor og fulgte aandens vidnesbyrd lige til den sidste reise til Jerusalem, uten at han vidste hvad der skulde møde ham.

Men er der vanskeligheder ved det videnskabelige studium, saa er der paa den anden side til gjengjæld store glæder. Glæde ved arbeidet og glæde over resultaterne. Glæden ved arbeidet kan være af mangfoldig art. Der er arbeidsmetoderne. Har jeg fundet en god metode, en metode som viser sig at føre til maalet, er det en fryd under anvendelsen af den at se resultater springe frem eftersom arbeidet skrider frem. Det er en følelse af sandhedens magt, der virker som en ubrødelig naturlov, som fylder sindet med glæde og tak til sandhedens fader. Særlig tiltalende er for mig de matematiske metoder, anvendt i astronomien og fysiken. At anvende et system af formler paa nøiagtige observationer er en livsnydelse som kanske vanskelig kan forstaaes af andre end dem, som har det samme arbeide. Her kommer frem glæden over det, man har lært, over den evne man har faaet til at forstaa og anvende det, taknemmelighed mod de lærere, som har vakt interessen og veiledet med undervisning, raad og daad, tanker som sammensmelter i tak til Gud Fader, som gav alt dette med rund haand. Jeg sidder med min logaritmetabel og

skriver ud det ene femziffrede tal efter det andet. Da rinder mig isinde den store gave, vi har faaet i denne istedetfor at multiplicere det ene store tal med det andet, har vi den lettere at addere to tal, istedetfor at dividere, kan vi subtrahere, og det har jeg lært af min lærer, kollega og ven, prof. Fearnley; hvem jeg skylder saa meget andet af belærelse, at gjøre fra venstre mod højre. Jeg maa tænke paa de ældre astronomer, som møisommelig maatte udføre store multiplikations- og divisionsstykker, hvor det var saa let at regne feil. Jeg maa tænke paa Keppler og det arbeide han havde forat finde lovene for planeternes bevægelse, han om hvem en tysk digter siger:

So hoch war nie ein Sterblicher gestiegen,
als Keppler stieg, und starb in Hungersnot.
Er wüsste nur die Geister zu vergnügen,
Drum liessen ihn die Körper ohne Brod.

Og jeg maa tænke paa, at der i den bog jeg benytter til mine beregninger, staar indskrevet af Fridtjof Nansen: «Denne bog har fulgt os paa reisen over Grønlands indlandsis 1888 og takke for den naadige førelse af ham og hans fæller over Grønlands isørken.

Jeg tænker tilbage paa min færd paa vor Nordhavs-expedition. Fartøjet svømmer paa havets flade. Der er et dyb paa 2000 favne ned til den faste bund. Hvad holder skibet oppe saa det ikke falder ned i dybet? Det er opdriften, siger fysikeren. Men jeg maa tænke paa, hvem holder skibet oppe, hvem skyldes opdriften? Stormen raser og skibet arbeider haardt i bølgerne. Det brager af sjøer og det knager i skibets tømmer. Jeg stoler paa, at de, som har bygget og tømret skibet, har faaet en vaagen samvittigheds aand til at gjøre sit arbejde vel, saaat skibet holder sammen om det end skakes og rystes. Hvorledes finder vi vor vej over havet, hvor vi kun ser hav og himmel. Paa havet er ingen vejmerker, men paa himmelen staar sol og stjerner. De viser os veien — gjennem videnskaben. Vi tager sextanten og kronometret, og maaler en solhøide og noterer klokkeslettet derfor. Vi tager vore astronomiske formler og vor logaritmetabel og beregner, ved hjelp af de astronomiske tabeller for solens plads, paa hvilket sted paa jordkloden vi er. Sextant og kronometer er forholdsvis nye ting. Men soltabellerne? De er produktet af aartusinders arbeide. Vi er de henfarne slægters forskere taknemmelige for dem, ligefra Ægypterne og Babylonierne.

Hvilken gave menneskeslægten har faaet i disse tabeller. Allermest kan vi i vor tid skjønne derpaa, naar vi ser hen til nutidens skibsfart og dens betydning og tænker paa at vi kan bestemme et steds plads paa havet med en nøjagtighed af et par kilometer!

Naturforskningen gaar ud paa at finde det vi kalder naturlove. Den arbeider under den faste forudsætning at naturlovene er uforanderlige, at der er en fast regel for forbindelsen mellem aarsag og virkning. Jo mere forskningen skrider frem, desto bestemtere udtryk kan vi give for disse love. Det er ikke altid at det simple udtryk for en lov træffer denne i sin helhed. Den Newtonske Lov for den almindelige gravitation gjør i det store vidunderlig vel rede for planeters, kometers, maaners og dobbeltstjerners bevægelser, men der er dog endnu forhold i selve planetsystemet og i maanens bevægelse som den ikke hidtil har formaaet at klare, og naar vi kommer til mikrokosmos, er det et spørsmaal om det simple udtryk for forholdet mellem masse, afstand og tiltrækning strækker til. Selve tiltrækningens egentlige væsen er os en fuldstændig gaade. Den Boyleske eller Mariotteske lov for et gasvolums omvendte propotionalitet med trykket slaar i sin simple form ikke til, naar trykket bliver saa stort at gasen nærmer sig kondensationstilstanden. Afændringen gjælder i saadanne tilfælder ikke loven selv, men dens mindre fuldkomne udtryk. I naturlovenes uforanderlighed ser vi udtrykket for en enhed i naturens kræfter, en enhed der bliver end mere aabenbar naar vi tænker paa den nyere naturforsknings henpegen paa energiens konstants. Og fra denne enhed og uforanderlighed løfter den alvorlige tanke sig til tanken om en evig personlighed, til Gud Fader den almægtige, himmelens og jordens skaber. Igjennem naturkræfterne ser vi hvorledes han opholder verden. Naturkræfterne er hans vilje, evig og uforanderlig. Dei voluntas rerum natura. I denne uforanderlighed ser vi ogsaa et udtryk for hans kjærlighed og trofasthed. Hvorledes skulde vi kunne leve i verden om ikke naturkræfterne vare uforanderlige og naturlovene ubrødelige. Ogsaa i dette punkt faar det gjælde: Han er deus caritatis.

I naturkræfternes virken ser vi overalt bevægelse, liv, spænding. De store og smaa himmellegemer er under sin bevægelse i rummet i spænding mellem svingkraft eller træghed og tiltrækning. Paa jorden er alt i stadig spænding. Jordskorpen under tryk af tyngden, hvis spænding udløses i det store ved jordskjælv-

Havets bevægelser gaar under spænding mellem trykforskjelligheder og virkningen af jordens rotation, og ganske det samme er tilfældet med atmosfærens bevægelser. Plantelivet og dyrelivet er i naturlig henseende bygget paa spændingen af celler, der giver væxt. Overalt spænding og forandring. Ingen stilstand. Legemernes død indleder en ny virksomhed i deres bestanddele og nye legemer fremstaar uafladelig. Verden er et levende udtryk for den levende Guds vilje. I ham er det, som Paulus sagde til Atenerne, vi lever og rører os og er til.

Ja, lad os leve i ham, saa kan vi gjøre vore studier med tillid til hjælp fra Gud Fader, Guds Søn og Gud Helligaand, med haab og fremgang i erkjendelse af Sandheden, med glæde over hvert nyt glimt af den dyrebare sandhed, som maatte forundes os og med den herlige følelse af taknemmelighed for alle de gaver vi i vor uværdighed modtager fra den himmelske fader.

H. M.

VOR KIRKELIGE SITUATION

Foredrag paa stiftsmøte i Bodø av prost H. DEVOLD.

(Forts.).

III.

MENIGHETSRÅDSLOVEN.

Tilslut maa vi betragte de tegn og varsler anvendelsen av den nye menighetsraadslov viser.

Den er det første skridt til kirkelig selvstyre, demokratisk ordnet, parallelt med vort statsstyre.

For at forstaa hvor vi er komne hen, maa vi kaste et tilbakeblik paa vort demokratis historie.

Vi befinder os nu i anden akt av den demokratiske forskyvning av magten i vort land. Da venstre i 80-aarene førte vort demokrati frem til seier, blev det ført av mænd som Bjørnson, Johan Sverdrup, rektor Steen, prof. Sars, Aleksander Kielland, Ullmann, Wexelsen, Christopher Bruun o. fl. Dette var jo altsammen mænd som tilhørte vort folks ledende kulturkredse. Det var med andre ord overklassefolk, som vilde utvide vort kulturfællesskap og samfundsstyre til at omfatte folkets brede lag, saa ingen skulde være utelukket, men være med som voksne og myndige brødre. De vilde med andre ord drage de smaa i samfundet op til sig. Det var en kjærlig tanke.

Som bekjendt kløvet saa venstre i 80-aarene sig paa Kiellandssaken, et utpræget kulturspørsmaal, og delte sig i Europæere og Oftedøler, eller som de rettere bør kaldes, Jakob Sverdrups flok. Denne kløvning indledet en stor kulturkamp, som vi endnu langt fra er færdig med.

Hvad var det Jakob Sverdrup vilde?

Det kan præcist uttrykkes saa: Han vilde gjennem bønderne ta magten i vort folk, og regjere vort kulturliv med Pontoppidans forklaring.

Tanken var klok nok. Han regnet som saa, at hadde først bønderne tat magten i sine hænder, saa hadde de intet andet grundsyn paa det hele end det religiøse fra deres barnelærdom i skole og kirke. Jakob Sverdrup hadde ret til at vente at han skulde seire ad denne linje. Vi vet at bønderne svigtet ham allikevel, da

han kom med menighetsraadsloven. Dels fik han jo med høiskolemændenes frisindede indflydelse blandt bønderne at gjøre, dels lyttet de endnu til de vante førere, og endelig maa vi vel si, at deres praktiske bondevet ikke brød sig stort om nogen menighetsraadslov. Derfor fik Jakob Sverdrup nederlag.

Men den chanse han grep, kulturkampen mot europæerne, det moderne naturvidenskapelige grundsyn, den kulturkamp er vi ikke færdig med. I den kjæmper den moderne teologi og fører sit forsvar for vor kristne tro.

Men just derfor blir den slaat i hartkorn med «den moderne vantro» og der mobiliseres mot den. Og stillingen er nu i visse maater meget vanskeligere for dens forsvarsarbeide for troen.

Vi befinder os nu nemlig som sagt i anden akt av den demokratiske magtforskyvnings drama. Nu er det ikke længer overklasseførerne fra 80-aarene som styrer, men nu er det vort bonde- og middelklassedemokrati selv.

Men hvorledes er vi da stillet? — Vi er komne dit, at nu har Jakob seiret.

Dette er rimelig nok. For vi kan ikke vente at vore bønder og middelklasse i byerne skulde i en fart tilegne sig vor gamle overklasses kultur. Derfor er det vor driftige middelklasses tankegang og aandelige horisont som nu regjerer vort folks liv. Folkehøiskolen faar ikke længer sine arbeidere fra vore ledende kulturkredse, det gamle frisind er gaat fast i troen paa flertallets ret til tvangsmidler til beste for ædruelighetsarbeidet og maalsaken. Grundtvigianismens «glade kristendom» med Helligaandens frihet og glæde, og den aapne sans for alt menneskelig, er ikke længer forstaat. Tilbake har vi da bøndernes nyttebetragtning og Pontoppidans forklaring med tvangsret for flertallet. Med andre ord, Jakob Sverdrups politiske beregning har slaat til. Jakob Sverdrup har seiret. Ganske aabenbart blev dette under den avgaaede kirkeministers styre av kirke og skole. Jakob Sverdrupfylkingens krav paa ledelsen av vort kirkeliv blev uten nogen hensyn til frisindets kaar i vor kirke gjennemdrevet under vigende dissens av resterne fra det gamle venstrefrisind ved de sidste bispeutnævnelser. Læg merke til. at det er første gang dette aapenbart er iverksat av venstre.

Læg videre merke til at vor gamle ortodoksi, i det gamle høireregimes dage, ikke var saadan. Den gang var det under romantikens kulturstrømning en ortodoks kirkelig helhetsanskuelse av hele det menneskelige kulturliv som raadet. Det hele aandsliv

hadde da den kirkelige rettroenhets form. Det var ikke vor vækkelseskristendoms pietistiske nyttebetragtning av det «verdslige» paa den ene side, og «det kristelige» paa den anden side, det var et kirkelig kristelig kultursyn og opdragelsessystem, et stort sammenhængende aandsliv. Det hersket i god samklang med universitet, kunst, og literatur.

Saa kom den moderne naturvidenskabelige kulturbølge skyllende ind over os i 80-aarene, og teologien maatte møte kløften som aapnet sig mellem kirke og kultur, og den nyere teologi tok til. Vort middelklassedemokrati derimot kjender ikke stort til denne kløft. Det er tilfredsstillet med opnaaelsen av den politiske magt og indremissionens aandelige liv. Vistnok møtes dette i sin pontoppidanske ortodoksi med vor gamle rettroenhet, men det er dog av en ganske anden art. Jeg tillater mig at si, at vi her har at søke grunden til biskop Tandbergs opsigtsvækkende ændring av signalerne. Han repræsenterte vor gamle rettroende kirkekultur, og da han merket hvad slags selskap han var kommet iblandt, blev det ham omsider klart, at han var kommet galt avsted. For han kunde alene aande i den gamle omfattende kirkekulturs aandsluft.

Naar en jevn fisker blir bekymret for sin sjæls frelse og kommer til liv i Gud, hvad er det vel da som faar praktisk betydning for ham? Det er naturligvis en grei praktisk hjælp til at leve sit liv med Gud og de troende verden. Kan han faa bevare en god samvittighets pakt med Gud, og faa naade til at tro sig et Guds barn, hvad bruk har saa vel han for tidens aandsliv? Men de aandelige ting er det jo Guds aand som levendegjør i vor sjæl. Og alt vi trænger til frelse har vi i bibelen. Det er klart at med disse behov er alt snak om menneskevisdom og kultur og slikt noget ham knusende likegyldig. Det hele syn blir naturligvis praktisk pietistisk og «bibeltro».

Dette folkelige praktisk pietistiske behov er det som raader i vort nuværende kirkelige middelklassedemokrati paa folkeskolens grund.

Det er klart, at dersom dette skal regjere vor kirke og stat, saa blir det ikke gode dage at vente for nogensomhelst universitetsdannelse. Nivaaet sænkes og synskredsen indskrænkes. Istedetfor at befinde os indenfor et gammelt kulturfolks kirkehistorie og aandsliv, blir vi hensat til et mere og mindre sektfarvet bedehus.

Et saadant bedehus har naturligvis en helt anden tillid til et saakaldt «bibeltro» menighetsfakultet, end til et «moderne» uni-

versitet. Og til menighetsfakultetet søker naturligvis landsgutter fra vestlandet, hvor Garborgs og Steinsviks intellektuelle radikalisme er efterfulgt av Hognestads indgrodde konservatisme og bedehuskristendom. Vestlandet med sin aandelige vækkelse og blinkende intelligens skulde jo netop skaffe os de moderne teologer par exellense. Hittil har vi kun faat den rivende intelligente Mowinckel, som betegnende nok allerede er midt oppe i den lærde verdens diskussion i Tyskland. Forøvrig er hjorden gaat med sine førere i sagtmodig fromhet og indbidt totalavhold ad Jakob Sverdrup til. Garborg og Steinsvik er skudt tilside, lægprædikanterne breder sig, den frisindede ungdomsbevægelse er dreven over i tvungent totalavhold og politisk forsigtighet. Hvilket især vil si forsigtighet overfor indremissionen og lægprædikanterne.

Læg merke til de gamle konservative prester. Enten tier de forsigtig stille eller vil prøve at forsone. Gaar de til menighetsfakultetet, sker det med et længselsfuldt suk efter universitetet, hvor de var bedre hjemme. Skal der ofres til menighetfakultetet, kommer de i et indre dilema som de ikke blir kvit.

Hvad er det? Det er en uklar følelse av at universitetet betyr almen kultur, mens menighetsfakultetet nærmest maa sies at være de akademisk refusertes amerikanske presteseminar., med alle slags utvendige garantier for den rette uforfalskede seminartro.

Gud hjælpe den som vet hvad han gjør, om han er med paa denne sænkning av vor kirkes presteutdannelse i selve grundbevisstheten og stillingen til hele vort folks kulturliv.

Se hvorledes svenskerne bærer sig ad, naar de rører ved et kulturspørsmaal. Konservativ teologi vil de sagtens ha. Sætter regjeringen en utpræget moderne teolog mot al rimelig forventning i en teologisk lærestol, saa blir der vel en svare opstandelse, men «den norska vägen» bort fra universitet gaar de ikke. Likedan bærer de sig ad i et folkepædagogisk spørsmaal som ædrueligheten. Til forbudets drakoniske tvangsbestemmelser i et moralsk spørsmaal gaar de ikke. Heller ikke nytter det stort med Moskvateserne der. Hvad kommer det altsammen av? Der er en større kulturtyngde i den offentlige opinion, fordi de har en sterkere og betydningsfuldere arv av overklassekultur end vort forsømte, fremmedstyrte bondefolk.

I alle kulturspørsmaal er vi derfor for tiden utsat for farlige misgrep og tvangsforanstaltninger. Vort høiere aandsliv maa lide derunder i kirke og skole. Her er den farligste anledning for poli-

tisk spekulerende magtbegjær til gjennem maalbevisst agitation at komme til at regjere efter sine lyster. Bastant patriotisk ortodoksi, og pietistisk trangsynt aandstyranni vil tilsammen gjennem vort middelklassedemokrati kunne gjennemføre et ondartet og skadelig diktatur over alt vort aands- og kulturliv. Det jevne praktiske folk kan jo ikke ventes at skjønne slike spørsmaal. Det vil altid tænke utvortes, og være villig til gjennem drastiske forholdsregler at rette paa alt som er galt. Vi har forstaat faren ved en folkeavstemning om forbudet. Vil det ikke ha drukkenskapen og al dens elendighet væk, spør man «folket»? Jo visst vil det det. Tag dog denne elendighet væk, sier folket, og spar mig for det personlige bryderi med den. Javel, saa stem brændevinet ned! En liten flok avholdsfolk faar «folket» til at gjøre dette, og det forbydes at drikke, — Men det samme folk vedblir ikke destomindre at drikke. Kan det ikke mere ske lovlig, nuvel saa sker det desto mere ulovlig. Ak livet er ikke saa greit. Det er ikke ordnet ved en flertalsbeslutning, som skal frita den enkelte for moralsk bryderi og ansvar.

Paa samme maate spør man nu folket, d. v. s. «kirkefolket» om det vel vil ha vranglære til at forkynde Guds sandhet til salighet for sjælene? I hellig indignation svarer «kirkefolket», «me genoito», det ske ingenlunde! — Ja, da maa du støtte det «bibeltro» menighetsfakultet, sier man det saa. Og naturligvis vil kirkefolket det.

Men naar der nu maalbevisst styres mot paa denne maate gjennem vort middelklassedemokrati at ta flertalsmagten i stat og kirke, maa vi være belavet paa en slem tvangsbehandling av alle kulturspørsmaal vedrørende aandslivets frihet og folkepædagogiske moralspørsmaal. Vi maa vente slemme kaar for al aandsfrihet og en sterk tro paa diktatur og tvangsforanstaltninger.

Under disse vilkaar maa vi frygte for menighetsraadenes anvendelse til at stænge moderne prester ute, og aapne veien for agitationen for at faa al kirkemagt over til de «bibeltro», til indremissionen og middelklassesynet paa forholdet mellem kirke og kultur.

Hvad skal vi saa gjøre?

Vi som ser betydningen av den dype strid for kirkens stilling i vort folks kulturliv, vi har vore øine rettet paa forkyndelsens indhold og livsomfattende veiledning. Vi har vore øine rettet ikke saa meget paa antallet av religionstimer i vore skoler, som paa religionsundervisningens beskaffenhet, og dens sammenhæng med

hele skolens aandsarbeide. Vi har vore øine rettet paa de kristnes deltagelse i samfundsstriden for ret og fred. Vi knytter til vor kirkearv, og vil kristelig folkeliv gjennem kirke og skole. Vi vil hævde aandslivets nødvendige frihet. Vi tror paa den Helligaand og paa sandhetens magt, op paa pædagogisk visdom i alle folkepædagogiske spørsmaal. Vi tror ikke paa tvangsforanstaltninger og ydre garantier.

Et kulturfolks nivaa maales paa det høiere aandslivs frihet og graden av frivillig selvdiciplin. Vi tror paa vort folks gamle historie og vor ret til et slikt liv i stat og kirke. Vi vil tale frit ut derom og ikke feigt forraade vor aandelige tjeneste, selv om vi faar taale motbør og forkjetring. Vi tror høit og stort om vort folk og vor kirke, og vil tjene dem med alt vort liv. Vi ber Gud at det maa ske uten frygt og dadel.

Men som tingene altsaa nu ligger an, er det nødvendig med nødvergets ret at fuldstændiggjøre vor udmerkede kirkechef Løvlands verk, og faa ogsaa paa kirkelig omraade minoritetens ret beskyttet, ved at vi faar tilføiet menighetsraadsloven den nødvendige bestemmelse om forholdstalsvalg.

Derom tillater jeg mig at fremlægge forslag.

I verden øves sælsomt spil,
bedst bider gammel vane.
Men folk maa gjøre hvad de vil,
saa galer dog min hane.
Vil derfor nogen blive vred,
det er mig like meget.
jeg har en god samvittighet,
saa har enhver sit eget.
Farvel min ven, fortørnes ei.
Det er din egen ære,
at du kan gå på fredens vei,
og aktes from at være.
Farvel, og bruk beskedenhet!
Vil du mit ord annamme,
jeg ønsker dig Vorherres fred,
og du gir mig den samme!

DEN NORSK-LUTHERSKE KYRKJA I AMERIKA

hev no gjenumlivt tvo mannsaldrar, den fyrste fraa ikring 1850 til midt i 80 aari, den andre fraa daa og til 1920 daa andre hovudmannen Kildahl døydde. Dei tvo mannsaldrane der svara nokorlunde til dei tvo her i landet som enda umlag ved 1890. Her var det fyrst Hersleb og Stenersen som drog framatt den lærde ortodoksien, og so var det Gisle Johnson som kom med den meir praktiske og folkelege ortodoksien.

I den fyrste mannsaldren gjekk haugianarne sin eigen veg jamsides med dei Hersleb-Stenersenske prestane. Daa Johnson stod fram fekk han dei tvo fylkjingane nokorlunde samde og sameina m. a. dermed at dei haugianske lækmennene vart eit slag prestar med ei viss løn for si forkynning. No lid det fram til det at dei fullt ut kan verta prestar med prestevigsla og fast presteløn, som der alt hev vore tale um for prestenaudi skuld.

No hev me her i landet fenge ein tridje kyrkjebolk. Prestane og lækmennene held paa skiljast att, og lækmennene hev meir og meir vorte dei sterkare og mykje dei leidande millum aalmugen. Saki er den at i grunnen kan inkje prestane fullt ut liva i den gamle ortodoksien, endaa mindre fylgja han konsekvent lenger fram. Men det kan lækmennene. No er det fyrst at dei for aalvor hev fenge tak i den ortodokse kyrkjelæra. Dei dreg og konsekvensen av kyrkjelæra etter grunnlaget i henne: at mennesket av natur er *steindaudt*, at det etter Adams fall inkje hev ein einaste gneiste av godt att i seg. Derav fylgjer at frelsesaki vert ei reint mekanisk sak som forkynnaren, vekkjaren og umvendaren, driv meir og mindre paa mekanisk metodistisk maate.

Den soningslæra at Krist eingong for alle gjorde alt, at frelsingi berre ligg i det aa tru at det er sannt, gjer saki til ei rationalisme-sak, ei logisk fornuft-sak, som forkynnaren skal hjelpa syndaren fram til ved hypnotisk suggestion. Aa taka det so er det faa prestar som kan faa seg til. Men det kan den mindre upplyste og ulærde lækmannen godt. Ja di mindre upplyst og mindre lærd og tenkjande han er, di betre kan han ganga inn i denne

rationalistisk-metodistiske mekaniske arbeidsmaaten. Det forklaarar mykje den store magt emmissærane hev fenge her i landet no.

I Amerika hev dei tvo mannsaldrane havt umlag same sermerki som her. Med same dei kristelege for til røra paa seg og skulde grunnleggja den norske kyrkja, fann dei haugianske med lækmannen *Elling Eielsen* til førar straks si serleid, den pontoppidansk-pietistiske i same leid som Hauge hadde sett iveg. Dei meinte dei burde og kunde taka det likso fritt um dei vart eit sers samfund som dei her hadde hadde teke det paa sine uppbyggjingsmøte rundt i husi. Dei hadde i grunnen berre einn fast regel: at berre «sande kristne» skulde faa høyra til soknene og kyrkja deira. Daa vart det, meinte dei, nett som i den fyrste kristne tidi.

Det gjekk det godt med solenge dei var so faae, mest som berre store familiar, og solenge dei ikkje hadde vaksne born. Naar desse vart vaksne og gjerne vart meir og mindre verdslege, vart det spursmaal um dei skulde støyta deim ut or kyrkja eller ei. Det kunde dei inkje godt faa seg til, paa ein maate «yvergjeva deim til satan» og hans rike. Det vart difor snart til det at dei tok ut paragrafen um at berre sanne kristne skulde faa høyra til kyrkja. Dei fann og snart at i frikyrkja laut dei hava visse reglar baade for kvar soknelyd og for heile samfundet. Det fekk dei seg daa og snart og kalla samfundet sitt *Hauges synode.*

Det vilde likevel inkje Eielsen ganga med paa. Han stod att eller gjekk ut med nokre faa haugianarar her og der umkring i nybygdene. Dermed vart der tvo samfund av den flokken.

I fyrstningi vilde dei inkje vita av nokor sers presteupplæring, solenge dei flaut paa den uppskuling dei hadde fenge i statskyrkja heime i Noreg. Men um ei tid fekk dei seg ei presteupplæring, men berre paa uppbyggjingsmaate. Upplæringi vart likevel etterkvart meir og meir teoretisk, tilslutt reint vitskapleg teologisk.

Det andre kyrkjefolket med meir og mindre vitskapleg upplærde prestar hadde so liten kyrkjeleg tradisjon heimantil, at dei laut ut paa leiting etter frikyrkjemynster eller einkvar aa stø sig til. Dei haugianske hadde sine venemøte og frie sameiningar aa gaa ut ifraa ved den fyrste skipnaden.

Sume tenkte paa aa sameina seg med eitt eller anna reformert samfund. Men der stod maalskilnaden i vegen. Andre freista leggja seg saman med svenskane. Ja dei fekk seg ei norsk avdeild av den svenske Augustana-synoden og kalla seg

sameleis. Nokre Grundtvigske tenkte paa aa skipa seg til paa Grundtvigsk maate til venesamlag. Men grundtviganismen var lækfolk so rædde at det gjekk det inkje med.

Dei fyrste «statskyrkjeprestane» der burte var ortodokse paa Hersleb og Stenersens maate, som inkje var so sers sterk eller sermerkt at det høvde godt til grunnlag for ei luthersk frikyrka i Amerika. Onnorleis um dei hadde høyrt til Johnsons tid og maate. Sidan dansketidi var og intelligensen i Noreg so vand med aa stydja seg til framande at ein kunde inkje venta dei skulde med einn gong vaaga staa paa eigne føter der burte i det villframande landet. Heime hadde dei i maal og kultur studt seg til Danmark, i teologi til Tyskland. Dei fyrste prestane saag seg daa helst um millum dei tyske.

Daa dei hadde leita og set seg um eit bil, fann dei ein tysk kyrkjeflokk med ein førar mest som ein annan Luther, *dr. Walther*. Han var føraren for ein flokk tyske lutheranarar som hadde rymt til Amerika fraa unionismen i Tyskland mest som «Pilgrim fathers» hadde rymt ifraa statskyrkja i England. Denne Walther saag einaste utvegen og redningi for lutherdomen i Amerika i det at dei tok uppatt den gamle ortodoksien med hud og haar etter Konkordieformelen. Det trongst og til vern mot modern teologi som alt daa i Tyskland hadde fare til ovra seg. Men ingi uppatt-taking utan anten avvik eller konsekvent vidareføring i same leid. Dei tok nok uppatt slagordet rettferdiggjeringi (rettare rettkjenningi) av trui. Men Walthers slagord vart «*verdens rettfærdiggjørelse*» ved Kristi korsdød. «Judas laa i helvite med forletne synder», Han berre inkje trudde at det var sannt. Det var rationalismen som vart sett i høgsætet: Naar Guds ord vart forkynt purt og reint etter Konkordieformelen so fekk dei som var «beskikka» eller utvalde til det den yvertydingi at «alt var fuldbragt ved Jesu død».

Dette var ei pikant løysing av frelsespursmaalet, denne simplifiseringi av «saliggjørelsens orden». Denne syllogismen var so lett og liketil at det var inkje spursmaal um anna enn at her var kyrkjegrunnen funnen: Gud er den uendelege. Naar menneskja synda mot den uendelege gud, so fekk ho ei uendeleg skuld som berre ein uendeleg gud kunde betala eller sona for. Det gjorde Jesus som var og laut vera sann Gud, jamgodt med Faderen. Derav fylgjer daa konsekvent at ingen ting anna trengst enn at syndaren fær vita det og trur at det er sannt

so han inkje baade her og hisides skal gaa og *tru* seg fortapt for si uendelege synds skuld.

Eg minnest kor soleklaart eg og tykte det var daa eg i 1873 vart elev ved Luther College og vart inprenta denne soleklaare syllogismen. Korkje daa eller lenge etter skyna eg at heile denne syllogismen var falsk i botn og grunn. Det maatte vore noko slikt: «Menneskja er eit uendelegt være. Naar no ho synda kven so det var imot, so gjorde ho ei uendeleg synd og fekk uendeleg skuld som berre ein uendeleg gud kan løysa». Men menneskja er inkje eit uendelegt være. Diso kan ho aldri ha gjort ei uendeleg synd eller fenge ei uendeleg skuld. Eit menneske kan inkje gjera Gud eller hans skapning uendeleg skade. Heller inkje kan djevelen det, sosant han inkje er Gud.

Men me hev bruk for den uendelege Gud paa ein annan maate: Det er *uendelegt liv* det for oss gjeld um aa faa attaat dette endelige me fær av far og mor. Og det kan berre den uendelege Gud gjeva oss og halda uppe, anten direkte eller indirekte.

Dette dei fekk hjaa Walther var den same otodoksi dei hadde fenge av Hersleb og Stenersen, berre so mykje sterkare og greidare. Han som vart føraren, *V. Koren*, var ein sers aandssterk og logisk tankesterk mann og fyrst daa han fekk waltherianismen kom desse logiske eller dialektiske sergaavune hans til sin fulle rett. Det var berre ein einaste av dei motstandarar han fekk som kunde staa seg for hans dialektik, Böckman som no er president for presteskulen aat samfundet fraa 1917.

Dei skipa daa eit samfund som dei kalla *Den norske synode* og som skulde høyra til Synodal konferensen, ei samling av Walther-Missourisynoden, nokre andra tyske synodar og Den norske synode. Til dess dei norske kunde faa seg sine eigne skular til upplæring av prestar skulde dei faa senda sine ungdomar til dei tyske skulane. Men snart fekk Den norske synode seg sin eigen fyreskule, Luther College i Decorah, Iowa, med eit fyrst seks, seinare eit sjau-aars millumskule-gymnas-kurs og i 70 aari ein triaarig presteskule, fyrst i Madison Wisconsin, seinare i Minneapolis, Minnesota. Dei saag alltid paa det so at kyrkja her heime inkje var fullt rett-truande, so dei vilde helst hava prestar berre fraa sine eigne skular. Det varde elles vanlig inkje lenge fyr nye Johnson-prestar ifraa Noreg vart fullgode Walther-prestar. Berre nokre faae vart opponentar, so som allvisst Asperheim, som var ein av dei fyrste som reiste striden um naade-

valet. Sameleis Böckman som var mykje yngre enn Asperheim, daa han kom til Amerika.

Koren var ein klok førar som lenge let ein annan prest vera synodeformann og soleis formelt vera øvstemannen, *H. A. Preus*. Han var likevel meir som handi medan Koren var den store og sterke aandi i samfundet. I si forkynning var han mykje betre enn ein etter hans rationalistiske grunnsyn skulde venta. Han var ein framifraa dugande og livsfrisk forkynnar. Det var inkje dialektiske lærepreikur, som naar han debatera.

Baade samfundsskipnaden og soknelydskipnaden var framifraa greid og egta demokratisk. Folket skulde hava magti, samfundsstyret skulde vera berre raadgjevande og rettleidande. Kvar soknelyd raadde seg sjølv baade til aa kalla prestar og alt anna. Sverdrup og Oftedal hadde urett i sine skuldingar mot Synoden for preste- og synodevelde. Synoden var *social*, Sverdrup og Oftedal var *individualistiske*. Men det er i lengdi inkje godt for retteleg fridom. Det fører lett til diktatur som hjaa Eielsen.

Synoden var av fleire grunnar rædd lækmannsforkynning. Dei heldt strengt paa at forkynarane skulde vera endefram kalla og ordinera til prestar for visse soknelydar. Noko fordi dei la so stor vegt paa at forkynningi var lærerein, og det maa slik rationalisme som den Synoden hadde krevja, og daa er det utrygt med lækmenner. Det viser seg og at i lengdi trivst inkje ein dugande hovdingvoren lækmann minder han fær ein viss fast flokk aa vera hovding for anten som prest eller som ein formann. Mykje lækmanns-arbeid vil difor gjerne føra til ny sekt- eller samfundslaging.

Det slapp Synoden undan med det at dei etterkvart gjorde dei beste lækmenner til prestar med eller utan sers presteupplæring. Med yngre lækmenner tok dei det gjerne so at dei fekk eit halvt praktisk og halvt teoretisk prestekurs ved presteskulen paa eitt, tvo eller tri aar med eller utan litevetta fyreskuling. Det vart ein god tryggjeventil for samfundet.

Desse Waltherske la no hovudvegti paa den reine læra. Det var skadeleg og i lengdi samfundsfaarleg rationalisme. Det er aa byggja paa sand. Det førde og alt i fyrste mannsaldren, i Korens tid, til tvo sundssprengjande lærestridar, slaveri-striden og naadevalsstriden. Den fyrstnemnde braut ut like etter slavekrigen. Staten Missouri var nemlig slavestat og stod paa sudstatsida. Der hadde Walther eller den synoden sitt hovudsæte og han forsvara det aa halda slavar som inkje synd «i og for

seg sjølv». Synodepresten Claussen stod paa det at slavehalding var synd i seg sjølv. Det enda med at han og nokre andre gjekk ut og laga eit nytt samfund som dei kalla *Konferensen.*

Teoretisk var læra den store hovedsaki, praktisk det vanlege livet, kristenlivet, Koren og hans hjelparar la vegti paa, inkje den sers *vekkjingi.* Koren var ein meisterleg livsforkynnar. I staden for lækmannsvorne vekkjingsmøte stræva dei etter aa faa upp aalmen hussigning (husandagt) morgon og kveld. Og det var ein priseleg og egte luthersk ting, som me veit Luther hev i katekisma si men som folk lite hev brydt seg um dessverre. Det var *uppalings-* og inkje *vekkjings*-kristendom Koren fyrst og fremst vilde hava.

Claussen fekk fyrst presten Weenaas til seg til hjelp ifraa Noreg. So fekk han dei unge teologane Sverdrup og Oftedahl til det nye samfundet *Konferensen,* og dei vart snart hovudmennene der. Weenaas for snart heimatt til Noreg.

Dei tvo var vist teologisk helst Johnsonske og hadde ein snev av moderne teologi, likevel inkje so mykje at det muna noko. Det vart inkje med deim noko systemskifte teologisk. Men dei var nærskylde tvo store polittiske førarar her heime, Johan Sverdrup og Lars Oftedal. Desse tvo var polittisk sterke individualistar, Oftedahl og i det kristelege. Aa vekkja til individuel kristendom var hans hovudsak og styrke. Det grunnsynet kom Sverdrup og Sven Oftedahl med til Amerika. Det sterkaste ankemaal dei hadde mot Synoden var at dei var, meinte dei, samfunds- og preste-herredomsvorne, medan dei vilde innføra den personlege fridomen eller individualismen.

Alle kyrkjesamfund i Amerika hev noko av statskyrkja i seg. Naar dei fær eigedomar, Kyrkjur, prestegardar eller anna, lyt dei hava einn mann eller eit styre paa fleire menner til aa vera andsvarlege for dei eigedomane so staten hev nokon aa venda seg til med umsyn til deim. Synoden tok det alltid sosialt med slikt, at dei valde eit styre for slikt og det vert kalla trustees. Konferensen valde visst heller ein einskild mann til det og det volde stundom vanskar naar der vart strid um ein eigedom kven han høyrde til. Altso skadeleg individualisme.

Naar ein soknelyd eller eit samfund fær slik strid at det klovnar og der vert strid um eigedomane, vert det gjerne sak for den verdslege retten um det, og staten dømer daa etter grunnlov og læra aat samfundet eller soknelyden. Soleis og fær frikyrkja

ein snev av statskyrkje. Elles vert dei og ofte forlikte utan sak um slikt anten etter meirtalsretten eller etter folketalet kvar part hev.

Etter slaveri-striden gjekk det ei tid sers godt med Synoden, som var framifraa godt tilskipa og styrt. Men daa dei hadde fenge seg sine eigne skular og alt tilskipa, so dei var sine eigne herrar, for fridomsinstinktet til aa røra paa seg, at dei inkje lenger skulde staa under tyskarne. Det var vel ein meir løynd grunn til den nye lærerstriden som kom upp mot slutten av sjauti-aari. Den meir synberre grunnen og vel og den djupaste var den at i lengdi gjeng det inkje med den ortodokse læra at menneskja ved fallet vart steindaudt, hadde inkje att ein einaste gneiste av medskapt godt. Det fører konsekvent til den absolute prædestination og til at mennesket vert utan eige andsvar for sitt moralske og religiøse liv.

I Europa var der kome upp meir naturligt syn paa menneskja og kristendom baade i Tyskland og i Danmark, helst ved Grundtvig. Naturvitskapen og den naturalismen han førde med seg gjorde truleg og sitt. Dei teologar som kom fraa Noreg etter 70 hadde eit noko friare menneskelegt syn paa kristendomen. Det var visst soleis med Asperheim, som fyrst tok til aa reisa seg mot det Waltherske læresystem med «verdens retfærdiggjørelse» og anna som det alt fyrr hadde vore opponera imot. No kvesste det seg til ein strid um den evige utveljing «*naadevalet*». Dei Waltherske heldt paa utformingi av den læra i Konkordieformelen som i grunnen er god og bibelsk-kristeleg. Men saki er so vanskeleg set ut ifraa den sida at ingen kunde venta at mengdi skulde kunna fata det.

Dei andre heldt paa den Pontoppidanske utformingi i hans forklaaring. Ho er lett og greid aa skyna for alle. Men ho er for mekanisk og rationalistisk uorganisk, ei mistyding av Paulus i Romarbrevet:- proegno, fyrekjenna, som han meinte P. tok i same meining som sjaa eller skyna, medan bibelen med kjenna alltid meiner den organiske samkjenning av eller med noko.

Striden enda med at dei sette seg fast i kvar sitt, den eine parten i synergismen, som dei Waltherske sa, den andre i kalvinismen, som dei opponerande sa, og at samfundet vart kløyvt i tvo mest like store helvter. Den Waltherske vart likevel i meirtal og vart sitjande med all samfundseigedomen. Dei utstigande kalla seg *Antimissouriane.*

Dei tvo skuldingane var baae rette. Dei var respektive kalvinistiske og synergistiske. Men det maa eller burde alle vera. Der er noko absolut utveljande paa Guds sida baade menneskeligt og kristelegt som me inkje magtar aa greida, avdi me er inkje allisjaaande eller allvise. Sameleis er der og noko synergistisk ved alle som vert frelste, noko medverkande fraa vaar sida, meir og mindre, etter naturel og livsumstende. For me skynar det at noko slikt grunntynande syndefall som kyrkja lærer hev inkje funnest og kunde inkje finnast avdi menneskja er inkje eit uendelegt være, som fyrr sagt.

No var der vorte fem kyrkjesamfund umfram Eielsens anarki eller personlege diktatur: Hauge-synoden, Den norske synode, oftast kalla berre Synoden, Augustana-synoden, Konferensen og det Antimissouriske. Det var den rationalismen som hev raadt i kyrkja radt sidan 323 og som alle desse samfundi hadde — som var aarsaki til denne femklovningi. Læra var hovudsaki. Etter henne var det dei tok upp prestar og lækfolk, og etter henne var det dei støytte ut eller gjekk ut, inkje etter livet. I livet visste og lærde dei at ingen kunde vera eller verta fullkomen, men i læra meinte dei at profetane og apostlane hadde vore fullkomne, og at den nedervde kyrkjelæra berre var avskrift etter bibelen — innbilte dei seg.

Men daa laut dei halda fast paa verbalinspirationen av bibelen, og at det var helgeaandi *som person* som gjekk inn i profetane og apostlane og dreiv deim paa ein dilik maate som dei i gamle dagar meinte at vonde personlege aander for inn i dei sinnsjuke og dreiv deim i alt baade ord og gjerd. Var det derimot Guds aand i meining av Guds hug og tanke og vilje som fylde dei inspirera, so vart dei inkje fullkomne som Gud, men so rette som det til kvar tid trongst for Guds fyremaal med Israel, det utvalde folket.

Rationalisme, det at ein nyttar ratio, vitet, tanken, er inkje gale i seg sjølv. Me treng det og. Men naar Gud etter Jesus er Faderen og me borni og systkini, so er kordialismen eller hjartelaget, hugen og viljen, den store hovudsaki baade i soknelyd og samfund, det som bind og held saman og semjer deim att um dei vert usamde, nett som med systkini i ein heim og dei er smaa, so er hjartelaget hovudsaki. Daa held dei ihop og vert alltid godvener att etter strid og usemja. I gudsheimen skal borni liksom i ein huslydheim faa lov til aa fara so mykje gale dei vil, berre dei

meiner det godt og vil taka mot rettleiding. Nett soleis er det at borni kan veksa upp til far og mor.

Medan denne naadevalsstriden stod paa hadde den mannen vore i emning som skulde faa det skilde til aa bøygja seg saman att, *Jon Nathan Kildahl*, ein bondeson fraa Trøndelag her i landet, som studera saman med meg og fekk eksamen i 1882. Han vart soleis prest nett i siste luten av denne stridstidi. Det synte seg snart at han hadde uvanlege forkynnar-gaavur. Eg hev aldri høyrt hans maka til aa faa noko framifraa livsgodt utor kva han so tok til tekst eller utgangsstøde.

Han hadde nog same ortodokse læra som Koren og Bøckman og Schmidt og dei. Han var i grunnen stakarsleg naar han kom inn paa læra. Men ho hadde so lite aa seia for honum i hans forkynning. For han var hjartemannen. Kordialismen, inkje rationalismen, var den store hovudsaki for honum. Med honum kom den pietistiske vekkjings- og vakningstanken og arbeidet for aalvor inn i alle norsk-lutherske samfund, og det paa framifraa god og kristeleg maate. Han gjorde som han skreiv eingong um si prestetid i Chicago, ingre kunster. Det vart inkje metodistisk mekanikk, berre den einfelde forkynningi av synd og naade. Han hadde og ei heppeleg evna til aa setja folk i arbeid saman med honum. Kvar han kom vart det vekkjingsarbeid og vakning og kyrkje- og kristenliv.

Han vart so folkekjær og so hag til aa seia det han vilde i ein strid at naar han hadde tala, tykte alt lækfolket *at* det var og maatte vera som han sa. Han var av det meinige folket og skyna det og kunde umgangast deim som deira likemann og likevel vera den myndige føraren deira. Han hadde nok inkje fenge tak i den norske folkemaalstanken, endaa det at eg i hans skuletid kom med den tanken til baade gymnaset og presteskulen, kanhende og gjorde noko til at han vart so folkeleg ein prest. Naar han skreiv um folk han hadde havt med aa gjera var han inkje rædd for aa skriva deira ord i folkemaalet.

Eg trur inkje han var fallen fraa si barnetru paa Gud. Men solenge eg var saman med honom paa skulane, var han inkje nettupp av dei tekkjelege felagane. Aaret etter eg var ferdig paa presteskulen vart han kristeleg vekt. Det vil seia, meiner eg, at daa fyrst vakna han til fullsansa kristenliv. Daa eg so raaka han att var han reint som umskapt. Daa var han det tekkjelegaste menneske ein kunne finna.

Eg trur dei ofte fer gale naar dei dømer um slik radikal kristen-vakning, at det alltid er fraa endefram syndeliv, gudlaust liv, til gudsliv.

Dette at Kildahl førde den pietisiske vekkjings- og vakningstanken inn i det ortodokse samfundet var eit godt framstig liksom her i Europa daa pietismen kom fram. Dermed vart den sterke objektivismen aat Paulus og Luther utfylld med det meir subjektive, det som gjeng fyre seg i menneskja og inkje berre det som gjeng fyre seg i Gud. For Koren hadde det objektive vore den store hovudsaki. No vart det umsnutt. Paulus hadde nok noko av det subjektive og med sin fader- og barnetanke. Men han makta inkje semja deim med einannan, fordi han inkje rett fekk tak i Jesu organiske fader- og barnetanke. Sameleis med Luther og her i Amerika med baade Koren og Kildahl, som og difor i hovudsaki heldt paa same ortodokse villfaringar som Koren, men mest berre teoretisk. Kildahl var fyrst prest i fleire kall i 17 aar fraa 1882 til 99. So var han styrar av St. Olaf college eller gymnas i Northfield, Mennesota, fraa 99 til 1914, og endeleg professor i trulæra ved presteskulen til han døydde i 1920. Eitt aar var han likevel professor ved presteskulen aat Haugesynoden i Red Wing.

Fyrste styraren av St. Olaf, Mohn, var og bondeson og ein folkeleg mann paa si vis. Men han hadde noko av det aristokratiske ved Koren, so han fekk aldri retteleg tak i mengdi korkje paa skulen eller utanfor. Men Kildahl var det onnorleis. Han var folkemannen baade av yvertyding og av natur. I hans tid skaut den skulen ein uvanleg vokster paa alle maatar baade ytre og indre. Daa han steig inn hadde skulen noko under tvo hundre ungdomar og 9 lærarar. Daa han slutta i 1914 hadde skulen 33 lærarar og yver 500 ungdommar. No hev han 900 ungdomar og 60 lærarar.

Fyr Kildahl tok skulen, var der strid i samfundet um dei skulde halda paa hava eigne fyreskular. Mange meinte at kyrkjesamfundet berre skulde hava endefram presteskule. So laut presteemni sjaa faa seg den lærde fyreuppskulingi paa dei offentlege millumskulane og paa statsuniversiteti. Men andre meinte at land og folk liksom kyrkja trong ein kristeleg uppskula inteligens liksovel som prestar. Striden um det vart so hard at der vart faare for sprengjing av samfundet. Men daa so Kildahl kasta seg upp i striden paa den sida som vilde hava slike

skular, vann ho og det soleis at han skulde taka styrarromet paa skulen. Det syner og hans store aandsmagt.

Den største sigeren han vann var likevel det at fyrst vart tri fire synoder eller samfund, Antimissouriane, Agustanasynoden (haugeansk), Konferensen og Haugesynoden sameina til «Den forenede kirke», og i 1917 kom so og Den norske synode med og dei skipa «*Den norsk-lutherske kirke i Amerika*». Dermed hadde Kildahl vunne det same som Gisle Johnson ein mannsalder fyrr hadde vunne her heime, aa sameina dei «statskyrkjelege», som dei mykje sa, og dei haugianske eller lækfolket med einannen til eitt einaste samfund.

Dei sverdrup-oftedalske attra seg likevel ut att og skipa til eit samfund som dei kalla «*Frikirken*», *eit* underlegt namn i det frikyrkelege Amerika, der alle er frikyrkjur. Men som fyrr sagt var det den individualistiske fridomen dei la slik vegt paa liksom dei liberal-polittiske i Europa i dei seinare tider. Ei stor mistyding av bibel og kristendom som av mannalivet i det heile, som fyrst og fremt er sosialt eller *domestisk*, som eg helst hev kalla det. Menneskja er fyrst og fremst samfundsvære: Parfolksheimen er grunnlaget for alt baade individuelt og samfundsvore liv elles.

Grunnveila (mangelen) baade politisk og kyrkjelegt er at dei enno inkje rett hev fata korkje den mosaiske heimtanken ut ifraa det fjorde bodet i det menneskelege eller Jesu fader- og barne- og systkintanke ut ifraa fadervaar. Derifraa skriv det seg mykje at baade stat og kyrkja er so anarkiske verdi rundt no.

Det vann dessverre heller inkje Kildahl fram til. Teoretisk vart han og hangande att i den paulinsk-lutherske rettstanken, som nok høyrer med men som slett inkje er hovudsaki (det um rettkjenningi av trui) korkje i Guds faderhus eller i familieheimen. Der er det hugen og hjartelaget og viljen som er hovudsaki, inkje den rationelle retten. Men vekkjings- og vakningstanken er eit godt stig frametter. Heller inkje saag han det ravgalne i syllogismen i soningslæra eller mistaket av Paulus med aa byggja heile frelsessystemet sitt paa ei mistyding av syndefallssegni, som inkje lærer at døyingi kom inn i verdi med Adams syndefall.

Difor var det vel best at Kildahl døydde so ung, berre 63 aar gamall. No stend det stillt med det indre kyrkjelivet og dei hev lagt all si kraft paa det meir ytre samfundsarbeide med aa konsolidera seg og festa seg i det som no er vunne, so som med alle slag

høgre skular og misskunnsverk, som hospital og heimar aat heimlause gamle og born. Soleis hev dei alt gjort reint imponerande storverk.

Maalsaki fær dei og mykje mas med i næste mannsalder, yvergangen til berre engelsk, um dei skal skunda paa, som sume vil, eller fara seint og varlegt, som andre vil. Sumestad trugar det med aa sprengja kyrkja i tvo att.

Tvo ting er dei no nokso rædde: den metodistisk-mekaniske arbeidsmaaten av lækmenner og den moderne teologien, som tek burt hovudgrunnlaget for den ortodokse teologien, verbalinspirationen. Dermed ramlar heile den stolte bygnaden i grus.

Metodismen eller mekaniseringi av det kristelege og høyrer liksom til vaar mekaniserande tid. Det fær i det kristelege ovgod studnad i syndefallslæra, at den fallne menneskja er steindaud. Det livlause handsamar ein best med maskinur. Daa fær ein det best til som ein vil. Latskapen og njotesykja i vaar tid er og til stor studnad for den metodistisk mekaniske kristendomen, Daa kan ein berre ganga paa møti og lata seg en masse hypnotisera og suggerera av dei som er «fagmenner» i slikt, helst lækmenner, nett som fine damur gjeng til doktaren og let seg handsame soleis. So slepp ein alt eige kristelegt arbeid og stræv og møda og kan kasta seg inn i verdslegdomslivet til ein vert ulukkeleg og lyt i elden att paa «revivalmøte». Det nye store samfundet er difor rædd lækmannsforkynningi, som der og liksom no her heime vert meir og meir metodistisk-mekanisk.

Lenge kan dei inkje halda det gangande som no med paa ein maate aa standa stilt i det indre reint aandelege. Konsekvensen driv deim vidare fram i same leid ifall dei inkje kan sjaa grunnveila si, den eldgamle rasjonalismen, at dei teoretisk set læra upp til hovudsaki, som Kildahl og gjorde, trass i det at han praktisk var den store og framifraa dugande kordialisten og dermed fekk deim alle sameina i eitt samfund. Denne dualismen deira, som er beint imot Jesu rettleiding i liknaden um ugraset millum kveiten, kan dei inkje heller halda i lengdi. Den dualismen, at dei naar det gjeld sjølve livet femmer um alle slag menneske i sokn og samfund, dei ugudelegaste liksovel som dei gudelegaste, ugraset liksovel som kveiten, i von um at ugraset kan umskapast til kveite, som det ofte vert, veit me, medan dei derimot naar det gjeld læra held paa den underlege villfaringi at berre dei reine, dei fullkomne vil dei vera saman med i sokn og samfund.

Den villfaringi er dessverre eldgamall i kyrkja, i fullt flor

ifra umlag aar 300, tilsprangsvore alt hjaa Paulus og Johannes (Gal. 5, 2.—2. Joh. 7.—11.). Baae slag villfaringar maa ein taka det nokorlunde likt med eller vera mykje mildare i sin dom um lære enn um *livs*villfaringar, sosannt livet og inkje teoriane er hovudsaki. Det er det den moderne teologi strævar fram imot og er komen langt paa veg i. Det fer mange av dei meir tenkjande baade prestar og lækfolk i det nye samfundet til aa faa sterk kjenning av. Den moderne teologen Klaveness skyna eg heldt paa verta mykje lesen der burte av prestar og lækfolk. Postillen hans held paa gjera ei sterk og god gjerning med aa umskapa grunnsynet fraa rasjonalistisk til kordialistisk. Av samtale med baade prestar og lækfolk skyna eg at ymse av deim var paa god veg burt fraa den eldgamle kyrkjelege rasjonalismen til kristeleg kordialisme.

Kunde dei lutherske frigjera seg fullt ut soleis, hadde dei ei stor uppgaava i Amerika. Dei reformerte er i stor vande der no avdi dei hev havt heile bibelen i staden for Jesus Krist og hans aand til kyrkjegrunnlag, at dei hev vilja vore *bibelkyrkjur* i staden for *kristkyrkjur*, som dei lutherske praktisk hev vore, trass i teorien um at dei stend «paa bibelens og bekjendelsens grund»: alle høgmessetekster hev vore fraa evangiljune, og grunnlaget for skulen hev vore katekisma, som i hovudsaki er kristord. Dei reformerte hev nytta heile bibelen til baae bruk. Om no ramlar den gamle bibellæra i grus.

Dei lutherske der fraa alle lutherske land i Europa held og paa samla seg til ei samsteld lutherkyrkja som sammaalet engelsk kjem til verta til stor hjelp for. Dermed vert dei so mykje sterkare til aa draga paa dei reformerte, som meir og meir synest koma til det at Luther var no likevel den rette og eigjenlege reformatoren, at dei tvo sveitsiske var sekundære og hjelpande. Den kjensla hev reformasjons-jubilæet i 1917 hjelpt munarleg frametter i Amerika og. Men vinn dei lutherske seg inkje snart ut or den eldgamle ortodokse rationalisme, so kjem dei snart til aa klovna i tvo att allesaman eller i tri for skuld den moderne teologi og maskin-metodismen millum dei lægre. Dei reformerte samfundi held alt paa for den moderne teologi skuld aa klovna i tvo. Baptistane (som slavesaki der kløyvde i tvo) heldt i vaar var paa aa klovna paa den saki. Dei fekk mojoritet for eit vedtak som retteleg gjekk ut paa at berre nytestamentet var inspirera. So fortvila utvegar kan dei i si naud taka til. Men det gjeng dei konservative aldri i lengdi med paa. Kan dei inkje i staden finna ein historisk-organisk formel for den saki, so klovnar samfundet. Den einaste dugande

sameiningsformel for alle kristne er likevel den grunnlovi Krist sjølv hev gjeve sitt rike, til bodordi og fadervaar.

For lækfolket er det tvillaust at Kildahl var den den drivande aand og kraft. For teologar kan nok andre ha havt likso mykje aa seia. Soleis *Stub*, som no er formann, *Bøckmann*, som no er styrar av presteskulen deira, og presten Høyme. Eg saag sumt som tydde paa at teologane tykte Kildahl var for konservativ i sin teologi, fylgde for lite med soleis.

Med Kildahl fekk lækfolket ei sterk aandsvekkjing. Det trulegaste er at lækfolket der no fær si ortodoksismetid liksom her fra umlag 1890 daa Johnson hadde uttent og yvergangsmannen Petersen raadde, at daa prestane der som no her vert meir og mindre magtlause. Dei kan inkje konsekvent fylgja ortodoksien lenger fram. Men det kan lækfolket der truleg likso vel som no her. Noko av magti si fekk vel Kildahl fordi han betre enn nokon annan kunde popularisera den gamle skolastiske teologi, det Hallesby no mykje gjer her i landet. Alle baade læke og lærde lyt vanleg laupa lina nokorlunde til endes, fyrr det nye kan vinna magt yver mengdi.

Den ortodokse teologien konsekvent gjenumførd er og som skapt nett for notidi med si mekanisering av alt og med sin njotesjuke og latskap.

Umfram det fyrrnemnde er der og andre drag i retning av *rikskyrkja*. Soleis er der eit drag mot aalmen sundagslov. Men størst er trongen til sams rikstru eller rikskyrkja for skulane skuld. Det syner seg at det er faarlegt for den aalmenne folkemoralen at alle offentlege skular, riksskulane, er gudstrulause. Det fører til at ateisme kan verta forkynnt utan at dei kristelege kan taka til motmæle paa sjølve skulane. Soleis kan professorar i naturkunna læra ateistisk evolusjonisme. Var religionen og ei fri sak paa slike skular, so kunde kristelege professorar læra teistisk evolusjonisme.

Ved Wisconsin statsuniversitet vilde dei no i vinter for fyrste gong freista med noko meir aalmen religiøs rettleiding til hjelp for «Young mens christian association» ved universitetet. Dei lutherske vart fælt rædde det tiltaket og vilde visst protestera mot det ut ifraa den lovfeste religionsløysa paa alle riksskular. Eg saag at dei norske guvernørane i Minnesota og Nord Dakota offentleg protestera mot visse evolusjonistiske doseringar av professorar ved

universiteti i dei tvo statane. Men naar folk fekk tenkt seg um, so vilde dei ikkje vera so rædde um der kom fram visse religiøse meiningar. Det kunde føra til at trui og vart fri paa slike skular. So fekk aandene brjotast og dei vinna som var dei aandssterkaste og beste. Aa stengja ute fraa undomsuppskulingi det nætaste og sterkaste og djupaste av alt gjeng inkje i lengdi. Ein slik fridom kunde gjera sitt til at alle kristne sekter der kunde samla seg um visse aalmentankar og grunnsetningar, so som nemnt um tibodordı og fadervaar. —

Med det eg her fyreaat hev sagt um metodismen meiner eg slett inkje aa fordøma all metodisme. Tvertum meiner eg at det um visse metodar for vekkjingsarbeid var eit godt framstig liksom det pietistiske um vekkjing og vakning. Men skal ein inkje med metodismen gjera meir skade enn gagn, so maa ein hava anten godt psykofysisk instikt eller fullsansa psykofysisk visdom. For det kristelege og dermed og den sers inngangen til det, vekkjingi og vakningi, er baade fysisk, likamleg, og psykisk, aandeleg, inkje som dei fyrr meinte berre aandeleg.

Fyrst no daa eg i sumar fekk gjesta Amerika att etter at eg hadde vore burte fraa det i 35 aar, skyna eg retteleg den kyrkjelege lagnad og stoda der, allvisst det at dei kunde samla seg so att som dei no hev gjort, faktisk og praktisk til eitt einaste luhersk samfund. (Fyrste gong kom eg til Amerika i 1873 og var der til 1887, daa eg flutte heimatt til Noreg, avdi eg hadde vorte sovidt teologisk frilyndt at eg laut anten verta lærar paa reformerte amerika-skular eller flytja heimatt til den friare og romsamare rikskyrkja i Noreg.)

Desember 1922.

Torleif Homme.

FRA JØDERNES VERDEN

I. ANTISEMITISMEN

For den som interesserer sig for folkepsykologi, kan der neppe findes et mere interessant emne at studere end dette, hvilken indflydelse jøderne har hat paa alle de folk, som de i løpet av sin lange historie er kommet i berøring med. Fra et enkelt synspunkt har i den seneste tid Werner Lombart søkt at belyse spørsmaalet i sit ganske grundige verk: «Die Juden und das Wirtschaftsleben», — jødene og næringslivet. Og paa næringslivets omraade har den jødiske indflydelse vel ogsaa været lettest og paatageligst at spore. Men hvor viktig en rolle end «næringslivet» spiller indenfor det almindelig kulturliv, saa er det nu allikevel bare en del, og neppe heller den ubetinget vigtigste, og der findes vel ikke et omraade av folkenes liv, hvor jødisk indflydelse ikke har grepet ind, saa spørsmaalet paa langt nær ikke er uttømt med en bok som den nys nævnte.

Jødernes historie og antisemitismens historie hører nøie sammen. Antisemitismen er den skygge, jøderne kaster efter sig, hvor de færdes paa denne jord. Men denne skygge veksler farve og karakter efter den bakgrund, den falder paa, og derfor hører antisemitismen likesaa meget eller mere hjemme i folkeslagenes end i jødernes kulturhistorie; den har likesaa meget eller mere at fortælle os om de folks indre levevis, hos hvem jøderne har været gjester, som om jøderne selv.

Thi antisemitisme har der været saa længe der har været «jøder», like fra Mose dage, ja like fra patriarkhistorien. Saa mangt et træk fra Jakobs historie varsler tydelig nok om den kommende uforsonlige kamp mellem jødisk væsen og folkenes protest. Thi av alle bibelske skikkelser er der vel ingen saa typisk jødisk som patriarken Jakob, den slu, beregnende, nervøse aand med den dype sans for religiøse værdier, men som aldrig kan rigtig overlate sig til Guds ledelse, manden med den dype lidelse og den ikke mindre dype glæde, den selvforskyldt hjemløse, der dog forstaar at drive sin indflydelse igjennem tiltrods for de

fremmede forhold, hvor han hverken har eller vil ha dypere røtter.

Og knapt er jødene ifærd med at utvikle sig til folk, saa har vi antisemitismen sat i system saa levende og klar som om den var grepet ut av vore egne dages historie: Farao's jødepolitik kan tjene som mønster for al senere jødepolitik nedigjennem tidene.

Efter at jøderne var komne mere eller mindre til ro i Palæstina, merke man mindre til det. Men ikke før begynder den tvungne eller frivillige utvandring, førend antisemitismen igjen slaar ut i lys lue, og Esthers bok er den dag idag for jøderne en folkebok som ingen anden. Hvor ofte har ikke barna i vor skole i Galatz forsøkt at vise mig, trods min energiske protest, at Purim dag er den vakreste og for dem forstaaeligste av alle aarets fester! Og man skjønner det bedre, naar man har været tilstede i en gammeldags synagoge, naar Esthers bok blir forelæst og Haman's navn, hver gang det forekommer, blir hilset med hujen og leven, hvordan denne mand er blit et bilde paa jødisk seier og hevn over antisemitismen til alle tider.

Romerne hadet, foraktet, fryktet jøderne som alle de andre. De synes at ha følt en slags væmmelse ved dem, en væmmelse, som fik skarpe uttryk under jødekrigene baade i det første og andet aarhundrede.

I det store og hele kan der i middelalderen egentlig ikke tales om nogen «antisemitisme», trods de ganske skarpe forfølgelser. Det var trods alt mere naive, umiddelbare utbrud dels av religiøs fanatisme og dels av instinktmæssig folkegrusomhet end utslag av et dypere had. Thi i middelalderen levet jøderne igjen sterkt for sig selv, i et slags aandeligt Palæstina, sammensat av ghetto- og talmudjødedom, fryktet fordi det var ukjendt og uforstaaeligt, men ikke hadet.

Men med deres kulturelle emancipation mot slutningen av det 18de aarhundrede brøt jødehadet ut for alvor og blev tilslut til den organiserte bevægelse, som vi kjender som den moderne antisemitisme. Jo mere jøderne søkte at rive ned skillemuren og træde ind i det almindelige liv, desto heftigere søkte folkene at befri sig for dette evig fremmede element. Antisemitisme gik haand i haand med den nationale og kulturelle selvhævdelse og blev til et ledd i denne.

Hvad er der da egentlig iveien med jøderne?

Deres religion er det i og for sig ikke. Thi i hele det forrige aarhundrede og helt til verdenskrigen var religiøs «tolerance» den

dannete verdens yndlingsdogma eller rettere eneste dogma, — rigtig nok ikke uten paavirkning just av jødisk indflydelse! Det er først efter verdenskrigen, at al denne «tolerance» er kommen i vaklen overfor det stigende krav paa avgjorthet ogsaa i religiøs henseende.

Deres indflydelse paa næringslivet er det heller ikke uten videre. I Orienten er man mere bange for grækere og armeniere og gjennemprygler dem og massakrerer dem fra tid til anden uten dog at hade dem, som man hader jøderne.

Man taler om et «racespørsmaal», om jøderne som en «racefare». Men mange av disse folk vilde slet ikke kjende til, at der fandtes noget saadant som «race», germansk race eller magyarisk race eller latinsk race, hvis det ikke netop var jøderne, som hadde faat dem til at føre disse slagord i munden.

Jeg har i virkeligheten endnu ikke truffet nogen eneste, som har kunnet gjøre oprigtig, uinteressert, sammenhængende rede for, hvorfor han ikke kan utstaa jøderne. Antisemitismen er blit et blindt politisk program med røtter i folkenes instinktliv, en utækkelig advokatur for at spare folkene for at feie for sin egen dør.

Alt dette viser, hvor dypt grundene til jødehadet maa søkes, — dypere end de fleste er villige til at gaa.

Hvor dypt fremgaar tydeligst av den kjendsgjerning, at det ikke bare er folkeslagene, som driver antisemitisme. Der findes ogsaa en jødisk antisemitisme.

Naar folk kom og besøkte mig paa kontoret, kunde det i tidligere aar ofte hænde, at man fik høre den ytring. «Unsere schmutzigen Juden», — «vore skidne jøder». Det kom ikke bare av et behov av at vise sig «frigjort»; der laa næsten altid virkelig bitterhet i det over at være bundet til dette ulykkelige folk. Det er den samme følelse, som driver saa mange jøder til at søke at assimilere sig ved at melde sig til daap, til optagelse i de kristne samfund. Og det er fremdeles den samme følelse, der hos disse døpte jøder saa ofte slaar over i et had mot deres gamle folk, der er saa meget merkeligere, som det midt under fornegtelsen er saa egte jødisk, er saa sterkt præget av racen.

Denne jødiske antisemitisme er likesaa gammel i Israels historie som den anden, den som kommer utenfra. Intet folk har oplevet saadanne frafald som jøderne. Der kan vel ikke tænkes noget mere tragisk end denne stadige kamp for at komme bort fra sig selv, enten det nu ytrer sig som i gammeltestamentlige tider ved

at løpe over til «fremmede guder» eller nu i vore dage ved at lade sig døpe, denne uavladelige higen efter «assimilation», som dog aldrig lykkes, fordi «jøde dog altid blir jøde», fordi jøderne er det mest ufordøielige folk i verden, i hvilken betydning man saa tar ordet.

Thi det er ikke den ytre antisemitisme, som har fremkaldt det indre; det er ikke jødehadet utenfra, som har til følge, at jøden tilslut hader sig selv. Det ytre had og den indre selvfordærvelse har samme kilde: det er et folk, som har faat sig anvist en rolle, en opgave, en stilling i verdenshistorien, kulturhistorien, religionshistorien saa besynderlig og saa krævende, at den egentlig forutsætter et folk av bare elitemennesker. Og i virkeligheten har Israel ubetinget hat flere elitemennesker at opvise i sin midte end noget andet folk. Men til det sterke lys hører de dype skygger. For flertallet blir denne uhyre spænding, denne merkelige særstilling, ikke til velsignelse, men til en ulykke, — for alle dem nemlig, som ikke naar op, som aldrig rigtig lærer at forstaa, hvorfor det skal være saa og ikke anderledes, som ikke mere kan fylde ut den tankeverden, de har overtat fra fædrene, men ikke orker at bære videre. At staa i en sterk tankes tjeneste er kun da til glæde, naar man kan gripe idet mindste en flik av tanken og gjøre den til sin egen. Men bare at være grepen uten selv at kunne gripe, det kan bli til en uuholdelig pine for den, det gjælder, og virker frastødende uhyggeligt paa den, som staar utenfor og ser til. De store kontraster og konflikter og problemer kan være interessante som litteratur, men man værger sig mot dem i praksis.

Hvad den førstkristlige antisemitisme angaar, saa er det Bileam, denne profet mot sin vilje, som uten tvil har truffet det rette, naar han taler om folket, som lever for sig selv, særprægsfolket, som alle forbandelser preller af paa. Det er, hvad der særlig har stødt oldtidsfolkene overfor jøderne. Et folk, som ikke er snillere eller bedre end andre paa nogen maade og som dog holdes oppe af bevidstheden om et særligt forhold til livets styrende magter.

Og hvad man nufortiden ikke kan tilgive jøderne, det er vel egentlig tanken paa, at Jesus og den moderne jødiske børsspekulant skal høre til samme «race». Det var ikke uden grund, at flinke folk i Tyskland for en del aar siden fandt ud, at Jesus ikke har været «semit», men «Arier».

Det er antisemitismen, som missionen vil bekjæmpe.

Og først og fremst den jødiske antisemitisme.

Nemlig derved, at vi gir jødedommen et nyt indhold for den enkelte jøde, idet vi bringer Jesus som levende frelser ind i hans tankeverden og saaledes endelig bringer ham forsoning med sig selv.

Men dernæst ogsaa den kristelige antisemitisme.

Nemlig derved, at vi stiller jødespørsmaalet i religiøs belysning og gjør dets løsning til en opgave for vort religiøse liv. Saalænge et kulturelt eller økonomisk spørsmaal ikke kommer ud over det kulturelle eller økonomiske, blir det dog kun «paa stedet marsch». Naar det religiøse element deri kommer til sin ret, sprænges hylsen og der skabes nye livsformer. Jeg har allerede under vor korte begyndertid her i Ungarn havt mangen en anledning til at opleve dette i praksis hos enkelte venner og bekjendte. Vort haab er at det maa lykkes ogsaa i videre kredse at faa menneskene til at indse, at jødespørsmaalet og antisemitismen maa behandles ganske visst ikke som et religionsspørsmaal, men vel som et praktisk religiøst spørsmaal.

Budapest, 31te mai 1923.

Gisle Johnson.

BØN

Å gløym, min Gud, kvart ord eg sa
som ikkje kjærleik sende!
Og høyr den bøn eg ærlig bad
når du mi tunga tende!
Du ser min vokster er so skral
— eg lovar godt, men gløymer;
å fyll med merg mitt tome skal
so livsens sevje strøymer!

Eg talar ofte fagre ord
og tenkjer fagre tankar,
og lyfter meg som fugl frå jord
når hjarta eldfullt bankar.
Men i den jamne dagsens strid
so ofte vengen veiknar,
— eg ligg som nedfallstre i lid
med lauv som døyr og bleiknar.

— Å gjer meg sterk, å gjer meg varm
i livsens kvardags-yrke!
Legg stål i vilje, eld i barm,
gjer hjarta til di kyrkje!
Og kveik i meg di kvitsun-glo,
som skirslar og som nører,
so eg kann vekse rein og god
dit livsens Ande fører!

Inge Krokann.

«UNTERGANG DES ABENDLANDES»

I de senere aar har det været ganske eiendommelig at iagtta hvordan den tidligere lyse optimistiske tro paa utvikling og fremskridt er avløst av et altid mere pessimistisk syn, og det ikke bare blandt masserne men netop i særliggrad hos historikerne og historiefilosoferne. Selvfølgelig tør krigen og dens eftervirkninger ha sin del i denne stemning, men den egentlige grund synes dog at ligge dypere, i almindelighet i en sammenlignende historieforskning som søker at dra paraleller mellem de forskjellige tiders kulturfænomener og ut herfra naa en virkelig objektiv forstaaelse av vor egen tid.

Størsteparten av disse skrifter er vel nærmest av symptomatisk betydning, men det gjælder ikke det samtidig dristigste og mest omfattende forsøk av alle, det som professor Spengler i München gjør i sit store verk med ovenstaaende titel. Det har vel aldrig hændt at et rent videnskabelig verk har opnaadd i saa kort tid en saa enorm utbredelse. Selve konceptionen oplyser forf. er ganske gammel og alt før krigen forelaa det utarbeidet — noget som man bør merke sig, da det viser det ikke er «efterkrigsstemninger» det gjælder — men paa grund av trykningsvanskeligheterne utkom boken først i 1918; siden den tid er oplagenes antal steget til det fantastiske — saavidt vites mere end selve Conan Doyle kan opvise — og allikevel er boken meget vanskelig at faa fat i, den er stadig utsolgt.

For at si det med engang: den fortjener det ogsaa fuldt ut. Det er et helt nyt syn ikke bare paa historien; men i virkeligheten paa alle livsværdier som kommer frem, ikke bare den sedvanlige omgruppering av gammelt kjendt, et syn der ganske vist er overordentlig kjettersk ovenfor den gjældende videnskap slik som den er behersket enda av en noksaa materialistisk utviklingslære, men som er slik underbygget videnskabelig og baaret av en slik personlig glød at indtrykket blir aldeles overvældende. Naturligvis kan man være uenig i mangt, naturligvis vil fagmanden finde diverse detaljfeil i behandlingen av hver sin specialitet — Spengler gjør opmerksom herpaa og naturligvis: selv en lærd tysker har ikke læst alt — men for totaliteten spiller disse feil ingen rolle og

Spenglers problemer er av den art at engang reist, kan man ikke komme fra dem.

— Spenglers grundtanke maa kunne formuleres slik: Alt utvortes av nogen virkelig betydning, det være sig religiøse former eller historiske, videnskabelige teorier eller politiske foreteelser, økonomi, samfundsforhold, kortsagt alt bortset — og det enda kun delvis — fra det rent haandverksmæssig-tekniske — betyr i sig selv intet, har ingen absolut men kun symptomatisk betydning. Det av virkelig interesse er det aandelige, for alle fælles grundlag, den meget bestemte og for hver kulturepoke forskjellige «sjæl» som gjennem alt dette utvortes søker og finder sit specielle uttryk.

Vor videnskab f. eks. er ganske vist «sand» men NB kun for os, antikens, Egyptens, den arabiske etc. derimot er aldeles ikke ufuldkomnere forsøk, men like «sande», like fuldkomne for sine respektive kulturer. Ingen har en absolut sandhet som de andre mangler, men alle er nødvendige og relativt fuldkomne uttryk for en bestemt «kultursjæls» syn paa naturen, et syn som ikke *kan* ændres — uten naar selve «sjælen» dør og selv da kun rent overfladisk (Europæiseringen i orienten f. eks.). Imidlertid søker en «sjæl» — det uttryk Spengler stadig benytter — selvfølgelig ikke kun uttryk i videnskab, langt oprindeligere og mere umiddelbart er kunst og samfundsforhold. Ogsaa her gjælder det samme: der eksisterer ingen kunst for alle, intet almindelig ideal av en statsforfatning gyldig for alle, men paa den anden side er formen for begge dele inden hver kultur nødvendig givet og uforanderlig i selve sit inderste væsen. Naar f. eks. det antike maleri ikke bruker perspektiv, det kinesiske linjeperspektivet, det egyptiske maler sine skikkelser saaatsi todimensionalt, saa sker ikke dette av teknisk ufuldkommenhet men er tilsiktet av kunstneren som uttryk for hans og hans kulturs følelse, fordi han «ser» det slik med samme ret og samme nødvendighet som vi «ser» det paa vor maate. Det kan kanske ha interesse at tilføie at jeg selv tilfældigvis har havt anledning til at konstatere riktigheten herav for de kinesiske maleres vedkommende.

Ogsaa om kunstarten som foretrækkes gjælder det samme; det er ikke tilfældig f. eks. at vi naar høiest i den mangestemmige musik, antiken i skulpturen, mens egypteren finder sit bedste uttryksmiddel i arkitekturen etc. etc.

Det dypeste uttryk ligger imidlertid i religionen — tat i videste forstand — som den livsfunktion hvori mennesket føler sin for-

bindelse med en levende magtfuld omgivelse. Likesom historisk al kunst og videnskab vokser ut fra tempel og gudstjeneste, slik er religionen den aandelige kjerne hvorfra alt spirer og samtidig det hjerte hvorfra livet pulserer. Ogsaa den, dens former, dens hele fremtræden, dens syn varierer for hver «sjæl», hver kultur, men altid er den nødvendig netop slik som den er, i den form folkereligionen har fundet ut fra en dyp indre nødvendighet. Naar den dør, naar «Gud» blir «natur», «Guds vilje» — «naturens lov» o. s. v., da visner først kunsten og siden al kultur og dog blir det verdensbillede og den livsopfatning den har skapt staaende som et dødt minde. Det døde træ med avbarkede nøkne grene staar der, falde kan det, men ikke vokse, ei heller forandres ti det formaar bare livet. Materialismen — som til bestemt tid og beregnelig tid indtrær inden enhver religion — og kultur — er nemlig intet positivt, den er kun en negation av livet i vedkommende folkereligion; indsætter man saaledes i vor materialismes verdensbillede istedenfor de ord som betegner noget dødt ordet for det tilsvarende levende: For «natur»: «Gud», for «arvelighet»: arvesynd», kausalitet — skjæbne etc. — ja saa faar man den gamle ortodoksi i alt væsentlig uforandret; kommunismens idealsamfund er intet andet end middelaldernes gudsrike fratrukket det religiøse d. v. s. det levende; likedan med den indiske materialisme (Buddha), den arabiske, antike etc.

Sammenligningen mellem de forskjellige kulturverdener, forstaaelsen av deres væsen maa derfor gaa ut fra en sammenstilling av alt hvad der vites om deres religion, kunst, hele ydre liv og saa et forsøk paa derfra at hitte ind til den «sjæl» som heri har fundet sit nogenlunde adæquate uttryk. Kun menskekjenderen kan derfor være historiker, thi fremgangsmaaten er den samme og der kræves den samme eiendommelige evne til at forstaa et fremmed liv — og derfor vil det heller aldrig kunne gjøres helt ut, ti forstaar man alt kun vanskelig og delvis en anden menskesjæl, blir naturligvis opgaven vanskeliggjort i det uendelige hvor det gjælder en fremmed «kultursjæl» hvor man tilmed efter sakens natur aldrig kan ha et fuldstændig materiale at gaa ut fra.

Det videnskabelige princip her er — som man kanske alt i denne korte fremstilling har bemerket — det kjendte og anerkjendte princip om relativiteten, men helt nyt er den kolossale intensivitet hvormed det gjennemføres til sin logiske konsequens.

Det første og for Spengler væsentligste resultat blir da at det populære billede av en verdensutvikling totalt forsvinder. Det populære om end ikke nu længer særlig videnskabelige billede er jo, at menskeheten gjennemgaar en lang ubrudt utvikling, Historien er en pyramide med basis i den egyptiske babylonske og antike kultur — «oldtiden» —, videre utbygning i «middelalderen», mens vi selv danner toppen med haab om videre utvikling in infinitum; Kina, Indien, Majakulturen utelates ganske enkelt, de «har ingen betydning». Spenglers knusende kritik over en betragtning der ser alt under vest-europæisk synsvinkel vil vel de fleste maatte underskrive, og overordentlig interessante er hans bemerkninger om oprindelsen hertil fra det «arabiske» verdenssyn — «den nuværende tid» motsat «den kommende» — suppleret med Joachim a Floris's «Aandens tid» der senere er blit populærhistoriens «nyere tid», idet grænsen mellem tidsalderne stadig er forandret og utskudt.

S. gaar imidlertid overordentlig meget videre end at omgruppere et gammelt verdenshistorisk system. For ham er selve begrepet «*verdens*»historie yderst problematisk; vel har enkeltmensket som mikrokosmos altid sin individuelle historie men menskeheten som saadan har ingen, den er en uorganisk masse, arten «homo sapiens» der kun er gjenstand for naturhistorien. Av og til — for os helt uberegnelig — optrær imidlertid med menskemassen som materiale høiere livsorganismer av aandelig art, kulturer, den eneste gjenstand for historie. Alle er skarpt geografisk begrænset, de kan nok kaste sin skygge vidt over jord men deres virkelige liv forblir altid bundet til det egentlige voksested. Alle er levende organismer, de fødes, vokser og dør, omdanner anden materie til sit eget, forandres men forblir dog identiske med sig selv, som træet bygger sig op av uorganiske stoffer, omdannet ved dets eget liv. Derfor kan de heller ikke laane av hverandre uten da det rent overfladiske og heller ikke paavirke hverandre uten slik at de ved ydre midler kan fremme eller hemme hverandres vekst. For alle er nemlig denne vekst bestemt av det liv, det aandsindhold, den «sjæl» som var den spire hvorav de engang vokset frem og som med naturnødvendighet — hvor ikke ydre vold hindrer — maa og vil realisere sig i deres samtlige uttryksformer med samme sikkerhet og selvfølgelighet som det enkelte træ gir sit eget særpræg til sit mindste blad. Men netop fordi denne kjerne er et liv, ikke en mekan-

isme blir forskjellen ogsaa følt saa stor, ti liv kan ikke analyseres og derfor aldrig fuldt forstaaes av andet liv.

Dette maa imidlertid historien allikevel prøve, først og fremst lære at betragte de forskjellige kulturer helt adskilt, prøve at forstaa dem ikke utvortes men ut fra deres egne forutsætninger — altsaa ikke spørre: «er et attisk tempel eller en arabisk moske mest kunstnerisk, er parlamentarismen bedre end anden forfatning, men: hvorfor blev de forskjellige former foretrukket i forskjellige kulturer og bevaret i principet i hele deres levetid. Dernæst blir det historiens opgave at finde de love hvorefter kulturer lever sit liv, de livslove som gjælder for alle levende organismer og som er saare forskjellige fra alle mekaniske naturlove. Først da kan historien prøve at finde ut om der dog mellem de skiftende kulturer skulde være et virkelig samspil, en virkelig verdenshistorie — som imidlertid hvis den skulde eksistere maa være av en ganske anden art, gi et totalt forskjellig billede fra det som nu utgives herfor.

Av mest populær interesse er Spenglers forsøk — mere end forsøk vil han ikke ha det anset for — paa at karakterisere de forskjellige kulturer. — Den vesteuropæiske, antike, egyptiske, babylonske, kinesiske, Majakulturen og kanske særlig den arabiske — ut fra hvad man kjender av deres symboler særlig kunst og videnskab — religionen, skjønt det centrale, er netop derfor det vanskeligste for den utenforstaaende at faa endog nogenlunde sikkert tak i.

Den Vesteuropæiske kultur, d. v. s. den der i tiden fra 10de aarh. behersker landene vestenfor Adriaterhavet og dets omtrentlige længdegrad nordover med centrum i Frankrig og Spanien — eller kanske rettere i Provence og Aragon — præges av begreperne «uendelighet», «kraft» og «vilje». Grundsymbolet, Gudsbegrepet, indeholder dette i sin renhet — den levende «Gud» likefuldt som den døde «natur» —, men ogsaa i de andre symboler er dette det karakteristiske: I den gotiske kathedrals buer og søileskoger, i det maleri hvor en uendelig bakgrund perspektivisk aapnes for betragterens øie, mest i musiken fra Bach's dage av — f. eks. i det Backske motiv, den spinkle tone mellem uendelige tonemasser — sjælen der søker mot og gjennem det uendelige —, men ogsaa i det historiske perspektiv av verdensutviklingen og Kopernikus's astronomiske syn som kun i denne kultur faar symbolsk betydning. Nøiaktig det samme fræ frem i den rent materielle kulturs uhyre ekspansionstrang, hvor kun

det altomfattende tilfredsstiller, og i dens retning: kommunikation, telegraf, kraftoverføring d. v. s. overvindelse — endog ophævelse av rum. Herskertrangen er da i virkeligheten ogsaa indesluttet i alt dette og omfatter det mindste som det største: Korstog foretages for menneskers sjæle, forbudslove gives for deres diæt og dog er de begge symboler paa samme grunddrag. — «Ut, vil jeg ut, aa saa langt langt ut», og alt skal — aandelig eller materielt bli mit og dele mit syn. — Det er Vesteuropas løsen, dets «sjæls» eiendommelighet til forskjel fra alle andre.

Selvsagt som alt dette er for os, gjenfindes det nemlig ikke i en eneste anden kultur, selv ikke i den forholdsvis nær beslegtede kinesiske: det er altsaa ikke noget «menskelig» kun noget **«vesteuropæisk»**.

Noget nær det motsatte av vor kultur er antiken — derfor til en vis grad den lettest forstaaelige — med centrum om Ægæerhavet fra c. 1100 f. Kr. Studiet av dens religion, videnskab etc. set fra et rent relativt symbolsk synspunkt gir billedet av en ganske eiendommelig, vor motsat, «sjæl». En matematik — Spenglers specialfag — helt behersket av det legemlige, (Euklid contra vor funktionslære), den eneste kunst der naar sin top i det nakne legeme med fuldendt fysik men underlig sjælløse træk malet i sterke farver og med emaljeøine — slik som de antike statuer som bekjendt oprindelig saa ut —: en religion hvor gudemyther og gudstro kunde haanes paa teatret, (Aristofanes), mens samtidig den ringeste krænkelse av gudsdyrkelsens *former* blev straffet med døden, et statsideal der baade principielt (Plato) og i praksis indskrænket sig til en by med nærmeste opland, en statshusholdning hvor konfiskationer var regulære indtægtskilder og hvor Athens «største» finansminister ganske enkelt forærer bort statskassens overskud. — en tænkning som ikke kjender historie — alt efter etpar generationer glir den over i mythen, for Thukydides f. eks. har der før hans tid «ikke hændt underlig» — som ikke interesserer sig for sin egen fortid — efter Akropolis's brand kastes alt det gamle ganske enkelt i skraphaugen (ingen vilde der drømt om domkirkerestauration). Astronomi, tidsindeling etc., som meget godt kjendtes fra egyptiske og babyloniske kilder blev slet og ret negligeret. Et folk av fødte sjømænd som dog yderst nødig vovet sig ut at seile av sigte av sin bys borgtinde, og som følte en reise som noget ondt «ugudelig» som de sa. — Hvorfor? Fordi det altsammen var ekte utryk for deres livssyn, like naturlig og like nødvendig som det

motsatte er for vort; antikens mensker var ikke ufuldkomnere end vi men anderledes. Det helt nærværende, i tid og rum helt avsluttede er nemlig der grundidealet paa samme vis som det præcis motsatte for os. Antik følelse benekter det uendelige perspektiv mens vi kræver det.

Der er dog en kultur som tilslut nærmere maa omtales, den som Spengler kalder den arabiske, begyndende med Kristus og omfattende Forasien (den nuværende muhamedanske og græskkatholske verden). Naar denne tidligere ikke er betragtet i sammenhæng skyldes dette, mener Spengler og deri har han vistnok ret, ganske enkelt den noksaa tilfældige specialisering av moderne videnskab. Dens forhistorie er nemlig fordelt paa gammeltestamentlig teologi, gammelarabisk og persisk filologi og sabæisk-abysinsk og syrisk arkæologi, mens dens egentlige historie behandles av like spredte specialister: kristne, jødiske og muhammedanske teologer og «senantike» og arabiske filologer som saare sjelden læser hverandres verker. Av ganske overordentlig interesse er her rekonstruktionen av en enkelt omfattende og sterkt særpræget kultur — hvormed samtidig løses den gaade som f. eks. det byzantiske rikes blomstring fra gammelt har frembudt i historien. Neppe nogen del av verket har for teologer den interesse, hvorfor jeg skal tillate mig en forholdsvis mere indgaaende oversikt. Det ydre karakteristikum er at «folk» og religionssamfund her falder sammen — senjødedommen, mazdaismen, den ortodokse kirke, muhammedanismen etc. etc. er «nationer» likefuldt som «kirker». Fyrsten føles som «de troendes behersker, Diocletian og Konstantin likesom Khosröes II og kaliferne — rikslovgivningen gjelder det herskende religionssamfund, «folk», mens de andre principielt har egen lov og egne domstole, overgang til anden religion betyr overgang til et nyt folk — de «arabere» som i 8de aarh. beleiret Konstantinopel og erobret det græske østen var nyomvendte kristne blot under ledelse av et meget faatallig arabisk aristokrati. Jøderne gaar ved eksilet over til et slikt samfund — m. u. den lille eksklusive del i Judæa; hele diasporaen er et mægtig, sterkt missionerende «folk» av yderst forskjellig etnologisk sammensætning der spiller en stor rolle i østen ikke netop som handelsmænd men meget mere som bønder, riddere og statsmænd, samt tænkere. De behersker aandelig det parthiske rike, spiller en hovedrolle i det mauriske Spanien og grundlægger egne betydelige stater i Forasien og Sydrusland. Den gammeltestamentlige forsknings

feil er at den betragter senjødedommen kun som kristendommens forløper og ser bort fra den talmuddiske jødedom.

Den arabiske kulturs forhistorie begynder c. 600 f. Kr. men dens egentlige grundsymbol trær frem paa Kristi tid i motsætningen mellem «Gudsrike» og «verden», lys og mørke, stof og materie. Symbolsk er f. eks. de bysantinske maleri: det fysiske er skematiseret, øiet — sjælen, stort og eiendommelig fremhævet og som bakgrund: guldgrunden, den «anden verdens» symbol. Særlig kanske glorien: det evige lys der skinner i mørket men skarpt avgrænset ti mørket fatter det ikke, ligesaa i tænkningen algebraen, astrologien — d.v.s. tanken om livets sammenhæng med skjulte høiere kræfter i et stort verdensomfattende hele, behersket av det skjulte. Kort: et syn paa verden, naturen og livet der ikke som det antike er vort nogenlunde motsat, men som er totalt anderledes og netop derfor i virkeligheten ganske umulig helt at føle sig ind i. En teolog vil naturligvis her mindes mangt og meget fra Paulus men særlig Johannes — og f. eks. slikt som Athanasius's lære om theopoiesis. Johannesprologen er idet hele det bedste resumé av den «arabiske» kulturs grundtanker slik som Spengler opfatter dem.

De øvrige kulturer, som forøvrig ogsaa behandles mere kortfattet, maa her gaaes forbi fristende som det kunde være at referere hans delvis glimrende analyse av netop det mest fremmedartede ved særlig gammelægyptisk og kinesisk kultur, som i hans tolkning forvandles til like enkle som dype symboler, fremmedartede og dog med mulighet for anelse, omtrent paa samme maate — eller som Spengler vilde sagt: *nøiaktig* likeens som vi mere aner end forstaar en charme i f. eks. eksotiske melodier.

Slik staar de enkelte kulturer ved siden av hinanden eller følger hverandre som avsluttede organiske aandsstørrelser, helt bestemt av sin eiendommelige livsart: Ikke materie som kan bestemmes fysisk og mekanisk men liv der kun kan søkes forstaat efter ganske andre love. Men alle levende organismer er undergit vekstens og dødens love, saa og disse.

Selve dette faktum er jo ogsaa gammelt kjendt og nogenlunde anerkjendt, men allikevel virker det helt nyt og originalt i den yderst energiske og med omfattende historisk lærdom underbyggede utformning S. gir herav og allermest den i og for sig ganske enkle konsequens han trækker at man ut fra analogien kan optrække ogsaa fremtidslinjerne for en bestaaende kultur.

Som alle livsorganismer gjennemløper nemlig ogsaa kulturerne en ganske bestemt utvikling gjennem fødsel, barndom, manddom til den ogsaa for dem uundgaaelige død, og ogsaa for dem gjælder at deres liv og vekst vel kan avbrytes ved ydre indgripen, som f. eks. Inkakulturen — men dog er mulig at bestemme med like stor relativ sikkerhet som for enkeltindividet av hvilkensomhelst art. Som bevis og ilustration fremfører S. en række sammenlignende tabeller for de kulturer hvis historie vi har mere detaljeret kjenskap til. Detaljerne er det naturligvis her umulig at gi, kun hovedtrækkene maa refereres. Forud for den egentlige kulturtid gaar en forkultur av ubestemt varighet, sterkt primitiv, oftest præget av imitation, men dog med et gjærende, uklart og enda ubestemt liv. Hos os repræsenteres denne periode av Merovinger- og Karolingertiden, med sine sterkt primitve tendenser, sin imitation av antik og maurisk kunst og tænkning og dog med tydelige spirer til noget andet særlig i religionen — baade i den hedenske og kristne. Hertil svarer Ægypten før c. 3000, Schangtiden i Kina (til 1300), Mykenetiden til 1100 etc. Saa fødes i tidens fylde kulturen, en levende stilfølelse der efterhaanden gjennemtrænger og former hele det ydre liv i sit billede. Formodentlig uten undtagelse sker dette som et religiøst gjennembrud, idet en kulturreligion foruten det rent religiøse indeholder in nuce de idealer som senere skal virkeliggjøres i tænkning, samfundsliv etc. I ganske kort tid antar den saa det særpræg som siden aldrig forandres og gaar ind i sin første periode med vaarens, ungdommens karakteristiske træk. — Høimiddelalderen med gotisk kunst, patriarkalskfeudale statsformer med den helt idealistiske keiser og pavetanke, landet behersker helt byen. — Efter en brytning, med et andet livssyn, en side av det almenneskelige der ikke passer ind er blit tilsidesat i kulturen, en som derfor oftest optrær formelt som noget fremmet—hos os renaissancen, som kun ved en total misforstaaelse vil ansees som gjenopstanden antik, likesom i antikens Dionysos' kultusen der spiller samme rolle, optrær i trakisk dragt — fortsætter kulturbevægelsen avklaret i barokken — sommeren, manddomstiden. Den klare fri tanke i videnskab og religion — humanisme, reformation, jesuiter. Kunsten finder sit særpræg i musikken, og i Rafaels og Rembrandts teknik. I staten trær ogsaa realiteterne frem paa det ideelles bekostning og overalt foregaar opgjøret mellem adel og kongemagt — fronden, 30 aarskrigen, engelske borgerkrig — med hovedresultatet det enevældige konge-

dømme undtagen i England som faktisk blir en adelsrepublik. Patricierbyen faar plads ved siden av landet (adelen). I rokokotiden løper saa kulturlivet ut i sin sidste høstlig klare periode: oplysningen, Watteaus kunst, kammermusiken, kabinetspolitiken — overalt det fine, spinkle avklarede — og trætte, den tone man saa vel kjender fra tidens litteratur.

Dermed er den egentlige kulturtid tilende, avløses av «civilisationen» der indledes av revolutionen d. v. s.: oprøret mot alt traditionelt i religion, kunst, stat, tanke, sociale forhold, økonomi, de av livet skapte former som i kulturtiden føltes selvfølgelige, opfattes nu med en overraskende pludselighet som tyngende lænker. Kulturens samfund: adelsmand, bonde, tænker, avløses av civilisationens: kapitalist, arbeider og ingeniør; «idealitet» og «sandhet» av «intelligens» og «nytte», aristokrati av demokrati, kunstneren forvandles til artist, idrætsmænd til sportsmænd etc. mest karakteristisk er at de kvalitative værdier avløses av de kvantitative, den ekte religion dør og tomrummet erstattes av «okkultistisk lek» mens samfundet, hvor verdensbyen er det alt beherskende rystes av voldsomme indre og ydre kampe om de materielle goder. At der over dette underlag søkes bredd et dække av romantiske reminiscenser fra de gamle levende kulturtider er dypt symbolsk. Denne periode — hyksostiden, hellenismen, de kjæmpende staters tid» (i Kina), — hos os revolutionskrigen, væbnede neutralitet og 20de aarh. — glir over i cesarismen: 18de dynasti, Rom fra Sulla, Hoangti og Asoka i Kina og Indien. Det gamle kulturomraade blir altid mere formløst, nationalstaten slukes av verdensstaten, levningerne av kunst virker kun ved massevirkning og teknik, politiken beherskes av de helt formløse kraftmensker som helt bevidst bruker kapital og demokrati som redskaper for personlig magt. Den aandelige forutsætning herfor i folket er «den anden religiøsitet», en sædvanlig meget dyptfølt gjenoplivelse av en eller anden side ved den gamle folkereligion men uten dennes skapermagt — den nuværende muhammedanisme og græsk-katolisisme. Synkningen fortsætter og efter nye ca. 200 aar har denne i forbindelse med den avtagning i fødselstal som indtræer alt tidlig i 1ste civilisationsperiode ført det gamle kulturomraade til «fellachfolkets» trin, hvor et atter igjen primitivt tænkende og følende folk — bortset fra uhyre faa og derfor for helheten betydningsløse individer, lever blandt langsomt smuldrende kulturminder atter igjen uten virkelig historie, og derfor i ubestemt tid —. Natur-

ligvis har det været umulig her at gi endog tilnærmelsesvis oversikt over det rikholdige materiale S. fremdrar for at bevise den likefrem forbløffende paralellisme mellem kulturernes vekst og forfald og længden av de tidsperioder hvori dette sker. At ville forutsi i store træk Vesteuropas historie, at 20de aarh. vil likesom 19de være «de kjæmpende staters» tid og tiden 2000—2200 Cæsarismens og den anden religiøsitets kan høres sindsvakt og dog kan ved undersøkelse av materialet selv en meget kritisk læser ikke undgaa at spørre sig selv om det ikke heller er genialt. Likefrem forbløffende er nemlig paralellismen baade i karakter og tidslængde særlig i Vesteuropas, Egyptens og Kinas gotik, barok, rokoko, revolutionstid, cæsarisme, men bemærkelsesværdig nok ogsaa i den arabiske og antike — de andre kjendes jo litet.

Dog selvfølgelig, hvor meget man end vil anerkjende S. som profet — og meget av profeten er der ved ham — er det med ham som ved andre profeter: fremtidssynerne vækker størst opsikt, men synet paa og vurderingen av samtiden har størst virkelig betydning.

Og saa knusende som denne kritik er virker den dog med en overordentlig styrke, fordi den kommer med en saa fuldkommen ro som en logisk slutning, det er matematikeren, ikke demagogen som har ordet, ti det nye er nemlig ikke iagttagelserne men kombinationen. Vi er fuldt bekjendt med det sidste aarhundredes nedgang i religiøs kraft, heller ikke ubekjendt med den forsimpling som er indtraadt i selve det religiøse livs ytringer; vi vet at «grosserer»typen har avløst «patricier»typen, at det offentlige liv bare i mands minde er kolossalt forandret. — Aandsdemokratiets opmarch er jo ogsaa et stadig og meget taknemlig tema for alvorlig og vittig litteratur. At kunsten *har* skiftet præg tør og være almindelig følt — man sammenligne den enkle, dypt følte og derfor virkningsfulde — forat citere: «selvfølgelige og derfor anonyme» gotik, med den kunst hvor en alt andet end anonym kunstner med stort raffinement søker at «lave» en stil. Endelig har vel og mange reflekteret over resultatet av den mægtige aandsstrømning som fra tidligste scholastik til oplysningen i ubrudt optimisme mente at kunne filosofere sig til den absolute sandhet, og vi har jo ogsaa hørt noget om den selvkritik og opløsning av selve grundsætningerne i realfagene — de humanes efterfølgen i sandhetssøkningen — som er knyttet til en lang navnerække fra Gauss til Einstein.

Naturligvis er der her kun tale om naturforskning, ikke om

teknik, der nemlig ikke er avhængig av absolute sandheter. For Vesteuropas tænker er ilden p. t. en kemisk proces, for en nyguineser mulig p. t. en aand, men kokkepikens arbeide er ganske uavhængig av hendes opfatning eller manglende do. av ildens natur — et eg blir bløtkokt paa 3 minutter baade ved «aandens» og den kemiske proces's hjælp.

Og allikevel, saa sterkt staar vi under indflydelse av troen paa naturvidenskabens absolute sandhet at naar Spengler ut fra en gjennemgaaelse og sammenstilling av alt dette helt benekter dens mulighet for at naa absolute resultater — dog naturligvis med fuld anerkjendelse av dens relative, tekniske — forbløffet blir vi, selv om det bare er vore egne anelser han gir ord. Det som dog virker helt revolutionerende ved boken er imidlertid som sagt hans sammenstilling av alle disse spredte iagttagelser til et logisk ordnet hele paa en maate som netop kanske for ham som realist er naturlig nok.

Forat gjenta: feil og mangler vil der utvilsomt kunne paavises mange av, omend ogsaa mange tilfælde hvor man maa mindes Columbus's æg; men helhetssynet med dets problemer betyr noget virkelig nyt og verket i sin helhet gir et utal av fruktbare tanker der kræver at tænkes ut. Blandt almindelig videnskabelig produktion indtar den en absolut særstilling.

Kun ét punkt maa tilslut nævnes her, vurderingen av religionen og av Kristus.

Som ofte nok nævnt kan religionens betydning neppe understrekes sterkere end S. gjør men NB. historisk religion er altid kun relativ sandhet. Hvad er saa det objektive bak? I glædelig forskjel fra en klasse religionshistorikere definerer S. ikke dette: Religion er liv, det udefinerbare, dens historiske ytringsformer først, de for den enkelte «sjæl» nødvendige kan virkelig iagttages. Men derfor er «kristendom» ikke én men to — mulig tre — historiske religioner. Den «arabiske» kulturs til hvilken muhammedanismen i virkeligheten hører — som dens puritanske-protestantiske avsnit. (Dens navn av egen religion skyldes den historiske tilfældighet at Muhammed fødtes i Arabiens vistnok eneste hedenske by, mens hele dens aandsindhold er orientalsk kristendom ÷ mystik). Vesteuropas, der trods baroktidens kirkespaltning danner en avgjort enhet, samt endelig muligens i fremtiden Ruslands, der mulig gjennemgaar en ny kulturs merovingertid. (Dostojewsky, russisk musik). Men ved spørsmaalet «Kristus» brister S.s skema. Ut fra opfatningen av ham som apoka-

lyptikkeren, hvis «rike ikke er av denne verden» henfører han ham vistnok til den arabiske kultur, som dennes aandelige skaper, dog hverken kan eller vil han nekte at ut fra hans tanker og ord er vesten bygget og han er ikke i tvil om at det samme eventuelt vil ske med Rusland. Saavidt sees er dette den eneste avgjørende brist i S.s historiske billede, hvor ellers alt føier sig ind. Grunden? Han nævner den ikke, men dette at Kristus blir den undtagelsen fra historiens lov gir kanske mest at tænke paa.

A. Johnson.

HUMANITETENS GENOMRROTT PÅ FATTIGVÅRDSLAGSTIFTNINGENS OMRÅDE

Av direktøren i Sv. Fattigvärdsförbundet AXEL HIRSCH, Stockholm.

Fattigvården intager i Sverige en annan och mera betydelsefull ställning inom samhällslivet än i Norge och Danmark. Troligen beror detta delvis på det förhållandet, att den norska och danska socialförsäkringen (liksom en del andra ingripande sociala reformer) gjenomfördes tidligare i dessa länder än i Sverige. Hos oss var fattigvårdslagen under lång tid nära nog den enda sociala lag, vi ägde, och vi tvungos därför att göra det mesta möjliga av densamma, till stor del vid sidan av och utöver lagens minimikrav. Vidare, då den nu gällande svenska fattigvårdslagen antogs år 1918, efterträdde den en fattigvårdslag, som bar årtalet 1871. Denna var kvarleva från en annan tidsålder. Lagstiftaren kunde sålunda icke nöja sig med några smärre förändringar här och där — det krävdes en fullständig omarbetning, för att den nya fattigvårdslagen skulle tilfredsställa den modärna tidens uppfattning.

Visserligen höras även i Sverige röster, som yrka på fattigvårdens avskrivning, dess ersättande med socialförsäkring och andra åtgärder, men dessa röster äro icke så starka som i Norge och Danmark. En följd av allt detta har blivit, att den svenska fattigvårdslagen av år 1918 har en mera omfattande uppgift än motsvarande norska och danska lagar, att den tager större hänsyn till den allmänna sociala lagstiftningen och söker anslutning till densamma samt att den mera ingående reglerar formerna för fattigvårdens handhavande.

Man kan nära nog angiva *året* för uppkomsten av reformrörelsen inom den svenska fattigvården. Det var 1905. En dag i början av detta år kom en äldre man, som önskade förbliva okänd, upp till den något mer än 30-årige redaktören för Social Tidskrift, numera statens fattigvårdsinspektör G. H. von Koch och överlämnade till honom ett belopp av 20,000 kronor att användas till en undersökning av fattigvårdsförhållandena i Sverige «i syfte —

som han hade skrivit — att få dessa ordnade på bästa möjliga sätt». Den gamle mannen, en förutvarande överläkare vid ett av stadens sjukhus, hade blivit djupt upprörd över en del missförhållanden och vanvårdsfall, varom han läst i dagspressen. Och förhållandena inom många kommuner, särskilt ute på landsbygden, voro verkligen bedrövliga. Fattigvården handhades intresselöst och slentrianmässigt och med alltför noggrannt iakttagande av det gamla ordspråket att «sparsamhet är en dygd». Fattigvårdsanstalter saknades alldeles i en mängd kommuner, och där de funnos, stodo de ufta under inkompetent ledning. Värst var det kanske med sammanblandningen av olika understödstagare, unga och gamla, normala och sinnesslöa, aktningsvärda och förkomna, i en och samma anstalt, ja stundom i ett och samma rum. Ett vidsträckt och hårdbrutet arbetsfält låg framför de svenska reformvännerna, men de gingo beslutsamt till verket. På von Kochs initiativ tilsattes en komitté på fyre personer för utrednng av fattigvårdsfrågan i dess helhet. Hr. von Koch blev dess ordförande. Efter omfattande undersökningar av fattigvårdsförhållandena i Sverige, Norge, Danmark, Tyskland, England och Schweiz utgav komittén efter nära 2 års grundliga studier sitt betänkande «Reformlinjer för svensk fattigvårdslagstiftning» som inneholler flera tankor och uppslag, som återfinnas i den gällande fattigvårdslagen. Samtidigt med att «Reformlinjerna» utgåves, utfärdades inbjudan till den första allmänna svenska fattigvårdskongressen, som under oerhörd anslutning hölls i Stockholm i oktober 1906. Ej mindre än 936 personer hade anmält sig som deltagare, och av dessa infunno sig nära hälften såsom ombud för de kommunala fattigvårdsstyrelserna. Kongressen, som gjorde ett outplånligt intryck och är ett oförgätligt minne för alla deltagarna, var ense om att en ny tingens ordning måste skapas på fattigvårdens område. Underkongressen bildades en sammanslutning, Sv« Fattigvårdsförbundet», som skulle hava till ändamål att förena alla dem, som arbetade inom fattigvård och välgörenhet til gemensamt arbete för en tidsenlig utveckling av understödsarbetet. Sex år senare utvidgades förbundets program att omfatta även barnavården. Förbundet räknar i skrivande stund som medlemmar ej mindre än 852 av landets fattigvårdsstyrelser jämte ett stort antal föreningar och enskilda personer. Den stora fattigvårdskongressen hade brutit sctaven över 1871 års fattigvårdslag och fordrat en ny fattigvårdslagstiftning, som bättre motsvarade tidens krav på humanitet. Kort efter kongressens hållande tillsatte re-

geringen också en kunglig kommitté för utarbetande av förslag till förändrad lagstiftning dels angående fattigvården, dels angående lösdrivares behandling. Den k. kommittén, vars ordförande blev Svenska Fattigvårdsförbundets ordförande, landshövding Johan Widén, tog sig grundlig tid, 8 år, för utarbetande av förslag till ny fattigvårdslag. Det blev nämligen icke offentliggjort förrän 1915, och först 1918 — sedan myndigheter och korporationer beretts tillfälle att yttra sig över detsamma — framlades en proposition inför riksdagen med förslag till ny fattigvårdslag. Efter ytterligare ändringar och jämkningar antog riksdagen lagförslaget, och den nya fattigvårdslagen trädde i kraft den 1. januari 1919. Under hela denna tid hade emellertid pågått en ytterst livlig och betydelsefull reformrörelse inom fattigvården, så att den allmänna meningen och fattigvårdsmyndigheterna själva voro mogna för den nya lagstiftningen.

För att rätt förstå 1918 års lag måste man veta en sak om fattigvårdslagen av år 1871. Den tillkom under en viss panikstämning. I slutet av 1860-talet hemsöktes nämligen Sverige av svår missväxt, som medförde mycken nöd och fattigdom. Antalet understödstagarnas antal växte nämligen på några få år från 145 000 til 205 000. Riksdagen, som med oro såg, huru kostnaderna för fattigvården sprungo i höjden, ingick med en skrivelse till regeringen, vari den uttalade såsom sin mening, att fattigvårdsstyrelsernas *skyldighet* att lämna hjälp borde avsevärt begränsas. Fattigvården borde vara skyldig att lämna understöd allenast åt sinnesjuka och åt barn under 15 år. Understödjandet av alla övriga grupper av nödlidande skulle i första hand överlämnas »till den frivilliga hjälpverksamheten, som hade sin grund i medlidande och kristlig kärlek». Gränsen för fattigvårdsstyrelsernas skyldighett att ingripa blev i 1871 års fattigvårdslag helt naturlig icke till den grad snävt och snålt dragen, som riksdagen ifrågasatt, men lagen bar dock tydliga spår av den hårda tid, under vilken den kom till stånd.

En av de största förtjänsterna hos den gällande fattigvårdslagen är, att den avsevärt vidgar området för fattigvårdsstyrelsernas skyldighet att ingripa. Den nya lagen avser att bringa hjälp i varje fall av faktiskt nödläge. Det är endast vuxna, arbetsföra personer, som fattigvårdsstyrelsen icke är *skyldig* lämna understöd, men den *kan* lämna även dessa hjälp. Minderårighetsåldern har i den nya lagen höjts från 15 till 16 år.

Vårdens beskaffenhet skall också bliva en annan. Den gamla la-

gen förpliktade kommunerna allenast att lämna «nödtorftig fattigvård», enligt den nya skall underhåll och vård motsvara vad som är «erfoderligt», och fattigvårdsstyrelsen är skyldig ingripa, icke blott då begäran om hjälp framställes, utan i alla de fall, då fattigvårdsstyrelsen erhåller kännedom om, att någon befinner sig i behov av understöd.

Den nya lagens viktigsta kännetecken är emellertid, att lagen vil förhindra, att den, som mottager fattigvård, skall bliva en medborgare av andra klass. Bättre har lagens andemening aldrig framhållits än av landshövding Eric Trolle i ett tal, som han höll vid öppnandet av en av Svenska Fattigvårdsförbundet anordnad kurs för fattigvårdsintresserade inom hans län. «Den nya lagen, yttrade Trolle, innebär en snart sagt revolutionerande reform, vilken kommer till synes mindre på ekonomiska området än på det rent ideella, i det att det innerst inne gäller att höja understödstagarens sociale nivå. Det kan låta paradoxalt för våra öron, vilka icke ännu hunnit vänja sig av med tonerna från en dess bättre svunnen tid, att tala om en höjning av de s. k. fattighjonens sociala nivå. Men saken år den, att det icke längre skall finnas några fattighjon. Understödstagaren skall ryckas upp från sin nästan föraktade ställning till en med oss andra, så långt möjligt år, likvärdig samhällsmedlem».

Denna lagens strävan har medfört en högst betydelsefull konsekvens: en inskränkning, ja, man kan nästan säga, ett nedbrytande av den kommunala suveräniteten på fattigvårdens område. Den svenske historieskrivaren E. G. Geijer hade redan i slutet av 1830-talet pekat på vad han kallade «sockensuveräniteten» som en orsak till de otillfredsställande fattigvårdsförhallandena på hans tid. 1871 års lag lämnade kommunerna frihet att i överensstämmelse med lagens fåtaliga bestämmelser ordna fattigvården «på sätt efter ortens särskilda förhållanden funnes lämpligt, dock så att bettlande förekommes». Den nya lagen ger kommunerna ingående direktiv, huru fattigvården skall handhaves, och statens fattigvårdsinspektör och fattigvårdskonsulenterna ute i landet skola vid sidan av länsstyrelserna övervaka, at kommunerna handhava fattigvården i överensstämmelse med gällande bestämmelser och att de fattiga erhålla en tillfredsställande vård. Kommunerna hava förpliktats att inom 10 år efter lagens ikraftträdande ordna sin anstaltsvård (d. v. s. uppföra eller anordna ålderdomshem), varvid är att märka, att plan och ritningar till dessa

hem skola godkännas av länsstyrelsen — en viktig och i den kommunala självstyrelsen djupt ingripande bestämmelse.

Den nya lagen innehåller, som nämnt, flera humana bestämmelser. Den tilldelar sålunda den fattige *besvärsrätt,* en rätt som han ägde före 1871 års lag, men som ströks bort i densamma. Den fattige kan sålunda anföra besvär hos länsstyrelsen, icke allenast om han blivit vägrad fattigvård eller ansett sig hava fått för ringa understöd, uten även över fattigvårdsstyrelsens beslut, som rör *sättet* för fattigvårds meddelande (om han t. ex. blivit intagen å anstalt i stället för att erhålla kontant understöd), över behandlingen ä anstalt m. m. Från länsstyrelsen kan han vädja till Kammarrätten såsom högsta instans i fattigvårdsmål. I samband härmed må nämnas en principiellt viktig bestämmelse i lagen, varigenom *envar* äger rätt att göra anmällan hos länsstyrelsen, statens fattigvårdsinspektör eller vederbörande fattigvårdskonsulent rörande missförhållande på fattigvårdens område eller underlåtenhet, vartill fattigvårdsstyrelsen gjort sig skyldig. Härigenom har på sätt och vis fastslagits, att fattigvården blivit en hela samhällets angelägenhet.

Slutligen har den fattige besvärsrätt över fattigvårdsstyrelsens beslut om hemsändning. Vägrar en understödstagare att låta sig hemsändas till sin hemortsrättskommun (hjemstavnskommunen) får detta icke ske, förrän länsstyrelsen därtill lämnat sitt samtycke.

På tal om humana bestämmelser må det ock framhållas, att kommunen i vissa fall kan anslå särskilda medel till fattigvårdsstyrelsens förfogande med föreskrift, att understöd, som lämnas av dessa medel, icke skola vara förenade med ersättningsskyldighet för mottagaren. Härmed har brutits med den princip, som förut varit rådande, att åtnjuten fattigvård alltid är att anse såsom ett *lån.* Denna bestämmelse är avsedd att komma till användning särskilt vid missväxt, annan allmän olycka eller svårare kristid, liksom då det är fråga om sjukvård, intagande å förbättrings- eller uppfostringsanstalt eller vidtagande av åtgärder för att förebygga rätt till ersättning ur understödstagarens egendom i vissa fall begränsats, och det har bl. a. fastslagits, att en person icke med sin *arbetsförtjänst* behöver ersätta fattigvård, som han åtnjutit före fyllda 16 år.

Fattigvårdsstyrelsen har enligt 1918 års lag fått en hel del nya uppgifter, vilka delvis ligga utenför den egentliga fattigvårdens område. Det fremgår tydligt, att man sökt göra fattigvårdsstyrel-

sen till *en centralpunkt för det kommunala understödsarbetet.* Sålunda skall fattigvårdsstyrelsen fungera såsom nykterhetsnämnd, där ej särskild sådan blivit utsedd, och har i denna sin egenskap til uppgift att genom lämpliga, i lag närmare angivna åtgärder söka återföra alkoholister till ett nyktert och ordentligt liv och, om detta icke lyckas, ombesörja tvångsinternering. Fattigvårdsstyrelsen har vidare att enligt en särskild lag bevilja pensionstillskott åt personer, vilka äga uppbära pension från den allmänna pensionsförsäkringen, men ändock befinnas vara i behov av fattigvård. Fattigvårdsstyrelsen har även att gemensamt med Pensionsstyrelsen (det ämbetsverk, som har att ombesörja pensionsförsäkringens förvaltning) bevilja sjukvårdsbidrag till bestridande av kostnader för förebyggande eller hävande av arbetsoförmåga. Till sist må nämnas, att fattigvårdsstyrelsen kan bevilja lindring i *mindre bemedlades* kostnader för sinnessjukvård, sinnesslövård m. m. och sålunda fått att göra med en kategori medborgare, med vilka fattigvården förut aldrig tagit befattning.

På samma gång den moderna fattigvården önskar bringa hjälp till alla virkligt nödställda, är den livligt intresserad av, att samhällsmedlemmarna icke skola behöva anlita fattigvården, d. v. s. bekämpa själva fattigdomen och, i den mån det är möjligt, göra sig själv överflödig. 1918 års fattigvårdslag innehåller också en del bestämmelser, som vittna om lagstiftarens önskan, att fattigvårdsstyrelsen skall söka *förebygga*, att samhällets medlemmar skola behöva anlita fattigvården. Det framhålles, at fattigvårdstyrelsen bør lata sig angeläget vara att lämna understöd på sådant sätt, att den behövande, såvitt möjligt är, må bliva i stånd att för framtiden genom eget arbete försörja sig och de sina. För den skull bör styrelsen särskilt göra sig noga underrättad om de arbetstillfällen, som givas, för att kunna anvisa arbete åt hjälpsökande, vilken är arbetsför, och därför samarbeta med vederbörande arbetsförmedlingsanstalt. Vidare bör fattigvårdsstyrelsen verka för, att samhällets invånare genom försäkring, inträde i sjukkassor, och understødsföreningar eller på annat sätt skydda sig mot nöd vid inträffande invalidtet, sjukdom eller annan olycka. Dessutom inskärpes i lagen vikten av *samarbete* med myndigheter, vilkas verksamhet berör fattigvården, liksom med föreningar och enskilda, som utöva understödsverksamhet eller annan social verksamhet inom samhället. I full överensstämmelse med lagens betonande av vikten att åstadkomma samarbete på hjälpverksamhetens område står upprättandet av de Register-

byråer, som under de senare åren kommit till stånd i en del svenska städer och vilkas grundtanke är, att samtliga välgörenhetsföretag inom ett samhälle, vilkas hjälp är av större betydelse för de hjälpsökandes ställning, ansluta sig till byrån och därmed förbinda sig att till densamma lämna regelbundna uppgifter om understödda personer och arten av lämnat understöd — allt i syfte att söka bekämpa bettleri och planlös utdelning av hjälp och i stället åstadkomma ett planmässigt samarbete ifråga om de understödsfall, där ett ingripande kan bära frukt. En norsk motsvarighet till dessa svenska registerbyråer är det under gynnsamma auspicier startade Kristiania Sociale Register.

En av dominerande tankarna i den nya lagen är strävan att bereda var och en hjälpehövande den för honom lämpligaste vården, något som man kallat specialiseringstanken. Denna tanke finnes uttryckt i en paragraf, vilken förefaller så självklar, att man icke fäster sig närmare vid densamma, då man läser den, men som dock innehåller A och O i all fattigvård. Den betonar vikten av att välja rätt understödsform och lyder: «Innan fråga om beviljande av fattigvård avgöres, skall fattigvårdsstyrelsen göra sig noga underrättad om den nödställdes levnadsförhållanden och fattigvårdsbehov samt undersöka, huru detta behov må på lämpligaste sätt avhjälpas». Hjälpen skall alltså avpassas efter varje särskilt fall. Mången gång behöves kanske rentav icke något understöd, om man kan ordna upp förhållandena i hemmet på ett praktiskt sätt. Bered den utslitna och tröttkörda hustrun en tids lugn och vila, så att hon kan återvinna sina krafter och framförallt få en ljusare syn på svårigheterna! Skaffa arbetsverktyg, där sådana behöves, sök bereda barnen utbildning! Behandla med ett ord varje understödsfall som ett särskilt problem, vars rätta lösning det gäller att finna.

Givetvis finnas ur specialiserngens synspunkt en del särskilda bestämmelser beträffande barnen. De minderåriga, d. v. s. de som äro under 16 år, skola erhålla icke blott det underhåll och den vård, som äro erforderliga, utan jämväl lämplig uppfostran. Minderårig, som fyllt 2 år, får endast tillfälligtvis och till dess annan anordning hunnit träffas intagas å fattigvårdsanstalt för vuxna, såfremt det icke finnes en från den övriga anstalten skild avdelning för barns omhändertagande och vårdande. När minderårig nått den ålder, utveckling och stadga, att han kan anses i stånd att försörja sig, skall han genom fattigvårdsstyrelsens försorg beredas lämplig tjänst eller anställning och skaffas nödig utrustning.

Fattigvårdsstyrelsen bör öva tillsyn över dylik minderårig, intill dess han fyllt 18 år, även om han icke åtnjuter fattigvård.

Ett klart uttryck för specialiseringstanken påträffas i den särdeles viktiga paragraf, som ålägger fattigvårdsstyrelsen att söka bereda vård å *specialanstalt* åt understödstagare, som på grund av sjukdom av ett eller annat slag, vanförhet, lyte eller annan kroppslig eller andlig brist är i behov av särskild vård.

Understödstagare, som icke lämpligen kunna understödjas i sina hem (vilket är den vanligaste understödsformen) eller utackorderas, men som är i behov av vård, skall intagas å den kommunala fattigvårdsanstalten, som vanligen benämnes *ålderdomshem*. Även inom ålderdomshemmet bör specialisering ske, i det att lagen innehåller vissa, för övrigt tämligen självklara och anspråkslösa föreskrifter om understödstagarnas uppdelning och placering inom ålderdomshemmet.

I detta sammanhang kan måhända framhållas, att i Sverige en tendens gör sig gällande att icke längre anlägga kommunala fattigvårdsanstalter i förening med jordbruk (fattiggårdar). Man har funnit att fattigvårdsstyrelsens och föreståndarens intresse ofta koncentrerar sig på jordbrukets skötsel och att understödstagarna kunna hava dåliga bostäder och erhålla otillfredsställande vård, under det att stora kostnader och mycken omsorg nedlagts på stall och ladugårdar. Vidare förmå understödstagarna knappast utföra något tyngre arbete, enär de i regel äro brutna och utslitna, då de intagas. Slutligen har det icke alltid varit lätt att ordna personalfrågan vid fattiggårdarna, där mannen ofta är föreståndare och hustrun husmoder, och båda icke alltid äro lika lämpliga för sina respektive sysslor, frånsett att det nog för hustrun är svårt att dela sig mellan egen familj och fattigvårdsanstalten. Vi försöka därför att få till stånd mindre ålderdomshem under ledning av särskilt utbildade, sjukvårdskunniga föreståndarinnor. Denna strävan har underlättats därigenom, att Svenska Fattigvårdsförbundet sedan 15 år tillbaka utbildat cirka 250 föreståndarinnor för kommunala ålderdomshem. Förbundet anordnar årliga kurser för utbildning av föreståndarinnor för dylika hem .Intill år 1915 mottogos jämväl manliga elever, men det visade sig icke lämpligt att hava samundervisning för män och kvinnor i åldern 25—35 år. Kurserna omfatta såväl praktisk som teoretisk utbildning och räcka omkring 8 månader. Den praktiska utbildningen omfattar arbete å olika anstalter för fattigvård, sjukvård och barnavård i Stockholm och landsorten, den

teoretiska undervisningen fattigvårdslagstiftning, anstaltsvård, hälsolära, sjukvård, tuberkulosvård, barnavårdslagstiftning och barnavårdsverksamhet, födoämneslära, en kort översikt över den sociala lagstiftningen, undervisning i svenska språket, bokföring, tillklippning av kläder m. m.

Ingen får inträda i kursen, som icke redan har viss tids praktik å fattigvårdsanstalt. Dessutom fordras 3 månaders praktik i sinnessjukvård samt intyg om förmåga att kunna lag mat och förestå ett hushåll. Vid flertalet kurser förekommer jämväl utbildning av föreståndarinnor för barnhem. I det stora hela är den teoretiska utbildningen densamma för dessa, under det att den praktiska förutbildningen och undervsningen givetvis måste vara en annan.

Staten har årligen lämnat Svenska Fattigvårdsförbundet ett belopp av 3000 kr. i och för utdeling av stipendier till medellösa eller mindre bemedlade elever. Fattigvårdsstyrelserna värdesätta högt de av förbundet utbildade föreståndarinnorna, och redan innan kursen är slut, är flertalet av eleverna tingade.

Ett viktigt led i strävan att få lämpliga fattigvårdsfunktionärer och förbättra deras ställning är, att staten lämnat kommunerna möjlighet att i en statsanstalt pensionera föreståndarinnor och husmödrar vid fattigvårdsanstalter.

Det är en allmän strävan att göra de kommunala ålderdomshemmen så lika verkliga hem som möjligt, fyllda av ro och trevnad, och många av de moderna ålderdomshemmen äro verkliga idyller. De ha gjort ett starkt intryck på norska filantroper, som besökt Sverige, och den arkitekt, Theodor Kellgren, som arbetat fram normaltypen för de svenska ålderdomshemmen, har, som jag tror, även rådfrågats vid uppförandet av de vackra «gamlehjemmen» i Kristiania.

En konsekvens av denna strävan att såvitt möjligt göra ålderdomshemmen till fridfulla hem för hedervärda fattiga blir, att störande och svårhanterliga understödstagare, vilkas vårdande å ålderdomshemmet skulle medföra obehag och olägenheter, icke få stanna kvar där. För dessa störande understödstagare samt för de försumliga försörjarna skola finnas särskilda *arbetshem.* Dessa arbetshem stå som en av grundpelarne i den nya fattigvårdslagen och äro, även de, ett uttryck för specialiseringstanken. Arbetshemmen skola upprättas av landstingen och storstädarna. Blotta förekomsten av dylika arbetshem kommer säkert att verka lugnande på många av ålderdomshemmens interner.

Som ett prov på andan i den nya fattigvårdslagen må framhållas, att avsikten med den försumlga försörjarens intagande på arbetshem icke är, att han där skall arbeta av sin skuld till fattigvården, utan syftet är rent moraliskt: han skall kvarhållas på arbetshemmet, inntil dess grundad anledning föreligger till antagande, att han skall söka efter förmåga försörja sig själv och de sina, dock får han icke kvarhållas i oavbruten följd under längre tid än ett år.

För de försumliga försörjare, som icke efterkomma fattigvårdsstyrelsens föreläggande att ingå på arbetshem, och för dem, som, trots varning, framhärda med grövre förseelser, har man slutligen statens tvångsarbetsanstalter.

Totalkostnaden för den svenska fattigvården uppgår till omkring 40 millioner kronor om året. Ojämförligt största delen därav bäres av kommunerna, men 1918 års fattigvårdslag införde en mycket viktig bestämmelse i syfte att utjämna den kommunala fattigvårdsbördan. Enligt lagen skola nämligen landstingen (amtens representationer) gottgöra kommunerna deras kostnader för vård av sinnessjuka, sinnesslöa, fallandesjuka, tuberkulösa, vanföra och på lasarett eller sjukstugor intagna personer. Dessutom sker refusion till halva beloppet av kommunernas kostnader för vård av kroniskt eller obotligt sjuka, såvitt de av kommunerna beretts vård i anstalter för kroniskt sjuka eller i särskilda sjukavdelingar inom fattigvårdsanstalter. Dessa bestämmelser hava helt naturligt tll följd, att kommunerna, då de ej själva behöva *direkt* bära kostnaderna, skynda sig att bereda sjuka och abnorma fattiga vård å lämpliga anstalter. Man beräknar att landstingen på grund av dessa bestämmelser övertagit cirka 5 millioner av kostnaderna för fattigvården.

Krönet på den nya fattigvårdslagens byggnad är ordnandet av uppsikten över den kommunala fattigvården. Denna inspektion utövas dels av statens fattigvårdsinspektör, vilken är chef för en inom Socialdepartementet inrättad byrå för fattigvårds- och barnavårdsärenden, dels av för närvarande nio fattigvårdskonsulenter, vilka äro att anse såsom länsstyrelsernas tjenestemän och som utöva inspektionsverksamhet inom var sitt distrikt. Inspektionens tyngdpunkt ligger emellertid i meddelandet av råd och upplysninger till fattigvårdsstyrelserna, och det har redan visat sig, att goda resultat uppnåtts på denna väg. Ordnandet av inspektions- och konsulentverksamheten är i organisatoriskt avseende något oklar, beroende på att den nuvarande anordnin-

gen är en kompromis mellan tvenne riktningar, av vilka den ena önskade en fullt fristående statslig inspektion, den andra däremot ville få till stånd decentralisation, i det att varje länsstyrelse för sig genom en konsulent skulle handhava inspektions- och konsulentverksamheten. Den nuvarande organisationen, som i sin spets har den energiske och i alla sociala frågor initierade fattigvårdsinspektören G. H. von Koch, som gjort en banbrytande insats inom svensk fattigvård, har infriat alla förväntningar.

Fattigvårdsinspektionen har att föra den nya lagens bestämmelser ut i livet. De kommunale myndigheterna ha ännu knappast på alla håll kommit till insikt om den nya uppfattning, som ligger till grund för 1918 års fattigvårdslag. Så nya och genomgripande idéer tränga ej omedelbart igenom. Och till detta förhållande har bidragit, att lagstiftaren med full avsikt sökt kläda den nya lagen i en dräkt, som nära överensstämmer med den, i vilken 1871 års fattigvårdslag framträdde. Lagarnas uppställning, indelning och ordalag äro tämligen lika varandra. Huruvida detta varit lämpligt är emellertid en fråga, varom man kan hysa delade meningar.

Fattigvårdsinspektionen har emellertid icke framgått på obanade vägar. Svenska Fattigvårdsförbundet hade redan ett tiotal år innan lagens tillkomst anordnat konsulentresor i fattigvård. En av dess konsulenter hade besökt icke mindre än 900 av landets kommuner, då förbundets konsulentverksamhet upphörde på grund av statsinspektionens tillkomst. Svenska Fattigvårdsförbundets konsulenter företogo sina resor försedda med rekommendationsskrivelser från länsstyrelserna och med anslag från vederbörande landsting. Statens fattigvårdskonsulenter hava fortsatt arbetet efter i mångt och mycket samma linjer, som uppdragits av förbundet, men kunna givetvis uppträda med långt större makt och myndighet.

Fattigvården är ju allenast *en* gren av den offentliga understödsverksamheten i vårt land. En annen är den allmänna pensionsförsäkringen, som lämnar pensioner och understöd vid invaliditet och senast vid uppnådda 67 års ålder. Med denna pensionsförsäkring står fattigvården i intim samverkan på två sätt, dels genom att fattigvården kan lämna kommunala pensionstillskott, dels genom att den gemensamt med pensionsstyrelsen kan bekosta sjukvård, yrkesutbildning m. m. för att *förebygga* invaliditet och dess följder. Sålunda kan fattigvården, när pensionen är så obetydlig, att pensionären icke kan reda sig på densamma, utan måste anlita fattigvården (något som särskilt under över-

gångsåren är vanligt), lämna understöd i penningar eller naturaförmåner, vilka understöd icke äro att anse såsom fattigvård och sålunda icke förenade med ersättningsskyldighet, (kommunala pensionstillskott). Vad Pensionsstyrelsens sjukvårdande verksamhet å andra sidan beträffar, har densamma under de sista åren nått en storartad utveckling. Det ligger givetvis i pensionsförsäkringens intresse, att åtgärder vidtagas dels för att förebygga och hindra hotande invaliditet, dels för att häva eller åtminstone minska redan inträdd sådan. Kan en person genom lämpliga åtgärder hindras från att bliva invalid, så tillskyndas härigenom pensionsförsäkringen i regel en ekonomisk vinst, på samma gång det länder vederbörande själv och hela samhället till gagn och välsignelse. På grund härav började Pensionsstyrelsen år 1915 sin s. k. sjukvårdande verksamhet. Styrelsen bestrider sålunda till ungefär två tredjedelar kostnaden för vård å kurorter, kustsanatorier, Finsenhem, vanföreanstalter etc., vidare bestrider styrelsen delvis kostnaderna för yrkesutbildning för vanföra och blinda, inköper lämpliga verktyg och maskiner för invalider, vilka kunna bidraga till sitt livsuppehälle etc. Pensionsstyrelsen understödjer även genom direkta anslag enskilda konvalescent- och vilohem för obemedlade, hem för klena barn, folkbad på landsbygden m. m. Över huvud taget har man under de senare åren i Sverige altmera fått ögnen öppna för konvalescentvårdens utomordentligt stora betydelse för folkhälsan.

Då det är fråga om beredande av nyss nämnd sjukvård eller yrkesutbildning, fordrar Pensionsstyrelsen i regel, att vederbörande fattigvårdsstyrelse skall bidraga med en tredjedel av kostnaden.

Av det ovanstående torde framgå, att det f. n. inom Sverige råder en livlig reformrörelse på det sociala arbetsfältet, ehuru densamma helt naturligt avsevärt påverkats av den svåra ekonomiska depression och penningeknapphet, som gjort sig gällande även i vårt land. År 1917 fingo vi en fullt modern lagstiftning om barn utom äktenskap. År 1921 framlades ett betydelsesfullt lagförslag om den offentliga barnavården, avseende fosterbarn, sedligt försummade, vanartade och vanvårdade barn samt beredande av understöd åt ensamstående mödrar m. m. Förslaget till detta lagkomplex har dock väckt en del opposition, då det bl. a. på en del viktiga punkter uppdrager alltför oklara gränser mellan barnavårds- och fattigvårdsmyndigheternas områden och även anses medföra en del kostnader, som man i dessa tider

helst vill undvika. — Vidare föreligga genomgripande reformförslag rörande bekämpandet av ungdomskriminaliteten, behandlingen av løsdrivare, ordnandet av obligatorisk sjukförsäkring samt beredande av arbete och understödjande i övrigt av de blinda.

Sverige kan sålunda numera i avseende på det sociala reformarbetet, som länge hos oss var föga utvecklat, upptaga tävlan med övriga kulturländer. Ja, på vissa håll tycker man sig redan vid horisonten skymta ett *nytt* problem: åstadkommande av effektiv koncentration i det offentliga understödsarbetet. Så få offentliga organ som möjligt, som taga sig an så många grupper av hjälpbehövande som möjligt! Varför icke rentav ett enda organ, en kommunal styrelse, som tager sig an *alla* hjälpbehövande? Man skulle i så fall upphöra med ett ängsligt särskiljande av de hjälpbehövande alltefter *orsaken* till deras behov. Denna tanke har ännnu blott dryftats man och man emellan, men tanken synes vinna terräng, när de sju magra åren efterträtt de sju feta, och man allmänt kommit till insikt om, att statens, landstingens och kommunernas resurser äro begränsade och att administrationskostnaderna för den offentliga understödsverksamhetens olika former måste nedbringes så mycket som möjligt. Vidare har det visat sig, att offentliga understödsformer, som anses «bättre» och av högre rang än fattigvården, ofta använda sig av och måste tillämpa de metoder, som städse ansetts karaktäristiska för fattigvården, nåmligen 1) den inkvisitoriska undersökningen av den hjälpbehövandes förhållanden och ekonomiska resurser och 2) understödets avpassande efter det förefintliga behovet. Då den nya svenska fattigvårdslagen präglas av så stor humanitet och av på detta område annars sällan förekommande sociala synpunkter kunde måhända — har man framhållit — fattigvårdsstyrelserna *under ett annat namn* bliva de organ, som skulle uppbära den ifrågasatta nya organisationen. Emellertid — ännu så länge är allt detta hugskott, som icke tagit fastare form. Och till sist, organisationsfrågan är aldrig det viktigaste. Huvudsaken i allt understödsarbete är städse den levende känslan för varje människans personlighetsvärde och den kärlek, utan vilken allt dylikt arbete allenast blir ett styckverk.

EN TAK FRA ISLAND

Det er en kendt Sag at vi Islændinge fremfor de fleste ynder at færdes i «Mindernes Rosengaard i stolte Fædres Selskab». Trods alt, hvad vort lille Folkesamfund har gennemgaaet i de svundne Tider, har vi aldrig sluppet de stolte Fortidsskikkelser, som Sagaerne fortæller om, af Syne, men vedligeholdt «Forbindelsen» med dem, ved stadig Syslen med disse vore litterære Fortids-Mindesmærker, og er derved kommet til at føle os som «Ben af deres Ben og Kød af deres Kød». Deraf følger, at hvad der bliver gjort mot disse vore Forfædre, for at hædre deres Minde, opfattes gerne af os, den nulevende Slægt, som gjort mod os selv, for at hædre os. Derfor kommer ogsaa Islændingens Hjerte til at føle varmt for enhver, som viser Interesse for de gamle Islændinges Liv og Færd, og lægger det for Dagen ved at gøre Samtiden kendt med de litterære Skatte, som gemmer Minderne derom, ikke mindst hvor Bestræbelserne i saa Henseende tilmed præges helt igennem af en saa levende Forstaaelse og varm Samhu som Tilfældet er hos den norske Historiker, Professor Fredrik Paasche. Herude er den Tak vi skylder Prof. Paasche for disse hans Bestræbelser gentagne Gange kommet til Orde i Dagspressen. Men jeg synes Professor Paasche kunde have krav paa, at denne islandske Tak ogsaa kom til Orde i hans Hjemland, saa at ogsaa den norske Almenhed kom til Kundskab om, hvordan hans Bestræbelser bedømmes i det Folk, som fremfor alle andre gennem Aarhundreder har levet, og endnu lever, i disse litterære Mindesmærker, og derfor muligvis har flere Betingelser end andre, for at kunne værdsætte saadanne Bestræbelser efter Fortjeneste.

Naar undertegnede paatager sig at være Tolk for en saadan «*Tak fra Island*» til Prof. Paasche, da gør jeg det ingenlunde fordi jeg skulde mene om mig selv, at kunne gøre Krav paa at betragtes som endog noget i Retning af at være Specialist paa dette Omraade, skønt jeg gennem adskillige Aar — vel mere som Læg end Lærd — har syslet med disse Emner, men fordi Takken muligvis brænder stærkere i mit Indre end hos andre for den Glæde, jeg har haft af at læse Professor Paasches Skrifter og for den Berigelse, de har bragt mig.

For ret at holde mig til Tidsfølgen vil jeg begynde med det første af de Skrifter vedrørende Islands gamle Tid, paa hvis Titelblad jeg mødte Forfatternavnet Fredrik Paasche. Jeg tænker paa hans Afhandling for Doktorgraden fra 1914: «*Kristendom og Kvad. En Studie i norrøn Middelalder*». Disputatser har gærne den triste Skæbne at kæmpe med ikke at blive læst synderlig udenfor en, som oftest ret begrænset, Kreds af Specialister. Muligvis har denne Bog fristet en lignende Skæbne i Forfatterens Hjemland; men saa har den i hvert Fald fortjent en bedre Skæbne, saa banebrydende som den er. Hvad der fristede mig til at binde an med Bogen, var i første Række Titelen: «*Kristendom* og Kvad». Det var jo noget saa nyt og usædvanligt, at se det «kristelige» specielt draget frem i Forbindelse med de gamle norrøne Kvad. Man er jo mest vant til at se disse Emner behandlede af nordiske Filologer udfra blot litterærkritisk eller filologisk Synspunkt, hvor «Aanden» i disse Digtninge lades ret upaaagtet eller den helt drukner i filologiske Vidtløftigheder. Men *dette* vakte min Nysgjerrighed. Og min Forbavselse blev ikke ringe, da jeg opdagede, at jeg her stod overfor en Disputats, der virkelig formaaede at holde min Interesse fangen fra Begyndelsen til Enden. Jeg havde, med Skam at tale, ikke gjort mig det rigtig klart før, hvilken Skat vi ejer i vore gamle kristelige Kvad, og ved at blive behandlede paa Baggrund af Samtidens (ɔ: Datidens) katolsk-religiøse Forestillinger kom de virkelig til at staa i et helt uanet Lys for min Tanke. Bogens Sammenstilling af norrøne og almenevropæiske Forestillinger og Ideer, var noget helt nyt for mig og vistnok for de fleste almindelige Læsere. Ja, den var i det hele taget saa rig paa nye Oplysninger og Synsmaader paa sit af Emnet begrænsede Omraade, at man efter endt gjennemgang følte sig stærkt beriget ved ny Viden og ny og bedre Forstaaelse, takket være bl. a. Forfatterens fortræffelige litterære Analyse. Hvad der gav Behandlingen af Kvadene forøget Værd, var de af Forfatteren gjorte Oversættelser, ti selv af en ægte og indfødt Islænding, som ikke er nordisk Filolog af Fag, kan der ofte føles en Trang til at se disse gamle Kvad i mere moderne og mere ukunstlet Klædebon end den oprindelige islandske. Især følte jeg mig Forfatteren en varm Tak skyldig for den fortræffelige (Prosa-) Oversættelse av «Solarjod». «Kristendom og Kvad» hører til de Bøger, som jeg, under min beskedne Syslen med mit Lands Kirkehistorie under Katolicismen, hyppigt er kommet tilbage til og føler mig i stor Taknemmelighedsgæld til. Ti selv om der kunde gøres Indvendinger mod forskellige Enkeltheder — og

muligvis er Forfatteren selv gennem fortsat Studium blevet ført til en ny Opfattelse paa adskillige Punkter, — saa foreligger dog her et virkelig banebrydende Arbejde, som i en lang Fremtid ikke vil kunne forbigaas af nogen Nordbo, der ønsker at sætte sig ind i og faa en grundig Forstaaelse af de religiøse Værdier, som Digtninge som Harmsol, Liknarbraut, Leidarvisan og Solarljod rummer.

En saa indgaaende Syslen med «Kristendom og Kvad» i den norrøne Middelalder som Professor Paasches, kunde imidlertid ikke lade en Mestersanger paa dette Omraade som Broder *Eysteinn Asgrimsson* upaaagtet. Professor Paasches Interesse for de nævnte kristelige Kvad, og hans dype Forstaaelse af deres religiøse Værd, kunde ligefrem ikke stanse der. Derfor blev da ogsaa Bogverdenen beriget med hans rigsnorske Gengivelse af Broder Eysteinns herlige «*Lilja. Et Kvad til Guds Moder*» (1915, som med Rette er blevet kaldt Blomsten af den religiøse Digtning i Norden i den katolske Tid og straaler som en enlig Stjerne fra Islands litterære Himmel i dets vistnok dypeste Forfaldstid — det 14. Aarh.. Saa yndet blev denne Digtning paa Island, takket være dens dype Inderlighed, folkelige Djærvhed og fuldendte Versekunst, «at alle Skjalde vilde gærne have kvædet Lilja». Og endnu den Dag i Dag fryder den næsten uopnaaelige Velklang i Broden Eysteinns Vers islandske Øren. Selvfølgelig skal der en god Portion Mod til at binde an med et saadant Kvad; der er jo altid Fare for, at Duften gaar af det og dets Farve fortoner ved Omplantningen til et fremmed Sprog, saa at Gengivelsen faar, sammelignet med Originalen, størst Lighed med en tørret Plante. Professor Paasche vovede imidlertid Forsøget. Han er ingenlunde den første der har gjort det. Lilja er flere Gange blevet oversat til fremmede Sprog, til Latin, Engelsk, Tysk og Dansk, og især den engelske Oversættelse ved den lærde Islænding Erikur Magnusson, berømmes af Kendere som særdeles vellykket. Jeg tør ikke indlade mig paa nogen Sammenligning. Men saavidt jeg kan forstaa er Professor Paasches Gengivelse noget af et Mesterværk. Som den lyder for mit islandske Øre er det virkelig lykkedes for den norske Oversætter at faa mere med af Originalens betagende Kraft og vidunderlige Duft end jeg troede, lod sig gøre. Og stiller Oversætteren sig end sine Steder i Enkeltheder ret frit overfor Originalen, saa har han til Gengæld i den Grad indlevet sig i Kvadets hele Aand og Tone, at denne Frihd paa ingen Maade føles som noget i Retning af Forsyndelse, ja, man føler sig Oversætteren

endog en Tak skyldig, fordi han har forsaget al Slaviskhed ved Gengivelse af Digtet. Og saa mesterlig som Oversættelsen er, likesaa fortræffelig er Professor Paasches Redegørelse for Kvadets Indhold og Omgivelser, — dets tidshistoriske Baggrund, — samt hans Karaktistik af denne lidenskabelige islandske Ismael-Natur, som «havde saa kort Vej til svære Synder», og hvis Hidsighed og Stridbarhed tilmed ledsages af en Mundkaadhed, der endog gik saa vidt, at han fremkastede uartige Vers om sin høje Foresatte — Bispen.

Jeg tvivler om der nogensinde er givet mere sand og træffende Karakteristik af Liljas Forfatter, som ellers i det hele taget ikke kan siges at gøre noget sympatisk Indtryk, betragtet i Lyset af de sparsomme Efterretninger angaaende hans ydre Livsførelse, hvor en ofte hensynsløsOptræden synes at gaa Haand i Haand med moralsk Slaphed.

Med sin Oversættelse af «Lilja» og sin Skildring af dens Forfatter set paa Tidshistoriens Baggrund, har Professor Paasche rejst Broder Eysteinn et Æresminde i nordisk Litteratur, som islandske Hjerter skylder ham en varm Tak for.

Men det samme gælder i mindst lige saa høj Grad Professor Paasches værdifulde Skildring fra sidste Efteraar «*Snorre Sturlason og Sturlungerne*». Man forstaar saa godt, at der blandt Nordmænd maa gøre sig gældende en Trang til at stifte nøjere Kendskab med den berømte Heimskringlas Forfatter og den Tidsalder, da Heimkringla blev til, saa stor en Magt som dette Sagaværk har været i norsk Historie. At man imidlertid ikke har gjort sig større Flid end Tilfældet er for at imødekomme en saadan Trang, skyldes vel i første Række den Kendsgerning, at den Hovedkilde, her maatte øses af, — en Kilde dobbelt værdifuld, fordi den er nedskrevet af én, der til Dels levede samtidig med de i en skildrede Begivenheder, hvori just Heimskringlas Forfatter spiller en saa stor Rolle, — at denne værdifulde Hovedkilde hører ingenlunde til de let haandterlige og tilgængelige paa Grund af Stoffets overvættes store Righoldighed. Den store «Sturlungasaga» er iøvrigt et Samlerværk, som alle Folk har Grund til at misunde os Islændinge, efter som der ikke findes noget Folk i Verden, der er i Besiddelse af en mere lødig, sandfærdig og udtømmende Skildring af et fjærnt Aarhundredes Historie, end Sturlungasaga, en Kendsgerning, som ingenlunde bliver mindre værdifuld fordi de Billeder, som der oprulles for Læseren, unægtelig er gennemgaaende saare triste i Farven. Som Sturlungasaga foreligger i sin

Original, er den, som sagt ingen let tilgængelig Sagabog, mindst af alt for Utlændinge. Selv for mange Islændinge er den en for fast Føde, og skønt den af vore Sagakendere elskes og lovprises i høje Toner som noget af det ypperste, vi ejer af Sagaskatte, saa tror jeg ikke, jeg gør mine Landsmænd Uret naar jeg paastaar, at den lovprises mere end den læses af dem, saa der dog findes blandt virkelig dannede saadanne, som aldrig har turdet binde an med det ret voluminøse Sagaværk. Og det er da først i den allersidste Tid, ved Fremkomsten af Professor Sigurdur Nordals Værk om Snorri Sturluson, der er gjort væsentligt for at lette almindelige Læsere Adgangen til dette saa righoldige historiske Forraadskammer. Vi har ligefrem savnet en Bog som Professor Paasches, en Bog, som kunde tjene som et Slags «Indledning» til Sagaværkets stoflige Righoldighed, som orienterende Haandsrækning for dem, der ønskede at give sig i Lag med den store Hovedkilde for disse i Islands Historie mest dramatiske Tider, hvor man imidlertid møder saa mange mærkelige Skikkelser ombølgede af Tidens grufulde Vildskab, deriblandt en Hovedskikkelse som Snorri Sturluson.

Professor Paasche skildrer i en Fortale sin Opgave som den «at løse ud af Forsteningen det Drama, som findes i den saakaldte Sturlungasaga». Sin opgave har Forfatteren løst saaledes, at han med sin Fremstilling har skænket Læseverdenen en i alle Henseender fortræffelig «Ledetraad« i det Afsnit af Islands Historie, som det her især trængtes til at faa et orienterende Overblik over. Det er ingenlunde en blot og bar Genfortælling, her er Tale om. Det er tillige en ræsonnerende Fremstilling, rig paa værdifulde Oplysninger hentede fra de mest forskjellige Kilder udenfor selve Sturlungasaga, ikke mindst fra de gamle «Biskupasögur», en Kilde til Forstaaelse af Datidens Tankesæt, som i alt for høj Grad er i tidligere Tider ladet upaaagtet af Historikerne paa Grund af disse Sagaers ofte ukritiske Forherligelses Tendens og legendariske Tilsnit. Fra disse Forfatteres Strejftog ind paa andre Omraader, foruden Sagaerne, gamle Kvad og Diplomer, Lovbøger, Annaler o. s. v., er der tilflydt Skildringen et Væld af oplysende Enkelttræk, hvorved en Mængde dunkle Vendinger er blevet opklarede og en, saa vidt man kan se, paalidelig historisk Baggrund tilvejebragt, samtidig med at Tidsalderens eget Standpunkt er blevet Maalestokken for de Domme, der afsiges over Personer og Tilstande.

Vel er Snorri Sturluson den Hovedskikkelse, Skildringen fra

først til sidst har Sigte paa, men ingenlunde saaledes, at han stadig skulde færdes i Forgrunden. Mange Gange er han meget mere Baggrundsskikkelse, der viger Pladsen for andre, som ogsaa har Krav paa at stilles frem paa Historiens Skueplads. Imidlertid naar Læseren er kommet til Slutningen af Bogen, vil det staa klart for ham, at Centralskikkelsen i hele Fremstillingen alligevel er Snorri! Men ved Siden af Snorri Sturluson træder en anden Skikkelse ret stærkt frem i Forgrunden i Professor Paasches Skildring. Denne Skikkelse er Holar-bispen *Gudmundur Arason*, som ret almindelig er blevet stemplet af Historikerne som den, der skulde bære Hovedskylden for Sturlungatidens Fejder med alle dens Optrin. Her har Professor Paasche da ogsaa med Mesterhaand tegnet et Billede af denne mærkelige Prælat, hvor Lys og Skygge, jeg tror første Gang, er ligelig fordelt og Mandens gode Sider kommer til deres fulde Ret ved Siden af Skyggesiderne. Professor Paasches Skildring viser os Gudmundur Arason som Talsmanden for den nye Retning, som ved den Tid — ogsaa i Norge siden Ærkebiskop Eysteins Bestigelse av Nidaros Ærkestol — er ved at vinde Fodfæste rundt om i Vesterleden og har sat som Maal Kirkens fuldstændige Uafhængighed af al verdslig Magt. Den viser os ham som den, der i ekstatisk Hengivelse arbejder for den Frihed og Uafhængighed, som ogsaa Islands Kirke i saa høj Grad trængte til, for at kunne blive det Salt i Samfundslivet, som den havde været, den Gang den styredes af aandsmyndige Bispe-Personligheder som Isleifur, Gissur og Hellig-Jon. Den viser os ham som den, hvis velmente Bestræbelser, i Stedet for at bringe Fred, i Virkeligheden bragte Sværd, blev en Kilde til ny Ufred i Landet. Jeg er nær ved at tro, at det her er første Gang, Gode-Gudmundur faar en i de store Træk fuldtud retfærdig Bedømmelse, hvorfor det er at vente, at det i saa høj Grad fortegnede Billede af ham, der af saadanne Historiens Mestre som Keyser, Munch og nu sidst Alexander Bugge, er skænket os, faar vige Pladsen for Professor Paasches uden Tvil mere virkelighedstro Billede, takket være hans dybere Forstaaelse af den Tid, der fostret denne ejendommelige for Kirkens Frihed saa nidkære Skikkelse. Det er uundgaaeligt, at man, ved at gennemlæse i fortsat Rækkefølge de tre Afsnit af Bogen, der især omhandler Biskop Gudmundurs Livsførelse, faar et levende Indtryk af, at man der staar overfor en Mand, der er noget mere end «et nordisk Narrebillede af meget af det bedste i Tiden» (Alex. Bugge). Man faar virkelig stærke Indtryk af Ægtheden af hans Fromhed. Ti kunde han end ved enkelte

Leiligheder gaa skaanselsløst frem mod sine Modstandere, naar han fik dem i sin Vold (det har dog sikkert været ham selv mere kært at læse «Miserere» for sine Fjender), saa maa denne hans Fremfærd betragtes i Lyset af hans levende Overbevisning om, at hans Fjender først og fremest var Guds og Kirkens Fjender. Og havde ikke den store Salmist udtalt de Ord: «Skulde jeg ikke hade dem som hade Dig, og kedes ved dem, som reiser sig imod Dig?» Professor Paasches Skildring af Biskop Gudmundur lader Læseren ikke i Tvivl om, at hans iøjnefaldende Stivsind og Egenraadighed, hans Herskesyge og — om man vil — hans Forfængelighed, er kun Vrangsiden af hans Væsen. Han maa fremfor alt betragtes som den store Idealist, for hvem Religionens og Kirkens Krav var det store ét og alt. Det uomstødelige Bevis for Rigtigheden af Professor Paasches Bedømmelse af Biskop Gudmundur, forekommer mig at være den store Hengivenhed, hans Venner nærede for ham, ikke mindst en saa ædel Mand som den, ogsaa i Professor Paasches Bog skildrede, Høvding Rafn Sveinbjørnsson. Man faar i det hele taget ved Professor Paasches Skildring det bestemte Indtryk, at Biskop Gudmundur har været i Besiddelse af de rette Egenskaber for netop at blive en *Folkehelgen*, hvad han da ogsaa blev.

Men, som sagt, uagtet mange Svinkeærinder til forskellige Sider, i den Hensigt at belyse det her skildrede Tidsrum fra saa mange Sider som muligt, er og bliver dog Snorri Sturluson saaledes som i Bogens Titel angivet, Fremstillingens Centralskikkelse. Bogen munder da ogsaa ud i en værdifuld og saare træffende Karakteristik af Snorri og hans Værk. Det Helhedsbillede af Snorris Personlighed, uden Hensyn til hans Forfatterskab som efter Bogens Læsning bliver tilbage i Læserens Sjæl, er ikke helt saa sympatisk som det er træffende sandt. Han er jo i høieste Grad formet af Samtiden og belemret med de fleste af de Lyder, den var saa sørgelig rig paa, og hans Handlinger faar paa en mærkelig Maade som oftest ret skæbnesvangre og beklagelige Følger. Hans Karakter staar ikke paa Hoide med hans eminente Begavelse, og det Indtryk, man faar af hans politiske Personlighed, lader sig kun daarlig forlige med den Aand, der raader i hans Værker. Og dog faar man ved Professor Paasches Fremstilling — muligvis i en endnu højere Grad end ved Professor Nordals ellers saa fortræffelige islandske — det Indtryk fæstnet, at vi der staar overfor den mærkeligste Personlighed, Island i det hele taget har fostret. Iøvrig er det værd at lægge Mærke til, i hvor høj Grad disse to

Forskere, den norske Professor og hans islandske Kollega, i Hovedtrækkene samstemmer i deres Vurdering af Snorri som Personlighed og Forfatter — Skjald, Myteforsker, Historiegransker og Sagaskriver — en Samstemmen, der synes at yde en Garanti for, at Opfattelsen i det væsentlige er den rigtige.

Gennemlæsningen af Professor Paasches Bog om Snorri er helt igennem en Nydelse, forhaabentlig ikke blot for et islandsk Sind, der i Forveien er fortroligt med Indholdet i de store Træk, men ogsaa for et norsk Sind, som i de paa Skuepladsen optrædende Skikkelser staar overfor Stammefrænder — ja, nærbeslægtede i Tanke, Hjertelag og Handlemaade.

Endelig er der endnu et Arbeide af Professor Paasche, som i denne «Tak fra Island» ikke kan forbigaas. Det er hans i denne Vinter udkomne, af «Rigsmaalsværnet» foranstaltede, Oversættelse af «*Njàls-saga*». I Sammenligning med «Sturlungasaga» er Njàlssaga en let læst Bog, men næppe nogensinde er den forekommet mig mere let læst end i Professor Paasches Oversættelse. De sædvanlige Tekstudgaver med deres fortløbende Kapitelinddeling uden nogen retledende Overskrift, gør det ofte vanskeligt for Læseren at bevare Overblikket. Man er nær ved at drukne i de mange — mange Personnavne. I sin Oversættelse har Professor Paasche i saa Henseende helt brudt med Traditionen. Han har inddelt Sagaen i tolv større Afsnit, hvorved Stoffet er blevet ligesom mere overskueligt. Endvidere letter det i høj Grad Læsningen, at Samtalerne indføres hver Gang med nye Linier, paa samme Maade som i moderne skønlitteræere Arbeider, og adskilles ligeledes ved nye Linier fra det fortællende Stof. Endelig ydes der Læseren en værdifuld Hjælp ved de mange i Fodnoter givne oplysende Anmærkninger. Her har vore islandske Tekstudgivere noget at lære af den norske Oversætter.

Men uagtet dette mere moderne Tilsnit, Professor Paasche saaledes har givet Sagaen, er det lykkedes for ham at bevare den gamle Kolorit næsten utrolig godt, hvortil vel ikke mindst bidrager Oversætterens heldig gjennemførte Bestræbelser for, som han selv udtrykker det, at bøje sig saa dybt ind under Sagaens egen Ordføring som det er muligt, naar man samtidig skal redde Forbindelsen med det, som er levende Tale i Dag.» Oversættelsen fremtræder i en Sprogdragt, der i høj Grad minder omd en islandske. Der er bibeholdt adskillige gammelnordiske Ord og sproglige Vendinger, som, takket være det nære Slægtskab mellem norsk

og islandsk, udmærket godt synes at kunne indføres i Norsken uden at virke som sproglige Overgreb eller Forsyndelser.

Der er kun Grund til at lykønske Riksmaalsværnet med den gode Begyndelse, her er gjort med at omplante de «Islandske ættesagaer» til Norsk. Maatte det høste den Glæde af Foretagendet, at se disse norrøne Klassikere i norsk Klædebon finde den Udbredelse, de fortjener, i Bygd og By. Ti saa meget end Tiderne har forandret sig, har de gamle Sagaskatte i mange Henseender Ærinde at udrette ogsaa hos den nulevende Slægt.

En lille Indvending vil jeg dog gærne have Lov til at fremkomme med i Forbindelse med de to sidstnævnte Skrifter. Den vedrører Gengivelsen af de islandske Person- og Stednavne. Hvorfor bibeholdes disse Navne ikke uforandrede? Hvorfor skal et Navn som «Njáll» gjengives som «Njaal», «Kári» som «Kaare», «Åsgrimur» som «Aasgrim»? Er det ikke paa Tide, at man ogsaa i dette Stykke bryder med en Tradition, som ingen Ret har paa sig. «Snorre Sturlason» eller «Sturla Tordsson» lyder næsten barbarisk i islandske Øren. Netop Norsken, synes jeg, maatte fremfor de fleste andre Sprog kunne taale de islandske Personnavne i ufordrejet Gengivelse.

Men denne Indvending forringer ingenlunde den Følelse af Taknemmelighed overfor den lærde og flittige norske Historiker, som jeg med denne Artikel har villet give Udtryk. Professor Paasches Bestræbelser for at gøre de længst henfarne Tider levende for Nutidsslægten, er ikke midre fortjenstfulde, fordi mulige Særønsker fra fordringsfulde Læseres Side lades upaaagtet. Ti saadanne uopfyldte Ønsker glemmes hurtig og fortoner ved den Berigelse, man modtager, og ved det Vidnesbyrd om levende Forstaaelse og varmende Samhu, som de omhandlede Arbejder saa skønt bærer Præg af fra først til sidst. Og det er ikke mindst dette, denne «Tak fra Island» gælder.

Maatte Professor Paasche faa Liv og Lykke til fortsat Arbejde med vore gamle litterære Mindesmærker, og maatte han i rigt Maal indhøste den Glæde deraf at se skønne Frugter af sin store Forskerflid vokse frem i en vaagnende Interesse hos hans Landsmænd for det gamle Sagaland og dets Beboere, som uagtet en ved Tidernes Ugunst bevirket Adskillelse, dog aldrig har hørt op med at betragte sig som nære Slægtninge — som en Gren paa den norske Folkestamme.

Jõn Helgason.

FRA DJEVEL TIL FRELSER

AV JUST BING.

I.

Paa helleristningene fannt jeg en merkelig skikkelse, en mann med en bue. Et sted blev han fordrevet av en mann med øks. Nu er øksen tydelig et frugtbarhetssymbol, en øksemann staar med øksen hævet over et brudepar. Jeg søkte saa motsetningen i forestillingen om at sykdom og død blir voldt ved skudd — elverskudd hekseskudd, finnskudd. Imidlertid fannt jeg buemannen ogsaa ved et ektepar, men i avstand og med en «offergrop» foran sig, et rundt hul, som Montelius har vist er tegn for offer. Meningen maatte være: hittil og ikke længer! Der er ofret for at du skal holde dig borte. — I nordisk mytologi fandt jeg buen hos Ull og hos Skade. Og Skade, hvis navn er hunkjønsform, var av jotunætt og hørte hjemme i fjeldet, hendes dyr synes aa ha været en ulv. Men nogen sygdomsvætte har hun ikke været, derimot nok en vintervætte. Hun er skigudinde. Nu svarer jo vinter på en måte til sykdom, men det stemmer dog ikke ordentlig.

Da jeg derimot saa mig om i andre folks mytologi, fandt jeg i Oldenbergs bok Religion der Veda en merkelig overensstemmelse hos Inderne. De har en gud Rudra, som egentlig er en ond vætte. Han skyter med sin bue sott og død over folk og fæ. Man ofrer ikke til ham sammen med de gode guder, men paa et særskilt sted og om ofring til ham bruker man et ord som betyr «avfinde sig». Man ofrer for at han skal holde sig borte. Han bor i skog og fjell, og hans to sønner farer om som to ulver. Nu er der lang vei fra vor bronsealder til Indien; ganske vist har man ikke funnet noget sidestykke til at hesten trækker solskiven, som man forklarer Trundholmsvognens hest og hjul, før man i en stille krok i Vedaerne fandt en hest Etaça som drager hjulet. Jeg tror imidlertid her at forklaringen er gal, at det ikke er ment at hesten trækker solhjulet paa Trundholmsvognen. Jeg tror solskiven og hesten er forbundne og sideordnede guddommer. Derfor maatte jeg lete efter nærmere tilsvar til min buemann.

Og der møter jeg først hos Grækeren Apollon som er saa ren og hellig at jeg næsten ikke tør nærme mig ham. Men første gang vi træffer ham i græsk kultur, i begyndelsen av Iliaden, ser han anderledes ut. Han er fortørnet ved uretten mot hans præst, og paa præstens bøn skyter han med sin bue pest utover Achæernes hær. Han er «fjerntrammeren» og presten kalder ham for «Muse-vætten». Hvad det betyr vet vi andensteds fra, vi har en græshoppe-Apollon og en meldug-Apollon. Man mente at Apollon renset for disse landeplager. Frazer har med sit skarpblik her set, at offerfestene her var oprindelig for at formilde magterne, som sendte plagerne, og siden blev holdt for Apollon som renset for dem. Men Frazer har ikke tenkt sig muligheten av at Apollon selv oprindelig kunde være den vætte som sendte plagerne. Det har han dog vistnok været. Svarende til Muse-Apollon har vi hos Inderne en Muldvarpe-Rudra. Apollon var sikkert en ond vætte, før han blev den rene gud. Han er født paa den syvende dag i maaneden, den var en ulykkesdag, en schabattn, da ingenting maatte gjøres. Derfor hvilte Elohim i Genesis Skabelsesberetning den 7de dag, og da var alt det han hadde skapt saare godt. — Og Apollons dyr er ulven, han kalder efter den Lyksos eller Lykeios, som betyr ulvegud skjønt man fra oldtiden av til Martin P. Nilsson har søkt at bortforklare at ulven, menneskets fiende er den rene guds dyr. Men det staar fast: i Sora i Italien feiret man en Apollonsfest, hvor danserne optraadte i Ulvemasker. Man ofrer til Apollon paa prellestenen utenfor huset; en slik vætte kan man ikke slippe inn. Apollon bor i skog og hei som Rudra. Han kaldes liketil fjellheiguden — napatos. Og som skogens og heiens gud har han med hyrderne aa gjøre. Der feires hyrdefester med musik for ham. Det samme er tilfelle med Rudra. Særlig blir han gud for færaaken, hvad der utvikler sig til at han blir de veifarendes og senere de græske kolonisters skytsgud. Men selvfølgelig har sammenhængen her været slik at gjæteren med aanden i halsen har git sig inn paa færaaken gjennem den onde skogvættes rike og har spillet av alle kræfter paa sin lyre for at holde uvætten borte, for det er jo musikken nyttig til. Selvsagt var en slik situasjon ikke holdbar, man maatte komme til en forstaaelse med skogvætten. Og hertil sigter efter min mening den morsomme fortælling om Hermes og Apollon. Hermes var bare en dag gammel, da han stjal 50 kuer fra Apollon og gjemte dem i en hule. Da han holdt paa aa bli opdaget, var han i en svup hjemme og laa og sov i vuggen. Men Apollon skjønte

hvordan det var fat, stevnet ham for Zevs domstol. Hermes kom med sine bleier paa armen, Zevs fik forlikt saken, slik at Hermes fik beholde kuene, men skjænket Apollon lyren, som han hadde laget, mens han var underveis til hulen med dem. Det oprindelige element i Hermes er vistnok Hermen, den firkantede stenblok, oprindelig grænsepælen. Den er reist i stenhaugen, Hermeshaugen, som vel egentlig er stenrøisen efter nybrottet, men ogsaa opfattes som gravrøis. For med bøen er forfædrenes aander forbundet. Og Hermes er vel egentlig aapenbaringen av de avdøde fædre; det utvikler sig siden til at han er den som fører de døde til dødsriket. Oprindelig fremstilles han som en gammel skjægget mand, med spiss hatt; det er vel egentlig en slags gjengangertype. Han er bøens vætte; ormene i hans Hermesstav er vel egentlig buormene, som er en slags skytsaander for hus og bø. Og skoene som han stadig bærer, er nok et oprindelig ættetegn. Naar en adoptivsøn skal ledes i ætt, skal der lages en sko, sier Gulatingsloven; i den stiger ættlederen og saa adoptivsønnen og ætmennene som samtykker. En sko kastes efter brudens vogn, naar hun drar til sit nye hjem. Den nærmeste ættmann skal binde helsko paa den døde. I alt dette ser jeg noget som har med ætten at gjøre og jeg sætter det i forbindelse med Hermes's sko. — Men nogen bestemt præget skikkelse synes Hermes ikke aa ha faat. Bøens vætte er endnu et vagt begrep. Bøen er liten overfor skog og hei; men fæet som beiter i skogen, hører dog til bøen. Saa har man laget det muntre eventyr om det kloke lille spædbarn som stjæler kuene fra skogtrollet, og som blir forlikt med det, slik at skogtrollet faar lyren og bøvætten kuene. Paa den maate kunde gjæteren mene at hans musik var kjær for skogvætten, og at skogvætten ikke forfulgte ham naar han drev bøens kuer ut paa skogens beiter.

Her faar man et glimt av disse forestillingers moderjord. Det er bø og ubygd som er de skapende motsætninger. Naar sykdom kommer, er det skud fra uvætten oppe i heien, eller fra finnen den evige trollmann i skogen. Ved elverskuddet blander der sig inn forestilling om taakernes gjekkende dans, som ikke vedkommer os. Skogen er ulvens hjem, ulven er trollpakkets dyr og dyret som hører til uvætten fra skog og hei. Og naar der kommer markmus eller græshopper eller meldug paa kornet, saa er det heiens uvætte som har sendt dem. Naar gjæterne drev fæet paa veien til beitet i hans rike, spilte de av al magt for at holde sig ham fra livet, og de syntes at budraatten var noget som bøens vætte stjal

fra skogvætten. Men saa laget de sit eventyr om forliket mellem dem; saa blev skogvætten rimelig, spillet blev til hans ære og de syntes at han smilte til dem.

Disse mytologiske typer her er av en annen art enn storguderne, mere lokalbundne, mere ubestemte i sit præg. De er specialguder, «Sondergötter», som Hermann Usener kaldte dem i sin berømte bok Götternamen. Han mente at storguderne hadde sin oprindelse av slike specialguder. Jeg kan ikke være enig med ham i sin almindelighet, men her kan jeg være enig. Kan jeg ikke tro at solguden er forskjellig i Nordvik og Sørvik, eller at solguden mandag er forskjellig fra solguden tirsdag, saa kan jeg vel forstaa at hver gaard har sin egen bøvætte, forskjellig fra nabogaardens, og tillike at hver skog har sit særskilte skogtroll, som sender plager og truer og skal forsones paa sin maner. Og denne kultus, forskjellig præget av forholdene paa hvert sted, er vistnok en eldre type av gudsdyrkelse og gudstro end troen paa og dyrkelsen av de store guder. Vi staar her overfor specialguder av eldre præg enn storguderne. Og det er da forstaaelig at de geografiske forhold kan virke bestemmende, saa at sykdomsvætten i Norden blir til en vintervætte. Men selvfølgelig er dette et sekundært træk, for man kan opfatte det slik at en uvætte skyter sykdom og død, men man kan vanskelig opfatte det slik at han skyter vinter, selv om man kan mene at vinteren har hjemme paa fjeldet og i skogene og kommer fra dem.

Imidlertid er her i de senere aar opdaget et overgangsled, som kan være anledningen til at buevætten er opfattet som vinterens vætte. Man er blit opmerksom paa en karnevalskik ved byen Viza i Trakien, hvor der som motstandere staar en drastisk utstyret representant for frugtbarheten og en buemann. Frugtbarhetsguden feirer bryllup med en som pike utklædt gut, saa blir han skutt ned av buemanden, men for atter at opstaa. Forskjellige skikker og attributer har gjort det tydelig at denne frugtbarhetsguddom er den samme som den trakiske frugtbarhetsgud Dionysos, der som vingud erobret hele Hellas. Naar buemanden dræper frugtbarhetsguden, kan han naturligvis gjøre det som vætte for markmus, græshopper og andre landeplager. Men denne kamp mellem to tilsvarende motstandere forekommer i mange former blandt vaarskikkene overalt i Europa, og den opfattes i regelen som kamp mellem sommer og vinter. Naar buevætten optræer i en saadan kamp, blir det naturlig at opfatte ham som vinterens uvætte. Saaledes kan Skade bli utstyret med ski, mens hendes

bue og hendes ulv peker paa at det er den samme vætte som Apollon, vi har for os. Og fortællningen om at hun var av jotunæt, viser at hun hørte til utenfor de gode guders krets, likesom sagnet om at Apollon var født paa den syvende dag i maaneten, ulykkesdagen, tyder paa at det samme var forholdet med ham. Imidlertid er det paafaldende, at mens buevætten blir til vintervætte i nordisk gudelære, lever den oprindelige opfatning igjen i nordisk folketro. Finnen som skyter sykdom langveisfra — fra Finmark og like hit, heter det i en meddelelse fra Hallingdal — han svarer tydelig til den græske tro om «fjernstrammeren» Apollon.

Naar denne vætte er kommet i forhold til frugtbarhetsguden, selv om det er et oprindelig kampforhold, vil den stadig rykke den nærmere. Det oprindelige «hellige bryllup» som hørte med til skikkene ved vaarfesten, blir opfattet som et bryllup mellem vintervætte og frugtbarhetsgudinde — Skade er blit Njords egtefelle, og Njord var oprindelig — hos Tacitus — en frugtbarhetsgudinde. Njords dyr er en fugl, særlig svanen. Og paa Gundestrupskjedlen ser vi billedet av en gudinde med en fugl, i hendes ene arm ligger en mand og i den andre en ulv; det har jeg ment er den oprindelige form av Njords og Skades egteskap. I Norden er baade bue og ski blit attributer til Ull, som ganske sikkert har været en av de store guder. Paa samme maate er der i Romernes frugtbarhets- og krigsgud Mars et element av en oprindelig uvætte. Den «grumme Mars» som Saliersangen ber at stanse sine plager og at «være mæt», synes at være av denne art, og naar ulvinden paa Kapitol frister Mars's sønner synes det at staa i forbindelse med den samme forestillingskreds. Men ved en slik forbindelse med frugtbarhetens guddommer, blekner denne forestilling bort og skikkelsen taper sit præg. Baade Skade og Ull er forsvundne størrelser, hvorav der bare staar ytre former igjen. Og trods det glimt av en annen verden som Saliersangen aapner os, synes Mars ikke at være anderledes end en normal Storgud.

Men ogsaa ellers nærmer denne vælde sig de gode guder. Hyrderne feirer ham med musik, skræmmer ham ikke længer bort med den. Og naar Rudra sender sykdom, tror inderne ogsaa at han har lægemidler mot den og ber ham gi dem slike. Hos grækerne har denne side av Apollons væsen skutt en vældig vekst, som vi siden skal betragte nærmere. Det var rimelig at man trodde at lægemidlerne kom fra skog og hei. For der vokset de kraftige urter, som kunde kurere sykdommene. Og var ulven menneskenes fiende,

saa visste man rundt om i heltesagn at fortælle om at helten fik kraft og mod, naar han spiste ulvekjøt eller aat ulvens hjerte.

Side om side med ulvevætten gaar der en bjørnevætte, som faar en liknende utvikling. Apollons søster er Artemis og hendes prestinder optrær i bjørneham. Denne vætte retter sig mot kvinderne, bjørnen er efter folketroen særlig hissig efter frugtsommelige kvinder. Men ogsaa her slaar frygten om i sin motsætning. Det er folketro at en kvinde føder let, naar man stryker hende med en bjørnelabb. Saaledes blir Artemis fødselshjælperske og smaabarns beskytterinde.

Mor for disse uvætter var Leto, en oprindelig vættemare. Men ogsaa hun blev forandret, da de gik over til de gode guders verden. Dog spiller hun ikke tilnærmelsesvis en rolle som i betydning svarer til deres.

Her har vi set den forestillingskrets, hvorav disse skikkelser er vundet. Men vel at merke: vi ser ikke at de er blit til bestemte skikkelser annensteds enn hos Grækerne og hos Inderne. Og paa det grundlag, hvor vi fannt roten til disse forestillinger, synes den skikkelse dannende evne at være svak; de billeder som forestillingene fremtrær under er svævende. Hermes er en gammel mann, men i eventyret om ham foran er han spædbarn.

II.

Vi har allerede nu faat et glimt av hvordan forestillingen om disse uvætter slaar om i sin motsætning. Hyrderne feirer Apollon og Rudra med hyrdefester og musik ute i skogen. Apollon og Rudra har lægemidler mot de sykdommer de sender, bjørnevætten Artemis blir fødselshjelperske. De er blit hjelpende guder.

Overgangen er sket derved at trælldommen som efter sin natur er av det onde ogsaa kan vendes til det gode; den blir «hvit magi». Men trolldomsvæsenet hører med allikevel ved disse vætter efter deres ophøielse i gudestanden. Lægekunst er trolldom, medicinmannen er heksekunstner. Musik og dans hører med til trolldommen. Galdresang fordriver sykdommen. Den musik som hyrderne feiret Apollon med efterat de først hadde gjemet ham vekk med den, den blir nu fast hos ham, naar han hjelper mot sykdommen. Lyren blir hans faste attribut som lægeguden, og han optrær i Musernes følge. Hos Artemis svarer hertil dansen, noget som forekommer i forbindelse med hekser og trollkjerringer. «Hvor er det sted, hvor Artemis ikke har danset», sa grækerne. Og hun er omgit av nymferne som Apollon av Muserne. Den eldste Apollontype er i

fotsid kappe, det er trollmannskaape, prestedragt. Ogsaa Artemis er oprindelig i lang dragt, først senere er hun i den korte kittel, da hun blir jagtens gudinde. Og den strenge kjønslige renhet hos Apollon, og vel efter hans mønster hos Artemis hører med her; for kjønslig avholdenhet var betingelse for at trolldommen skulde virke kraftigere, og guderne blir mønsterbilleder for dem som de skal virke paa.

Men her skiller de to søskende lag; trolldommen arter sig nemlig forskjellig hos menn og hos kvinner. Trollmannen blir officiel, blir prest, er knyttet til templer og valfartsteder. Slik opstaar de store Apollonshelligdommer. Her øves kunster under musik og røk av bedøvende vekster. Laurbærtreet med sin skarpe lugt er blit Apollons hellige tre, fordi røken av det virket, til den trance som hører med til medicinmannens helbredelseskunst. Sygdommen var efter primitiv opfattelse en besættelse, og det gjaldt at drive sygdomsdæmonen ut. Og forut for helbredelsen gik en spændingens og renselsens tid, med faste og ophold i templet; nattens drømmer varslet om sykdommens væsen og viste veien til helbredelse. Galdresang, musik, dans, bedøvende, narkotisk røk førte til en trancetilstand, hvorav patienten gik ut helbredet. Kuren hadde altid form av renselse. Det er i mine øine et fortrin ved den antike lægekunst; mens i vor tid ofte lægevirksomheten gaar ut paa bare at neutralisere sykdomsvirkningen.

Dette utvider sig til at Apollon blir renseren ogsaa i moralsk henseende. Renseren for skyld, navnlig for blodskyld. Naar blod var utgytt, maatte huset renses; Odyssevs røker med svovl efter beilermordet. Her blir Apollon den som leder renselsen. Og da guden stadig er mønstret, saa maa Apollon selv gjennemgaa soningsprocessen. Han har dræpt dragen Python, og maa vandre ut fra Delfi til Thessalien, han har dræpt kykloperne og maa sone ved at vokte kvæg hos kong Admetos, — forbindelsen mellem tempelguden Apollon og hyrdevætten skinner igjennem her.

Med lægekunsten staar ogsaa tyding av drømmer og varsler i forbindelse. Kuren skulde anes i en drøm under ventetiden i templet. Slik blir da Apollon den berømte orakelgud. Men orakler hadde man ellers; spaakvinder forkyndte varsler i huler. Det berømte Delfiorakel har traditioner om at det oprindelig hørte til Ge, Moderjord. Hulen blev voktet av dragen Python og prestinden het ennu Pythia. Her blev staden Delfi bygget, og Apollon kommer efter Homers hymne seilende, springer ombord paa skibet som Delfin; det er vistnok navnelikheten som har git ham denne skikkelse.

Det blir underlagt Apollon som den rensende tempelgud; renselsen, den rituelle riktighet blir hans domæne. Fra Delfi reguleres kalender og bestemmes festernes tider — og hit søker de brødebetyngede og blir renset. Men det er en streng prestelov som hersker her. Naar Apollon omfavner Dafne, forvandles hun til et laurbærtre. Det er et typisk cölibatsagn fra presteskapet. Og konkurrense taales ikke. Marsyas med sin fløite kappes med Apollon paa lyren; men til straf for sin frækhet blir han levende flaadd.

Endelig holdes lekene ved helligdommen. Det gis anledning til fornyelse av Apollonskikkelsen. Han blir athleten, den nakne yngling. Allerede i kunstens barndom viser han sig slik som Apollon fra Tenea. Og utviklingen naar frem til høidepunktet, Apollon fra Belvedere. Guden er ogsaa her mønstret for sine dyrkere.

Dette er i korthet utviklingsveien for den rene og rensende gud som er vokset frem av ulvevætten, buevætten fra ødemarken. Derfra er han kommet til templerne, har laget sykdommene, har renset blodskyld, skaffet samvittigheten ro og reguleret menneskenes forhold til gudeverdenen og forkyndt dem fremtiden.

Ganske anderledes er det gaat hans søster bjørnvætten. Hun er kvinne og kvinnetrolldom blir ikke officiel, trollkjerringens miliø er et annet enn trollmannens som blir medicinmann og prest. Trollkjerringtrolldommen holder til ute i villmarken og Artemis er blit ved sit bosted i ødemarkene og skogene. Hun hører sammen med villdyr, hun blir «villdyrenes herskerinne» og derfra jagtens gudinne. Saa skifter hennes dyr, det er ikke lenger bjørnen, det er hjorten, kronvilltet fremfor alle. Hennes strenge jomfruelighet er vel dannet i billedet av Apollons, for jomfruelighet og renhet pleier ikke aa utmerke trollkjerringer og deres ferd. Men slegtskapet med den rene bror har befriet Artemis trollvæsenet for al den styggelse som ellers hører med til trollkjerringernes dans. Homer kan sammenligne den unge prinsesse Navskaa og hennes piker med Artemis som danser med sine nymfer. Men trollkjerringsdans er det nu likefullt. Og den rene Artemis forbinder sig her med et uhyggelig nattespøkelse, Hekate, som driver sit spil ved veiskjillene. Hun fører farende folk vill, derfor avbildes hun som tre skikkelser i ett; hun vender sig altsaa tre veier, saa de ikke vet hvorhen de skal gaa. Dansen om Artemis gaar paa trollkjerringvis i maaneskinsnætter. Derfor blir Artemis maanens gudinne. Og som et maanens kjølige skin er det præg som lægger sig om hennes jomfruelighet. Men her har hun visstnok virket paa sin bror. Rimeligvis i analogi med at hans søster er maanegudinne, er Apollon

blitt gjort til ett med solguden Helios. Willomowitz-Møllendorff hævdet at han først forekom som solgud hos Euripides i hans Faétonsfragment. Om opfatningen var et par hundrede aar gammel, kallte Willamowitz det dog kategorisk for en «Irrlehre». Mulig er denne høieste ophøielse en skjænk til broderen fra søsteren trollkjerringsførersken i maanenatten, som er blitt maanegudinne.

Det er en seir for den hellenske aand at den har skapt billedet av den sonende, frelsende gud i en saadan ren og høi skikkelse. Og ikke mindre beundrer man dette, naar man antar at frelseren Apollon oprindelig er en sykdomsvætte, som har sin rot i forestillingen om sykdomskuddet (elverskudd o. l.) og at han er den samme som «Indernes «onde» gud Rudra. Det første har professor Martin Nilsson fremhævet og han har i sin bok Griechische Feste omtalt en overensstemmelse mellem Apollon og indernes Rudra, at de begge fører buen. Jeg tror at der er flere overensstemmelser, og at de er saa vesentlige, at det blir sannsynlig at Rudra svarer fullkommen til den Apollon vi møter i begynnelsen av Iliaden. Ogsaa med den form av buevætten vi møter i nordisk gudelære er der overensstemmelse i attributer, saa det efter min opfattning er to former av samme rot, men med den forskjell at sykdomsvætten i Norden er blitt til en vintervætte. Det kunne være en vesentlig støtte herfor, om der gaves noget tegn paa en forbinnelse mellem Apollon og vintervætten i Norden. Og jeg tror at et slikt tegn kan spores i det sagn man har om at Apollon om vinteren ikke er i sin helligdom i Delfi, men opholder sig hos Hyperboræerne som bor hinsides nordenvinnen. Sagnet finnes i en hymne av digteren Alkaios, omkr. 670 f. Kr. hvorav vi har et prosareferat hos en senere forfatter, og der hentydes dertil siden hos Pindar og Sofokles. Apollon dvæler hos det fromme Hyperboræerfolk i fred og lys heter det. Naar vaaren kommer drager han derfra i en vogn, trukket av svaner, og hymnen skildrer begeistret foraarsjubelen ved hans inntog i Delfi. Man kan naturligvis betragte disse Hyperboræer som et hvilket som helst fjernt folk i uskyldighetstand. Og man har ogsaa sagn som lar Apollon opholde sig hos Æthioperne om vinteren. Men allikevel blir det paafaldende at guden om vinteren søker til et folk i Norden. Dette vilde faa sin forklaring om man antok at presterne i Delfi visste besked om at deres Apollon egentlig var den samme som vintervætten i Norden, og at dette er grunnlaget for dette sagn om at guden er hos Hyperboræerne om vinteren, naar der ikke er «sæson» i Delfi. Men en slik antagelse møter den vanskelighet, at den nordiske vintervætte, som vi har sagt, er et sekun-

dært stadium; det oprinnelige er sykdomsvætten. Imidlertid er dette sagn hos Hellenerne forholdsvis sent, det optrær først omkring 600 for Kr., da oraklet i Delfi er berømt over hele Hellas — og visstnok ennu videre. Spørsmaalet blir da, om hvor langt syd man tør anta at forestillingen om buevætten som vintervætte er naadd og om der er nogen forbinnelse mellem de græske Apollonhelligdommer og de nordlige egne hvor vintervætten har hjemme. Forestillingen om buevætten som vintervætte har vi funnet i sagnet om Njords og Skades ekteskap. Men den oprinnelige form derav fannt vi avbildet paa Gundestrupkjedlen, hvor en gudinne med en fugl, i sin ene arm hadde en mann og i den andre en ulv. Nu har nylig arkæologen Fr. Drexel i en artikel om Gundestrupkjedlen i meddelelser fra det keiserlig arkæologiske institut i Berlin (1916) søke at vise at Gundestrupkjedlen stammer fra Kelter ved Donau. Og vi saa i den nævnte karnevalskik fra Viza i Trakien at buemannen der optraadte som fruktbarhetsguden (Dionysos's) motstander. Denne kamp pleier at opfattes som kamp mellem sommer og vinter, og det er mulig at den opfattes slik der.

Vi kommer da med vor vintervætte til landene like nord om Balkan.

Hvad forbinnelsen med Norden og Apollons helligdommene angaar, forteller Herodot, at der aarlig kom sendinger fra Hyperboræene til Apollons helligdom paa Delos, riktignok blev de skikket fra et folk til et annet, men i bestemt rute. Ja, han forteller om en hyperboræer, Aboris, som bar Apollons pil med sig rundt om i verden og optraatte som sultekunstner. Paa Delos hadde man ogsaa hyperboræiske underguddommer; to jomfruer som kom dit i følge med selve guddommen.

Hvad selve sagnet angaar, saa fester vi oss ved gudens svanevogn, som hører til Apollon nettop her. Og det er da paafaldende at svanen ogsaa forekommer inden den tilsvarende mytologiske krets i Norden, men paa sommeren og ikke paa vinterens side. Njords dyr synes aa ha været svanen; «ulvehyl syntes mig ilt aa være mot svanesang», klager Njord i de gamle vers i Snorres Edda. Til vaarinntoget passer da svanene, og saaledes er de kommet over paa den andre siden, til Apollon, som egentlig er vintervætte, men som ved sin ankomst til Delfi hyldes med vaarjubel. Hos grækerne selv har svanen ikke noget at gjøre med Apollon, saa man maa anta at den her stammer fra den nordiske krets om Njords og Skades ekteskap. Det synes aa vidne om at myten her har en kjerne av virkelighet. Forbinnelsen mellem oraklernes Apollon og den

nordiske vintervætte, med ski og bue, synes aa gi den eneste forklaring som kan gis paa denne besynderlige myte om at Apollon tilbrakte vinteren i Norden. Riktignok synes skildringen av hyperboræenes lysverden, mere aa være i stil med den rene og lyse gud enn med virkeligheten, det nordiske vintermørke.

Vi har her sett en vætteskikkelse bli renset og vokse sig stor som guddom. Menneskene vil ikke gaa i frykt for de makter, som de tvinges til aa underkaste sig og aa forsone sig med. Vi ser det her: sykdomsvætten blir den lægende, den rensende guddom, den rene lyse Apollon, som til slutt blir antat for aa være solens gud. Vintervætten i Norden blir forbunnet i ekteskap med fruktbarhetsgudinnen. Det er til *gode* guder at mennesket vil be og ofre; han er en evig optimist. Og her har vi et eksempel paa at mennesket selv foredler de vesener han gjør til sine guder.

PROFET OG SPAAMAND

Der er saa mange som tror at spaadomskunst og profeti er et og det samme.

Det forholder sig ikke saa.

En spaamand er forfengelig — han er ærgjerrig han er begjærlig efter at hans spaadom skal opfyldes. Han spaar med en viss skadefro seiersikkerhet i sit sind. Han fryder sig ved tanken paa at han nok skal faa ret. Jeg fikk nok rett jeg — sier han — det gikk nok som jeg sa.

Enten det saa er noget sørgelig eller noget gledelig, saa ser han med den samme tilfredshet paa overensstemmelsen mellem spaadom og opfyldelse og smigrer sig med at han til forskjel fra de efterpaakloke allerede fra første stund har sagt hvorhen det vilde føre.

Dersom spaamanden vilde være spaamand i ordets strenge forstand, dersom han vilde gjennemføre sit standpunkt til dets fulde konsekvens — saa skulde han egentlig beholde sin visdom for sig selv. Hadde hans refleksioner og hans praktiske erfaringer sagt ham hvordan det vilde gaa — saa skulde han for rett at være en konsekvent gjennemført spaamand egentlig ikke la nogen vite om sin vundne visdom — ikke tale høit om dem — thi nogen kunde høre det — og gjøre bruk derav til forebyggelse av opfyldelsen som derved vilde spoleres — ogsaa vilde det hele kanske bli fjasko for ham som spaadde.

Han skulde egentlig ikke tale høit om den. Han skulde la den bo i sin egen hjernekiste. Dette hans tankeprodukt maatte helst ikke faa se dagens lys. Ti det er ogsaa resultat av en mørkets gjerning. Hadde han et skap med laas og lukke — hadde han en skuffe som var vel forvaret — saa kunde han i ensomhet — i ene rum — usett skrive op resultatet av sine refleksioner og opbevare dokumentet der. Der skulde det saa faa ligge — forsvarlig forseglet og vente paa sin opfyldelse.

Saa kunde han naar tiden var gaatt — og den begivenhet var skedd fyldest som han hadde gaat og speidet efter — saa kunde han med tilfredshet ta frem dukomentet som demonstrerte hans visdom: Jeg fikk nok rett.— Der kan De se.— Her er dokumentet.

Slik maatte han gaa frem dersom han traktet efter at være spaamand i ordets egentlige mening. Thi aabenbarte han sine refleksioner, saa risikerte han at de gik ind i begivenheternes rækkefølge — blev et ferment der — et ferment som kunde komme til at virke bestemmende paa tiden — gripe avgjørende ind i det tidsløp som han jo hadde tenkt at stille sig utenfor.

En luftskipper skulde han egentlig være — høit oppe i skyen — forsynet med en god kikkert. Nogen adgang til at sette sine ben paa jorden skulde han egentlig ikke ha. — Hans egne principper skulde forby ham det — han som jo ønsket at se det hele i fugleperspektiv. Og saa i tidens fylde skulde han kaste ned en bombe og sprede spaadommen for alle vinde til sin egen visdoms pris.

Gaar han her nede paa jorden og vandrer — saa mistet han for det første noget av utsikten og han kunde kanskje komme til at plumpe ut med noget saa det hele vilde forplumres for ham. Saa kunde uheldet fravriste ham den opfyldelse han higet efter som sin ærgjerrighets maal.

En lærer har i sin praksis gjort sine meget specielle erfaringer om en elev. Han ser ham doven, uopmerksom, utækkelig, trodsig — i besiddelse av de allermest betænkelige egenskaper som tyder daarlig om guttens fremtid.

Læreren gjør sine slutninger ut fra disse iakttagelser og han kan resonnere paa en av to maater:

Han kan si: «Der har vi en fremtidig forbryder — en som vil komme til at skaffe politiet noget at bestille . . . Ja — ham om det — Det raker ikke mig. — Men at han gaar i hundene at han er upaalitelig — at han ender som en kjeltring og slubbert — det skal jeg forsikre. — Tiden vil vise det men jeg faar nok rett — jeg».

Og gutten gaar sin skjæve gang. Han *blir* værre og værre. Han gaar i hundene han glider ned ad skraaplanet. Læreren hadde nok spaad rigtig. — Ære være spaamanden. Han hadde gjort sig fortjent til anerkjendelse. Han kunde jo spaa. — Hvad hadde *han* med advarsler? Hvad raket det *ham* om gutten seilet sin undergang i møte. Hvad hadde *han* med at opmuntre og retlede? at hjælpe og støtte at føre ind paa de rette veier?

Han interesserte sig for at spaa — og han opnaadde æren av at være ganske dyktig i den kunst. Vi misunder ham ikke æren. La ham beholde den i dens kummerlighet. Et fryktelig ansvar paatar han sig. Fri og bevare oss for at være spaamænd.

Men der var ogsaa en anden optræden mulig:

Han kunde som menneske med hjerteliv og sjæleliv — gjøre de samme erfaringer ikke mindre klartseende.

Han ser denne like linje til undergangen. Men det merkelige er: det er ham *ikke* likegyldig.

Her er materiale til at gjøre interessante studier i — det sier han *ikke*.

Her er en lokkende opgave hvis løsning kunde skjænke mig æren av at være spaamand — det tænker han *ikke*, simpelthen fordi han som menneske *ikke kan det*. Han har ikke bare *tankeliv* men ogsaa *hjerteliv*. Hans omgivelser er noget av ham selv. Han har denne ubrytelige uudryddelige samfølelse med sine egne som det betyr at være menneske blandt mennesker.

Her er en opgave — det tenker han ogsaa men paa en noget anden maate end den første «her er fare paa færde», sier han. — Her er opgaven at frelse. Pas dig — sier han — saa du ikke faller.

Som *profet* regner han ikke med en fatalistisk uforanderllg nødvendighet. Var det hele et fait accompli — hvad spilte han da ord for. Var undergangen uavvendelig — hvad tjente da advarslerne til?

Nei, profeten *tror* — han kan ikke la være at tro — tro med en verdensovervindende tro at en utgang maa der være — i samfund med de evige kræfter.

Han roper sit ve utover.
Ve Eder som lader det onde raade.
Den vei bærer like i avgrunden.
Vig undav fra den vei.

Han finder det umaken værd at rope dette ve — fordi han aner sterkere kræfter som slumrer i dypet. Han vil ved sine advarsler — sit ve — vække disse kræfter — føre dem videre knytte til dem — samarbeide med dem — derfor blir hans ve — til en forjættelse om de sterkere kræfters seir.

Det lykkes: De slumrende, kræfter træder frem fra sit skjul. Der skapes livsvilkaar for dem og de seirer.

Han er *profeten* fordi han tror paa muligheterne og fremelsker dem. «Hvad han saa i menneskene det fremkalte han». (Nietzsche).

En *spaamand* maa efter sit begrep stille sig utenfor den tid hvorav han paa den anden side er et integrerende ledd. Derfor er en konsekvent spaadom en moralsk umulighet.

Faktisk deler han skjæbne med alle andre dødelige, deri at han er et ledd i verdensløpet, baade i rummet og i tiden.

Han kan ikke slaa en strek over sig selv og sit eget ords virken.

Regner han paa den anden side med den virkning hans ord vil ha — og sier han som saa: at saa sterke ord maa han bruke forat brytningen mellem den og tidens avbøiende tilegnelse derav som resultat skal gi det tilsiktede pædagogiske formaal — saa er det jo klart han mindst av alt er spaamand.

*

En sterk personlighets magt er stor — et levende viljesterkt ords evne til at tænde, kan være overvældende, og saaledes kan det ogsaa forekomme *baade* at et saadant ord kan *fremtrylle* de lyse makter som en sterk vilje skaper — *og* at det samme sterke ord kan *avverge* de farer som de i dystre advarsler har rystet tiden med.

Jeg vil — bli frisk — og det skedde. Profet og spaamand er her ett. Den suveræne vilje identificerer dem.

Der skal ikke bli sten tilbake paa sten — og det skedde — men uten ordet var det ikke skedd.

Gaa og sig til niniviterne at deres stad skal ødelægges.

Profeten sa: Eders synder er store. Eders stad skal ødelægges.

Niniviterne klædde sig i sekk og aske.

De var ikke til at kjenne igjen.

Staden blev skaanet.

Hvorfor denne spaadom — sa Jonas — som saa allikevel ikke blev sat ut i livet — og han dvælte i bebreidende tanker om den angrende Gud. Jonas indsaa ikke at det var det truende ord som frelste staden — det uopfyldte sandfærdige ord som frelste — at ordet var et sandt profetord ikke mindst derved at det ikke blev opfyldt. Det var ordet som frelste staden. Uten ordet om ødelæggelse var staden ikke blit skaanet.

Truselen — den truende profeti — forebygget sin egen opfyldelse. knytnæven frelste dem. De blev sparet — fordi profeten sa: Du skal bli ødelagt.

Gid jeg fikk rett sier spaamannen.

Gud give jeg ikke fikk rett sier profeten.

Fremtiden kunde en nok se — men kun dersom en helt rives ut av sit eget milieu — og flytter ind i en anden tid — eller helst utenfor alle tider. — En tidløs svævende aand kunde synes at ha adskillige forutsætninger for saadanne oversikter.

Kunde vi bare klippe traadene over som binder os til tid og rum og al begrænsning.

Man kan nok ikke benekte at det vil kunne lykkes for en skarpsindig beaandet personlighet med dypt blik at skue ind i det fremtidige. Man skal aldrig si aldrig. — Det er mulig at det fremtidige overfor profetenes mottagelige sind formaar at oplade sider der for andre er skjult. De sider av tilværelsen der for almindelig menneskelig betragtning kaldes fremtidig — kan i den ekte profetiske sjæl faa saadant gehør — støte paa noget dypt beslektet — saaledes at det for ham blir som nærværende, netop fordi der hos ham er beslektede sider der saaledes finder gjenklang i og knytter til kræfter av sit eget væsen.

Fordi netop det karakteristisk profetiske ved ham er av en dypt evig oprindelse — derfor evner han at knytte sammen det som menneskene i sine tidsbundne endelighetsbetegnelser adskiller og fordeler paa de forskjellige tider. Som den der øiner evighetskræfterne formaar han netop at bygge bro mellem endelighetsbetegnelsene mellem det i dem der hører evigheten til — lodde dybderne og finne at der er gjemt noget stort i dem alle — noget stort som forener dem.

Men har profeten saasandt en opgave og bestaar den i gjennem evighetssynspunktet at se *enhets*punktet mellem de skiftende tider — saa er det klart at hans mission ikke samtidig kan bestaa i noget saa formelt — noget saa abstrakt passivt som at løsrive sig fra tiden — allermindst sin egen. Er saasandt tiden — er saasandt hans egen tid fyldt av det materiale hvorav han skal utvinde evighetskræftene, saa vil han forspille sin opgave dersom han paa nogen maate ser bort fra nogen av tidsstadierne og det er klart at tapet blir størst — jo nærmere hans sind det stod som han vilde eliminere. Det vil si at han aller bitrest maatte angre det dersom han løsrev sig fra sin egen tid og dens behov.

Hans evighetsklare øie vil se gjenskinnet av evigheter i alle tider og som menneske vil han i virkelighetens interesse maatte betrakte sig mest i slekt med sin egen tid og netop i den se en guldgrube av skatte for sin evige forskertrang — en guldgrube større end andre steds — fordi den altid vil være noget av en selvfølgelig primær gjenstand for hans søkende øie — hvortil alt andet settes i relation.

Dens behov vil altid være utgangspunktet. *Dens* anlegg — dens forutsetninger — vil avgi noget av en maalestok.

Resultatet av hans samvirken med den — vil altid avgi de naturlige synspunkter overfor alt andet.

Profeten vil altsaa efter de væsentlige sider ved sig være helt utilbøielig til at rive sig selv ut av sit milieu meget fordi han er utpræget realistisk.

En helt tilfredsstillende bokstavelig overensstemmende analogi mellem forutsigelsen og opfyldelsen er desuten faktisk en ren abstraktion.

Selv hvor der med rene ord var sagt nøiagtig hvad der indtraf — selv hvor der like til de mindste detaljer kunde paavises kongruents — selv da — ja netop da — hadde vi et eksempel paa at forutsigelse og opfyldelse *ikke* dypere sett *ikke* svarte til hinanden. Thi likheten i bokstaven trodser mangen gang likheten i aand.

Den rette overensstemmelse nemlig behøver ikke at ligge og ligger yterst sjelden i utvortes kjendemerker.

En saadan utvortes bokstav betraktning bygger tilsist paa høist virkelighetsfjerne begreper om en tidsstadiernes uniformerte uforanderlighet.

Tiderne skifter jo — og de skifter vel aldrig mere end ved de epokegjørende indsatser fra de store aander i deres liv.

Forutsetningerne er her alt — forutsetningerne og den indre overensstemmelse mellem dem og deres spontane realisation er her enhetspunktet.

Som ingen anden steds gjelder det her at det kommer an paa *naar* — *hvor* — og til *hvem* noget sies og *av hvem* det sies. Med andre ord: hvad utgangspunkt profeten har i sin tid. Tidens evne til at fremlokke profetens røst positivt og negativt. Arten av hans betraktning av tiden og dens mennesker. Hvad han ser i den. Hvilke sider der har evne til at vende mot ham, og hvad han evner at utdrage av den. Tidens bakgrund: — Alt dette spiller en bestemmende rolle og gjør spørsmaalet høist sammensat og mangesidig.

Endvidere kommer det svært meget an paa opfyldelsens hele karakter om der paa dens side kan paavises en helt analog dypt beslektet overensstemmelse mellem forutsetning og følge.

Man overser her let hvordan profetens nærmeste eftertid ja den tid han taler til — er præget av hans store indsats hvordan han, dersom han virkelig er profet med opgave i slekten — hvordan han blir skaperen av sin tid og sin eftertid og ved sin vældige ind-

sats gjør den til en helt anden end den var i det øieblikk han gjorde den til gjenstand for sin forkyndelse.

Den tid som avføder opfyldelsen er netop ved profetens guddommelige ord blitt en anden end den var. Det blev en tid hvor menneskenes øie hadde faat noget at stirre paa — noget som undret dem og grep dem, noget som efter sit væsen maatte være av den art at de blev nødt til at stirre og lytte. Det blev en anden tid og en anden race mennesker som fødte opfyldelsen end den profeten først utgikk av.

Lad opfyldelse og spaadom være aldrig saa like — aldrig saa detaljert kongruente. Det er dog to slags.

Hadde tilegnelsen vist sig aldrig saa avmæktig til at hindre en katastrofe — katastrofen kom dog paa andre præmisser end den profeten hadde tatt sit utgangspunkt i og var faktisk derfor ogsaa en helt anden.

Hvem vil vel ogsaa mene at profeten var mindre profet naar det lyktes ham at tale saa virkningsfuldt til sin tid at han i tidens mottagelige hjerter skaffet domsordet en brændende tilegnelse som *forebygget* dets opfyldelse.

Og hvor forskjellig paa den anden side var ikke de tider som med bevissthet — med det økede ansvar profeten hadde bebyrdet dem med — eller oplyst — beriket dem med — fødte katastrofen, hvor forskjellig var ikke denne advarede tid fra den tid som i blinde vandret sin skjæve gang i religiøs uvidenhet og ansvarsløshet mot undergangen.

En spaadom kan skaffes en bokstavelig opfyldelse hvis man indretter sig selv i overensstemmelse med de forutsetninger som man er sig bevist at spaadommen tar sikte paa. Men man maa være opmerksom paa det betingede ved saken, dersom hvis i fald.

Der kan altsaa tenkes to typer.

Profeten som har et maal med sin spaadom, det at man skal akte paa den og vende om fra de gale veier. Hans spaadom har altid en reservation — et hvis.

Det blir paa en vis en spaadom som igrunden ikke tilsikter at opfyldes — en spaadom som uttales for at forebygge sin egen opfyldelse.

I samme grad som profeten opnaar sin virkelige hensikt — den at aapne øine og ører hos den tid han taler til — i samme grad er han ikke spaamand — fordi profetens røst i sin guddommelighet ved at oplade de blinde øine og de døve ører — har forandret og

forrykket de forutsætninger som alene kunde muliggjøre og berettige en bokstavelig opfyldelse og gjøre profeten til spaamand.

I det øieblikk en spaadom fjerner sig fra at være en abstrakt objektiv tilværelseslov — og sænker sig ned til det konkrete — til at bli en appel — en forjættelse, en trusel — ja da svinder i samme grad spaadommens karakter av spaadom og det hele faar præg av noget relativt — en betingelsessetning med en række forbehold og reservationer — dersom — hvis — ifald.

Hvad skal vi saa si om ham der tar sikte paa at bli en bokstavelig abstrakt spaamand.

Han er en luftskipper. Gaar hans spaadom i opfyldelse? Det kan nok hænde. Men hvad opgave hadde han. Ingen hørte ham. Hans ord blir intet ledd i slektens liv.

Men idet en spaadom er kommet indenfor vort bevidsthetsomraade saa er den ogsaa prisgitt vor aktive ændringsprocess — og maa brytes gjennem vor bevisthets særmerkethet — og maa i sin gang undergis de brytningsloves ombøining som med naturnødvendighet er givet netop ved spaadommens sammentræff med vor særmerkede sjælseiendommelighet.

Det gehør altsaa som profeten opnaar — modificerer opfyldelsens bokstavelighet eller utstrekning. Men realiserer paa den anden side profetens sande vilje — den han ogsaa ved sin reservation bør ta sikte paa at virkeliggjøre.

Dersom det overhodet er mennesker som undfanger en spaadom, mennesker i slekten — mennesker av tiden — bundet til tiden og til begrænsningen for et individ i stedlig bestemthet — da hverken vil eller kan de la være — har ikke lov at forholde sin tid og sin slegt det syn de har undfanget. Er ikke meget av storheten hos en profet knyttet til det hans næste har bruk for. Han *maa* — netop eftersom det med klarhet gaar op for ham selv — han vil netop da *maatte* længes efter at *gi*, og har vi ikke rett til at maale storheten i en profets syn efter den trang som næres hos ham til at gi det videre?

Er saasandt hans sjæl mottagelig for dette store — dette guddommelige — saa avføder det med naturnødvendighet ogsaa en guddommelig tro paa at menneskene kan gripe noget av det — inderst inde behøver det.

Som menneske blandt mennesker er profeten stor. Og denne tro paa menneskenes gudskapte sjæl — likemeget som angsten for og vreden over de hemmende sløvende kræfter hos dem — denne solidaritet som viser sig i at elske alverden — *det* gjør

profeten ikke mindre guddommelig end selve den grundbeskaffenhet hos ham at hans sjæl aapnes for det guddommelige syn.

Naar han er den guddommelige flammende sjæl han er, saa er det ikke bare i kraft av inspirationen beaandelsen over hans øine — men like meget bunder det i hans hjertes varme og hans sjæls samfølelse med livet i alverden.

En spaadom er efter sit væsen at forstaa som et fra verdensløpet helt emanciperet moment. En faktor som stiller sig exklusivt til sin gjenstand.

Den der vil spaa, rykker sig principielt for et øieblik ut helt utenfor verden.

Verden er hans gjenstand en gjenstand som altsaa ikke samtidig kan regne med eller omfatte det spaaende subjekt.

Profeten derimot taler om *muligheter* i den verden han selv er aktiv deltager i.

Spaamanden overskuer faktiske begivenheter i det verdensløp han ifølge sakens natur staar *utenfor*. Spaamanden seiler i et luftskib. Han hører ikke med til verden — (ifølge sit begrep som overskuende).

Spaamanden maatte ikke mindst netop paa profeten fæste sine øine — ikke mindst i profeten dernede finde aktive ledere av den verden han overskuet, netop i dem se virksomme faktorer der hidførte eller avværget fremmet eller hemmet kræfter av god eller ond art — virksomheter og kræfter der dog med alt andet delte skjæbne i det at være integrerende ledd i den fænomenrekke av indre og ydre art der som helhet overskrides av en der bor helt *utenfor.*

Som indenfor kan profeten ikke være utenfor og jo mere man er indenfor ved positiv aktiv virksomhet — av hemmende eller fremmende art — desto fjernere er man netop fra den passivitet der særkjender den resignerende spaamand der indskrænker sig til at konstatere faktum.

Jo mere en tilstræber at være spaamand — jo intensere maa en jo ønske at objektere og jo mere maa en ønske at leve i tilbaketrukkethet fra selve *livet. Dette* — livet — maa en ha utenfor sig som et materiale som en mindst mulig anser sig for berettiget til at gripe forstyrrende ind i.

Den overskuende oversiktsjæger lever i tilbaketrukket passivitet. Han er en kold objektiv tilskuer, der i nøktern saakaldt uhildet fordomsfrihet konstaterer faktum. Han elsker intet — han hader intet — han er en korrekt diplomatisk — kold fattig

religionshistoriker — som har brændt sine skibe og blit hjemløs, omvankende i verden landflyktig overalt.

En stakkels stoiker der paa stoisk vis eliminer alle følelser.

Men du tar feil — vil man si.

Tror du virkelig man kan faa øie paa noget av livet. — Tror du man kan faa forstand paa livet — saa intens en forstand paa livet at man kan øine den endelige utgang — naar man har trukket sig tilbake fra livet.

Tror du man faar en brukbar oversikt over livet naar man har mistet netop det praktiske tak paa det som den travle ferdsel i det netop gir en?

Du tar meget feil dersom du tror at de høie luftlag avgir saa gunstige vilkaar for en oversikt. Saa høit oppe taper verden sig av syne.

Den bedste *indsikt i* — og derav følgende *utsikt over* livet faar kun den der i den hverdagslige aktivitet fornemmer livets virkelige egenartede tale — den der midt i konkret aktivitet kan føle livets pulsslag i travelheten kun han kan saaledes *ut fra* selve livet kan ha et ord at si *om* livet.

Ja ganske visst — helt riktig. Men en saadan der er grepet ut av livet vil med neb og klør betakke sig for at tale *om* livet.

Han vil med al ønskelig tydelighet lægge for dagen — ved praksis lægge for dagen, at han mindst av alt ønsker at reduceres til en saadan der blader hurtigere og mere overfladisk i livets blader end hans egen intense gjennemgripende indgrep gir ham tid til.

Han er spændt — han er angst han er glad. Han er bekymret han er uviss. — Han har tro — Han vover — Han haaper — han gjør en indsats og *mulighetern*e — de bævende skridt der indebærer og er svangre paa muligheter — om at bære eller briste. — *Mulighetern*e *dem* er det eller følelserne for disse *muligheter* er det som bærer ham paa alle hans veier —.

Den bok hvis utgang vi kjender, læser vi ikke med angst og bæven — med bankende hjerte. Vi maa ha et bankende bævende hjerte for at forstaa og vurdere livet, dets forløp og utgang ganske visst — men jo mere vort hjerte banker «i usigelige tanker» — des mindre vil vi spaa — derfor lever der heldigvis ikke mange spaamænd iblandt oss her paa jorden —. men mange profeter grepet av livets sandhet og værdifulde majestætiske kraft.

Kjend utgangen paa livet og livet har tapt sin rigdom for dig.

Livet har forjaget dig. Du er som spaamand blevet landflyktig fra livet selv.

Kjendte vi utgangen vilde dog «utgangen» bli en anden for oss, fordi vi møtte den ikke som en overraskelse med nyhedens friske rigdom — men som et banalt gammelkjendt fortersket faktum. Det kommer an paa øinene som ser. «Der føies noget til,» siger Bergson.

Det er ingen tilfældighet at man har sammenblandet begreperne profet og spaamand. Thi profeten ser ingenlunde mindre klart end spaamanden. Faar tiden gaa sin *uforstyrrede* gang saa er resultatet givet. Derfor er det ogsaa at profeten har en ubændig trang til at *forstyrre* tiden og lede begivenheternes — fænomenernes — mulighedernes jernbanetog ind paa et sidespor. — Denne egenskap av tidsforstyrrer konstituerer profetens dypeste væsen og gjør ham til tidernes skaper.

Johan Grieg.

ANTROPOSOFIEN SOM TIDSNØD-VENDIGHET

NOGEN BETRAGTNINGER OVER NUTIDENS MENNESKEHETSKRISE

AV OTTO MORGENSTIERNE.

Menneskeheten, særlig den europæiske, har fra 1914 av og til nu oplevet nogen aar, hvori meget som de fleste mente skulde staa fast, er ramlet, annet har faat sine grænser flyttet eller er undergaat forskyvninger, atter annet er kommet i en mere eller mindre rask fremadskridende opløsning. De vældigste eller ialfald de mest iøinefaldende omvæltninger har vi jo oplevet paa det politiske og sociale omraade: Troner og statsforfatninger er omstyrtet, den sociale kamp som jo forlængst var indledet før den sisste verdenskrig, har overalt antat nye, voldsommere former, karakteristiske for det stadig mere kritiske stadium den er kommet ind i. I det slagne Centraleuropas stater synker befolkningslag som tidligere sat med velstanden, magten og indflydelsen i sine samfund, gjennem sin utarmning stadig dypere ned i indflydelses- og social betydningsløshet, og i Rusland gjælder dette i en endnu forfærdeligere grad, fordi der ogsaa en saa stor del av de bedste repræsentanter for aandslivet gjennem sovjetmagtens methoder er blit sat ut av spillet.

Hvad Europas *aandsliv* angaar, saa lider det, som det vel maa være indlysende for enhver som endnu kan iagtta den verden vi nu lever i med aandelig nogenlunde aapne øine og ører, av en stadig mere overhaandtagende forstandmæssig ensidighet: tænkningen, den videnskapelige saa vel som den politiske o. s. v., forfalder mere og mere til en abstraktion som i samme grad gjør den ufrugtbar for livet. Jeg tænker hermed f. eks. dels paa vor tids verdensforklaringsforsøk og forsøk paa at konstruere livsfilosofi paa *et rent naturvidenskapelig grundlag* eller ihvertfald ut fra en tænkning som har sine røtter i naturvidenskapen, dels paa de hermed intimt beslegtede, av samme materialistisk-videnskapelige kilde

rundne socialistiske og end mere de *kommunistiske* samfundsidealer, dels endelig paa den herskende europæiske *politiks* og de herskende *økonomiske* methoders stadig mere aabenbare avmagt overfor en, ialfald paa det europæiske kontinent, mere og mere kaotisk virkelighet.

Hvad særlig den kommunistiske tæukning angaar, kan den paa det sociale omraade betragtes som blomsten av vor tids, av naturvidenskapen utsprungne, ensidig materialistiske livsorientering, og bolsjevismen i praksis er denne livsorienterings modnede, men samtidig beske og saft- og kraftløse frugt. Denne frugt er nyttig til at lære at kjende det træ den er vokset paa: den nævnte, ensidig og goldt forstandsmæssige, rent materialistisk orienterte tænkning som er vokset op av den moderne naturvidenskaps jordbund. — Naturvidenskapen skulde og kunde — bortset fra den vældige utvikling av teknikken den har betinget — ogsaa som tankeskole, som vor tids store opdrager i eksakte forskningsmethoder og til stringent tænkning, være blit til ubetinget velsignelse for menneskeheten, *hvis* denne gjennem den utviklede tænkning var blit holdt indenfor sine rigtige grænser. Naturvidenskapen og den tænkning den har utviklet til sit bruk, har sin anvendelse paa den *fysiske* verden og alle dens love og fænomener. Endel av dens dyrkere, ja det store flertal av dens mest fremragende repræsentanter og med dem vor tid i det store og hele, har begaat den skjæbnesvangre feil at ville gi denne slags tænkning en *altomfattende* gyldighet, saaledes at man sier: *bare* det man kan erfare gjennem sanserne og *paa grundlag herav* slutte sig til med forstanden, kan erkjendes som sandhet. Sansningen og den logiske tænkning *over* det sansede maa være eneraadige som erkjendelsesmidler: Erkjendelsesmaater som *gaar ut over* disse av naturvidenskapen anvendte, kjender og anerkjender vi ikke; og om det som maatte ligge utenfor disse, som man mener, *eneste* legitime erkjendelsesmidlers rækkevidde, maa man si at «derom vet vi intet og vil ikke komme til at vite noget» — *ignoramus et ignorabimus*», som Dubois-Raymond i sin tid utttrykte denne paastand. Gjennem denne stadig mere fremherskende tendens til at ville monopolisere erkjendelsen for de for naturvidenskapen gjældende forskningsmethoder og den gjennem naturvidenskapen utviklede tænkning som utmerker sig derved at den ser bort fra *mennesket*, er den moderne naturvidenskap, forekommer det mig, blit mere til forbandelse end til velsignelse for menneskeheten. Dette misbruk av naturvidenskapen til at *stænge* for den menneskelige erkjendelse, er nemlig blit ut-

gangspunktet for intet mindre end den almindelige kultur- og samfundskrise vi her i Europa nu staar midt oppe i, og under hvilken vi vel maa indrømme, at alt det som tidligere var bærende, virkelig livsbærende værdier i religion, moral, filosofi og samfundsopfatning, ialfald *er paa god vei* til fuldstændig at undergraves eller uthules — forsaavidt da denne undergravnings- uthulningsprocess ikke allerede *er* fuldbyrdet. Paa visse omraader er det vel ikke tvil om at den allerede *er* det. Denne nutidskrisens sammenhæng med den moderne naturvidenskap og den rent abstrakte, materialistisk orienterte tænkning den har avfødt paa *alle* livsomraader, gjælder det at man *erkjender* — for først ut fra en saadan erkjendelse kan midlerne gi sig til en *overvindelse* av krisen. Og den krise vi nu oplever, maa enten overvindes eller menneskeheten vil bli overvundet av *den*, og det vil atter si: berøvet muligheten for en videre — utvikling henimot sine virkelige, gud — bestemte, høiere maal. Er roten til denne hele menneskelivet omfattende kultur- og samfundskrise som den europæiske menneskehet allerede staar i alvorlig fare for at bukke under for, at søke i en ensidighet i tænkningen selv og i en derav følgende indsnevring av nutidsmenneskenes erkjendelsesomraade, saa gjælder det jo at finde veie til at komme *utover* denne ensidighet og denne indsnevring.

Den store betydning av *Rudolf Steiners* indsats i vor tids kulturutvikling bestaar netop for det første deri at han saa klart har forstaat de farer som truet hele den menneskelige kultur fra den her karakteriserte, materialistisk orienterte tænkning, hvis den fik fortsætte at raade grunden alene — hvis menneskene ikke kom *ut over den.* Sin videre *positive* betydning faar denne hans forstaaelse derved at han har vist *hvorledes* denne tænkning ved at tilføie den nye elementer kan *føres videre*, saaledes at den blir skikket til at gripe en virkelighet, som gaar ut over den fysisk-sanselige. Han paaviser hvorledes man ved at føre et sterkt viljeselement ind i tænkningen, kan omdanne og hæve denne op til en *imaginativ* tænkning. Gjennem imaginationen — i den antroposofiske aandsvidenskaps betydning — kan man allerede komme til en begyndende erkjendelse av en oversanselig virkelighet. Men den indre process jeg her har henvist til, kan føres videre og fører da til tilsvarende høiere erkjendelsestrin — i aandsvidenskapen benævnt inspiration og intuition. I dr. Steiners forskjellige skrifter findes denne indre erkjendelsesvei nøie beskrevet og forklart, likesom han ogsaa i mange av sine offentlige foredrag indgaaende og meget anskuelig har redegjort for denne den antroposofiske

forskningsmethode. Hans første foredrag her i Kristiania for nogen uker siden var saaledes for en væsentlig del viet netop fremstillingen av selve denne methode. Herunder kom han imidlertid samtidig ind paa nogen av de vigtigste aandsvidenskapelige *forskningsresultater,* idet en syslen med arbeidsmethoden her umiddelbart fører over i en beskjæftigelse med dens nærmeste resultater. Uten at jeg anser en fremstilling som nærværende egnet til nogen *nærmere* redegjørelse det være for aandsforskningens methode eller for dens resultater, saaledes som begge dele beskrives for os av en moderne aandsforsker, skal jeg dog forsøke at antyde nogen av de erfaringer som ifølge aandsforskerens meddelelser gjøres paa denne forskningsvei. Det første som herunder avslører sig for mennesket, er *det selv,* d. e. dets virkelige, av legemet uavhængige, *høiere selv,* hvis forbundethet med en høiere, aandelig-sjælelig virkelighet, hvorfra det før fødselen er steget ned til dette jordliv, efterhvert, trinvis avdækker sig for den antroposofisk forskendes indre skuen. I et mægtig «livstableau» oplever man først sit nuværende jordliv bakover helt til fødselsøieblikket — paa et senere trin kan det lykkes med den indre skuen at trænge *bakom fødselen* og se sig selv som aandelig-sjælelig individualitet i sjæle- og aandeverdenen, som man *var* der, inden man steg ned til fødsel paa jorden.

Og, idet man gaar videre i anvendelsen av den indre, strengt lovmæssige forskningsmethode aandsforskeren angir, kan man trænge endnu dypere ind i erkjendelsen av sit eget væsen, dets skiftende tilværelsesformer og dets sammenhæng med hele kosmos — man kan flytte grænserne for denne erkjendelse endnu længer ut. Med det saaledes skjærpede, længere fremtrængende aandelige blik kan man — fremdeles baklængs — saa at si trænge tvers igjennem hele sin tilværelse som aandelig væsen i aandens verden før fødselen, hvor man ser sig forbundet med de aandelige verdeners væsener, og i sin oplevelse naa helt tilbake til sin forrige død paa jorden og videre ind i det jordliv som denne død avsluttet. Og man kan komme videre og i sin skuen trænge endnu længer tilbake i sine egne tidligere tilværelsestrin.

Dette er imidlertid altsammen ting som i en artikkel som denne i høiden kan *antydes,* slik som det her er forsøkt. Til en virkelig dypere *forstaaelse* av disse ting som for nutidens gjængse, av naturvidenskapen gjennemtrængte forestillingsmaate vil virke fremmede, for ikke at si fantastiske, kræves et indgaaende studium av aandsforskerens egne førstehaands fremstillinger.

Jeg tænker da her igjen først og fremst paa dr. *Steiners* forskjellige skrifter, deriblandt ogsaa et stort antal tidsskriftsartikler av stor betydning, samt paa hans utallige *foredrag* som ikke er mindre oplysende eller interessante end de trykte skrifter. —

Men skulde ikke et saadant studium lønne sig, naar man derigjennem kan faa del i det lys den virkelige aandsforsker gjennem et uhyre arbeide har vundet over tilværelsens hemmeligheter? *Selv* at bli en virkelig aandsforsker er vel ikke enhver git, selv den gode vilje til det forutsat, men opta aandsforskerens meddelelser i sig ganske objektivt efter sit indhold — uten at man derved behøver at ta noget standpunkt til dem — kan ethvert menneske med almindelig, sund menneskeforstand. Og netop det at opta disse tanker i sig ganske objektivt — gi dem plass i sin sjæl saa at si — idet man, hvis de ikke umiddelbart overbeviser en om sin sandhet, foreløbig holder enhver dom tilbake og «lar dem staa ved sit værd», netop derved tar man det første skridt paa den vei, som engang betraadt, med tiden fører en til en umiddelbar erkjendelse gjennem egen skuen av de aandelige sandheter. Den som ønsker saaledes at gjøre sig bekjendt med saadanne meddelelser, aandsforskeren har at gi, kan det anbefales først og fremst at studere dr. Steiners lille skrift: «Hvorledes erhverves kundskap om høiere verdener?», hvori selve den indre erkjendelsesvei nøie beskrives, dernæst hans «*Theosophie*», som likesom det førstnævnte skrift egentlig er en haandbog i *antroposofi*, men hvori særlig *menneskets* sammensatte natur, dets liv i sjæle- og aandeverdenen, dets gjentagne jordliv, samt sjæle- og aandeverdenen selv med deres forskjellige regioner, med videnskapelig nøgterhet og klarhet, men netop derfor saa uhyre fængslende, er forklart. Samtidig med eller efter studiet av disse to, av omfang mindre, men saa overordentlig vigtige haandbøker, bør man saa ta fat paa den større haandbok: «*Aandsvidenskap i omrids*» som gjennem sine utførlige beskrivelser av vor jords, hele vort sol-kosmos og menneskets utvikling fra den første begyndelse, egentlig utgjør et aldeles uundværlig supplement til de to førstnævnte. Endvidere skal av den lange række av dr. Steiners øvrige skrifter her nævnes: «Menneskets og menneskehetens aandelige ledelse» og «Reinkarnation og karma». Av de nævnte *tidsskriftsartikler* vil jeg i denne sammenhæng særlig henvise dels til dr. Steiners egne kortfattede referater av hans foredragscyklus ved det «franske kursus» ved Goetheanum» i september 1922, indtat i ukeskriftet «Das Goetheanum»s 2den aargang nr. 6 og flg., dels til den fuldstændige

gjengivelse av dr. Steiners overordentlig interessante foredragsrække paa den internationale antroposofiske kongres i Stuttgart september 1921: «Antroposophie, ihre Erkenntniswunzeln und ihre Lebensfrüchte» som nu offentliggjøres i den løpende aargang av maanedsskriftet *«Die Drei»*.[1]

Hvilke er nu de *livsfrugter*, den antroposofiske aandsvidenskap vil og kan sætte — hvori ligger *den praktiske betydning* for livet av en saadan «*aktivering*» av tænkningen, av en slik komcentration av sjælekræftene som her er pekt paa, og av den forbindelse med en høiere virkelighet en slik forsterket tænkning kan føre mennesket til? For «praktisk betydning», paatagelige frugter for livet forlanger man i vore dage fremfor alt av en aandelig stræben, av enhver aandelig bevægelse og retning, for overhodet at anerkjende dens berettigelse. Vor tids hele opfatning er netop hvor det gjælder *aandelige* bestræbelser og bevægelser, sterkt utilitaristisk farvet: den spør efter hvad *nytte* de gjør, og det ofte i en temmelig *snever* betydning, og denne maalestok vil sikkert i de kommende aar fra vide kredses side mere og mere ensidig komme til at bli gjort gjældende overfor alt som vil forsøke at røre sig av aandelig liv og stræben. Det er nu engang det «tidens tegn» vi nu staar i under vestens stadig tiltagende indflydelse. Ikke mindst hører man overalt dette nyttekrav reist overfor antroposofien — helst i form av bebreidelser for at den trækker sine dyrkere bort fra livet og dets pligter.

Den antroposofiske aandsvidenskap kan møte dette krav med ro og tillid. Den ser det netop som sin opgave at komme konkrete livsbehov imøte — baade det enkelte menneskes og hele menneskehetens. Det er netop for at møte saadanne behov aandsvidenskapen er sat ind i verden, kunde man si. Den mener nemlig at kunne gi vor tids mennesker noget som er blit forholdt dem av naturvidenskapen og den ut fra den orienterte nutids tænkning, nemlig *en viden om sig selv* og om sin egen plass i tilværelsen og verdenssammenhængen. Naturvidenskapen har gjort mennesket til det høieste dyr, placert det paa toppen av dyrerækken og har som saadant tilkjendt det en række mekanisk-fysiologisk bestemte funktioner hvorav hjerne- og nervefunktionerne, som til nød tillates

---

[1] «Die Drei» utkommer paa «Der kommende Tag»s forlag i Stuttgart som maanedsskrift for antroposofi, tregrening og goetheanisme» «Das Goetheanum» er den antrop.bevægelses internationale ukeskrift og utkommer paa «Verlag am Goetheanum», Haus Friedwart Dornach, Schweiz.

kaldt «sjæleliv», betragtes som de høieste. Noget væsen «menneske» i nogen anden, høiere betydning kjender naturvidenskapen og den gjennem den orienterte moderne tænkning ikke. Men mennesket selv vet, ialfald i sine bedste stunder, at det *er* noget mere end naturvidenskapen vil gjøre det til, paa samme tid som det som «oplyst» nutidsmenneske ikke tør forkaste hvad det anser som den eksakte forsknings resultater.

For naturvidenskapen nyder i vore dage en autoritet som strækker sig langt utover grænserne for dens legitime omraade: den fysiske verden, dens fænomener og love; den staar for den almindelige opinion i vore dages *oplyste* vesten som mindst likesaa ufeilbar i *alle* erkjendelsesspørsmaal som paven gjorde det og tildels fremdeles gjør det inden den katholske verden. Men denne svergen til naturvidenskapens flate menneskeforklaring og til vor tids derpaa byggede likesaa flate og fuldstændig kraftesløse livsfilosofi, hvortil det gjennemsnitlige nutidsmenneske i det store og hele anser sig forpligtet, bringer det i *konflikt med sig selv*, d. e. med sin egen ialfald underbevisste, erkjendelse av sin evige, aandelig—sjælelige natur. *Underbevisst* kan man trygt si at denne erkjendelse er tilstede hos *alle* mennesker. *Til bevissthet* kommer den de fleste ialfald til sine tider — men da som regel bare for at slaas bort som noget der ikke kan staa sig overfor «forstandens klare lys», saaledes som det er blit *forfusket* for nutidsmenneskets bevissthet gjennem den nævnte blinde tro paa den herskende naturvidenskaps — bestemte livs- og verdensopfatning. Her er det *aandsvidenskapen* trær til med sin videregaaende, i egentligste forstand høiere viden, og ut fra den *gir mennesket tilbake til sig selv:* gjenindsætter det i sne rettigheter som menneske. Derigjennem bringer den for det første menneskene ut over vor tids erkjendelseskrise og i og dermed gir den dem ogsaa *ny kraft til livet,* den kraft nemlig som alene kan komme fra menneskets erkjendelse av sig selv som et aandelig-sjælelig væsen utgjørende et led i en aandelig-sjælelig verdens sammenhæng, en erkjendelse vundet gjennem opnaaelsen av en bevisst forbindelse med den aandelig-sjælelige virkelighet. Det er en *levendegjørelse* som efterhaanden medfører en virkelig omskapning, en metamorphosering av det indre menneske, som blir resultatet av at man saaledes gjennem den skildrede koncentration av sjælens kræfter bevisst knytter forbindelsen med de levende aandskræfter. Og bare ved gjennem en saadan omskapning at bli til kanaler for disse aandens kræfter, kan vor tids menesker komme til at mestre de stadig van-

skeligere og mere komplicerte problemer det store tidsskifte vi staar i medfører i det enkelte menneskeliv, i samfundets og i hele menneskehetens liv. Disse vanskeligheter er paa alle livsomraader i disse aar blit saa umaadelige — mest fremtrædende kommer de naturligvis til syne i de internationale og sociale, derunder ogsaa de økonomiske forviklinger og sammenbrudd, verden nu oplever — og fordi menneskene ut fra sin nuværende livsorientering staar avmægtige overfor dem, vokser de fra dag til dag saa sterkt, at de inden nogen aar helt vil overmande menneskeheten, hvis man ikke i tide vil indse at vanskelighetene alene kan løses ut fra *aandens omskapende kræfter.* Disse og disse alene er det som kan gi menneskene et nyt, sundt, kraftig grep paa livet selv. Og menneskene *maa* nu, hvis ikke alt skal fortsætte at gli videre nedover og ind i nye og atter nye katastrofer, ta et fast grep om livet selv og maalbevisst begynde at omdanne det paa alle omraader ut fra nye ideer og nye kræfter som alene kan vindes ut fra aanden selv. Man maa begynde at arbeide bevisst i *aandens tjeneste,* idet man lærer at gjøre de fra *den* stammende og derfor frugtbare ideer til praktiske idealer for menneskenes videreutvikling i moral, samfundsliv og i samlivet mellem folkene, i videnskap, kunst, barnenes opdragelse og undervisning og i religion.

Disse aandens levende, nyskapende kræfter som aandsvidenskapen viser menneskene *veien* til, lærer man gjennem denne aandsvidenskap at kjende som de kræfter som hittil — likesom utenfra — har ledet og drevet menneskehetens utvikling, men som menneskene *fra vor tid av,* paa grund av de forandrede forhold som saa at si er indtraadt mellem guder og mennesker, i fuld frihet, ut fra egen fri overbevisning og av eget frit viljes-initiativ maa vende sig til, maa opsøke og opta i sig. Den guddommelige ledelse av menneskehetens utvikling er med andre ord herefter gjort avhængig av menneskenes frie valg — paa dem selv kommer det an om de ut fra sin indsigt i frihet vil opta hvad jeg her vover at kalde «den aandelige plan», de i aandeverdenen eksisterende ideer for menneske- og verdensutviklingens videreførelse, i sig som sine egne idealer og som saadan indforlive dem i utviklingen.

Dette er det uhyre betydningsfulde nye moment i menneskehetens aandelige ledelse som er betinget ved *Christi* indtræden i jordutviklingen paa den maate at han, det høie solvæsen selv, som aandsvidenskapen kan lære os, gik ind i Jesus av Nazareths legeme, virket i dette legeme som Christus Jesus i de 5 aar fra Johannesdaaben til korsdøden paa Golgatha, og fra den tid av blev forenet

med vor jord, i hvis atmosfære han altid er at finde. «Se jeg er med Eder alle dage indtil jordens ende», saa lød jo ogsaa hans avskedsord til diciplene. Fra den tid av og gjennem resten av vor jords utvikling er det hvert menneskes opgave i frihet at udvikle et selvstændig jeg som efterhvert mere og mere underlægger sig sine hylstre, ɔ: de finere legemer vi gjennem aandsvidenskapen lærer at kjende, saavelsom det fysiske — og gjør dem til redskaper for sin stadig mere selvstændig skapende virksomhet.

Men hertil er det nødvendig at mennesket av fri vilje søker forbindelse med den levende, fra Golgatha-mysteriet av, som nævnt, altid nærværende Kristus. *Ham* maa mennesket i frihet opta i sit jeg, med ham maa det la dette jeg gjennemtrænge. Herfor er muligheten tilveiebragt ved Kristusvæsenets forening med jorden gjennem mysteriet paa Golgatha. Eftersom dette sker med et menneske, vil det, som dr. *Steiner* i omtalen av dette for hvert menneske mest avgjørende av alle spørsmaal stadig kommer tilbake til, med sandhet og i en ganske konkret betydning kunne si med Paulus: «*Ikke jeg, men Kristus i mig*». Det er det store, det virkelige kristne maal som er sat for mennesket ved Kristusvæsenets forening med vor jord gjennem mysteriet paa Golgatha.

At føre vor tids og fremtidens mennesker av alle folkeslag til en forstaaelse herav, d. e. til en virkelig, konkret forstaaelse av betydningen av Kristi komme til jorden for *alle* mennesker, *det* kan betegnes som antroposofiens egentlige hovedopgave. Naar antroposofien viser vor tids mennesker veien til en saadan *fornyelse av tænkningen* som kan lede til erkjendelse av en oversanselig virkelighet, av høiere verdener, og av menneskets inderlige sammenhæng med disse, saa kan man, ialfald i en viss forstand si, at dette altsammen er ment først og fremst at skulle tjene denne store centrale, denne viktigste opgave. For det er netop denne forvandling av tænkningen og den omskapning av det indre menneske den fører til, som kan sætte mennesker istand til at gripe Kristus og hans betydning for dem paa den maate, som vor og den kommende tid kræver, nemlig paa den ene side med mere end forstanden alene, paa den anden side ogsaa med mere end følelsen alene. Ad den vei vil de bli istand til ogsaa at la sin *vilje* gripe og gjennemtrænge av Kristus. Og først da er et menneske i en virkelig og konkret betydning «gjennemkristnet».

Fordi antroposofien saaledes kan føre vor tids og fremtidens mennesker til en saadan *aktivering* av deres sjælskræfter, av hele deres indre liv, som kan sætte dem istand til den nødvendige for-

dypelse i de avgjørende kristne sandheter og derved føre det enkelte menneske og efterhvert mere og mere menneskenes samliv paa jorden til en sand *gjennemkristning*, derfor anser jeg antroposofien *som den store nødvendighet for nutidens og de kommende tiders mennesker.*

Hvorledes ned igjennem tiderne visse kræfter som sætter sig imot den normale, gud bestemte menneskets utvikling, systematisk og uten at sky nogen midler har søkt at hindre at menneskene kommer til en saadan umiddelbar erkjendelse av aandens virkelighet og derigjennem ogsaa av Kristus som en sand indvielses-videnskap fører til, og hvorledes disse utviklingsfrivillige bestræbelser den dag i dag tilsættes med uformindsket, ja øket kraft — og med den tilsidesættelse av alle moralske hensyn som aitid har karakterisert drisse kræfters arbeidsmaate, dette vil jeg — i den utstrækning slike ting overhodet kan omtales offentlig — søke at belyse i en senere artikkel.

Kristiania i juni 1923.

Otto Morgenstierne.

«VÅRLØYSING»

AV RAGNVALD GJESSING.

«Vestlandets dagbrudd» kaldte jeg for en snes år siden (N. Kbl. nr. 20, 1905) den åndelige bølge som gik over vest- og sørlandet, og hvis kjendetegn ikke netop var den større søkning til forkyndelsen, men «fremskridtet fra de av en syngende og hørende almue fyldte kirker til samlingerne med de syngende, men også bedende og personlig bekjendende troende».

Betegnes prækenens centrale stilling som hovedstykket i den evangeliske gudstjeneste, og menighetssangen som uttryk for menighetens aktive deltagelse, virkelige fremskridt i kristenlivets utfoldelse, så er dog ikke enhver formforandring som følge av eller i følge med forandrede livsvilkår, samfærselsmidler eller demokratisk forfatning derfor noget fremskridt. Kirke, friluftsmøte eller bedehus, en eller flere talere, søndagsformiddag eller hverdagsaften, for kirken eller mot prestene, — man må trænge frem til at forstå hvori det virkelige fremskridt ved en ånds- eller kulturbølge består. Likeledes hvor dyrt den er kjøpt og hvor meget urent eller skadelig den fører med sig.

Nu har *Oscar Handeland* som i 1916 skrev Det norsk lutherske Kinaforbunds historie i «25 år», utgit en større bok, 440 s. på A/S Lunde & Co.s forlag, Bergen 1922: «Vårløysing», med undertitel «Thormod Rettedal og samtidi hans». Det er et stykke norsk kirkehistorie særlig om «den store kristendomsrørsla på vestlandet, i hvilken Thormod Rettedal spillet en fremtrædende rolle. Her har forf. også indarbeidet Kinaforbundets forhistorie, blandt hvis stifter Rettedal også var. Derved får den hele skildring et samlende midtpunkt og et sterkt personlig relief. Boken har sin interesse, er fængslende og i høi grad underholdende særlig for dem som er kjendt der vesterpå. Hvad der væsentlig bidrar hertil er at den såvel gjennemløper alle slyng og knuter på vor kirkelige utviklings snor som også alle bygder og bedehus og lægmandskredser hvor Rettedal har færdes.

Fra H. N. Hauge og Gisle Johnson til I. C. Heuch og Jakob Sverdrup, fra Oftedahl til Sigurd Odland, gjennem Vetostrid, Kjelland-

strid, Bohemstrid løper den kirkehistoriske linje — for mange så vel kjendt, for andre læsere kanske mindre kjendt. Og på den anden side får vi kike ind i hver vik langs kysten, finder som en etikette eller som en liten ramme en ofte træffende naturskildring av stedet, og får så det ene optrin efter det andet så levende skildret efter bygdetradisjon eller efter Rettedals og venners beretning som om vi selv var med, — f. eks. på kontoret hos Anton Meyer på Time på Jæderen, hvor presten «i fullt sinne viste R. døri». Eller på Avaldsnes, hvor R. gang på gang prøver at få «stimen» op og derfor først overlater ordet til Nielsen, men derefter da ånden kom over ham med tvingende vælde, tar ordet fra Nielsen. «Tankar, synor og ord stormar inn på ham — grove og fine, mjuke og harde um kvarandre. Men altid *livande*, klaare som lynet». Rettedal kaster vadmelstrøien og svetter ut det ene lommetørklæ efter det andet endda han står på et bord ved det åpne vinduet.

Eller på dansesalen på Visnes, hvor Nielsen stemte i sangen: «O, at jeg kunde min Jesum prise» og Rettedal gik op på platformen og først sa til spillemændene: «Sjaa aa faa laat i fela, so dei kan *trø* etter det. Dette er ikkje noko; eg har ogso dansa, eg veit korleis det *skal* vera», — indtil føreren for det glade lag «tenkjer det er best at du Rettedal preikar for oss» — og den ene spillemanden lægger felen over knæet og bryter den tvært over: «aldri eit strõk for sattan meir!»

Men der er selvfølgelig en del «histoire Scandaleuse» løper med — prestehistorier er jo ikke noget ukjendt i landet; og selv der, som på Lindås, hvor både prest og klokker blir sat i gapestokken, sov i virkeligheten Rettedal og Armtvedt trygt i bedstestuen hos presten på stedet, — noget som Handeland *ikke* har fåt vite. Ellers kan det ikke negtes at han ser til begge sider og mildner av for skarp kritik, som hvor han sier: «Skal ein vera fullt ærleg, so maa ein gi (Anton) Meyer rett i noko av det han kritiserar Rettedal for» (s. 92) eller «Det er heller ikkje rett aa seja at den store «fritenkjarflaumen» gjorde *berre* vondt. Utviklingslæra gjøymer sanningskorn som ogso den kristne tenkjing har teke lærdom av». Likeledes lægger han frem nokså ømtålige ting for at nå tilbunds i forhold som Rettedals egteskap.

Med alt dette stiller forf. vistnok sin helt i et for rosenrødt lys. Så heldig et grep for fremstillingen netop at vælge Rettedal til centralfigur, så gav R. nok med sin impulsive natur støt fremad, uten dog vel egentlig at være lederen, — som vi ser det av hans

og Brantzægs ustø holdning og kuvending foran ordinasjons forkastelsen i Kinaforbundet. Kanske ledet de ved at la sig lede; for der lar sig vel ingen anden helt central leder finde. Men det vækkelsens fremstøt Rettedal mer end nogen har gjort, berettiger ham nok til den plass han har fåt i boken. Det veir der stod om hans kraftige, indtil det burleske drastiske forkyndelse banet overalt vei for ham og drog folk i flok til ham. Og han hadde en «pågåenhetens nådegave» som efter en frygtsom og forsagt begyndelse slog alle dører op for lægmandens fulde frihet til at forkynde Guds ord når og hvorsomhelst han vil, den augsburgske § 14 og alle Norges prælater tiltrods og ubunden av alle «kirkelige» hensyn.

At lægfolket har vundet i denne kamp for retten til at forkynde Guds ord uten indskrænkning av noget nødsprincip og mot prestenes eneret til det er utvilsomt. Lægmannsrørslas «Vårløysing» har jo også i saken selv været til kristenfolkets gagn og i utviklingens medfør, det skal villig medgives. Det er det samme gjennembrudd som det der sker i hedningemissionen når den er blit istand til at utsende indfødte medhjælpere, — noget vi i Zulumissionen først fik øie for efter 40 års arbeide og først efterhånden fik gjennemført. I missionen er dette uomgjængelig betydningsfulde ved de nyomvendtes, de «fødte forkynderes» arbeide så alment anerkjendt, at det betegnes som en «halvveis» vunden seir for evangeliet og som et første skridt til at overlate dem den hele gjerning, — om det end stundom kan føles litt ærgerlig at små Zulubarn o. a. skal kunne tale sit morsmål bedre end utlændinger som vi lærde missionærer.

Man vil si at dette ikke er noget helt tilsvarende sidestykke. Men har en østlandsprest en tid været i et vestlandskald, vil han snart merke sprogets betydning og at vel ikke *kulturtrinnet* men *kulturmiljøets* magt er en faktor man også i vort land må regne med. Der kan opnåes store ting ved små midler under den rette samfølelse (når presten er «som en av deres egne»), mens de store midler mangen gang blir liggende unyttig. «Må en virkelig kunne 6—7 fremmede sprog for at bli prest i Høgsfjord?» som en skipper spurte mig.

I et hedensk folk er det missionærene som tænder disse lys og tar indfødte lægmænd i sin tjeneste. Og prestene burde som missionærene med glæde se hvor vidt evangeliet ved læge kræfter nu spredes og se på dem som medarbeidere og efterfølgere, og gi dem sin velsignelse, selv når de helst opererer på egenhånd. Ti vore

lægmænd er i virkeligheten arvtagere, — «andre har arbeidet først og de er kommet ind i deres arbeide» — og de er med sin forkyndelse langt mere avhængig av det forarbeide som er gjort fra kirkens side end de vet og vil vedkjende sig, — på lignende måte som vækkelse på missionsmarken ikke bare er avhængig av vakte forkynderes ønsker og bønner, selv i forbundets Kina! men er lønnen for og frugten av megen forutgående trofast evgl. forkyndelse.

Men det er et særkjende ved de vestlandske lægmænd netop dette, som hele Handelands bok har sat sig som mål at stille i dagen og som Rettedal blev foregangsmand i, at de ikke vil «tas i tjeneste», «bli prestestyrt» eller endog arbeide sammen med prestene eller kirken. De vil nok ta troende prester i sin tjeneste, men også det kun når og sålænge de føier sig. Deres stolte princip er denne uavhængige selvstændighet som det almindelige prestedømme gir dem, og deres overmodige bevissthet er at den sidst omvendte blandt dem straks vet sig jevngod med den stand eller stab av troende prester der gjennem de lange vankundighetens tider trofast har strød ut evangeliets sæd, tiltrods for at barnet står på fars skuldre om det rækker høiere.

Således er det hos os gåt til at den lægmands bevægelse som i grunden er en face — et ledd — i kirkens eller menighetens utviklingshistorie har artet sig som en *kamp mot prestene.* Istedenfor at tænke på de byrder og svære opgaver som endelig et prestehjerte får vite sig løst og lettet for, ser man det heller som rettigheter lægfolket vinder på prestenes bekostning. På grund av æresyke og forfængelighet, men særlig egenvilje og sneversyn på begge sider er det hos os blit et partispørsmål istedenfor samarbeide.

Selvfølgelig kjender vi i missionen samme spænding i samarbeidet, i comité mixte og ellers. Så at man hos os burde ha kunnet forutse hele kamplinjen like fra missionsprest Hans Schreuders «økonomiske assistenter» til fri nadverforvaltning, fri dåp og missionærindvielse (forbundets ordinasjons spørsmål).

Alene det spørsmål er endnu uavgjort om lægfolk også skal overta «kappe og krage» d. e. hele det geistlige embede herhjemme efterat resten av borgerlige embedspligter er utskilt fra det; eller om de i længden kan holde oppositionens fordelagtige kampstilling. Det vil med andre ord si om hvorvidt «den norske kirke» skal bli bevart i sin samlende enhet eller om den ved en komplikation skal bli sprængt i stumper og stykker.

Hvilke enkelte fordele en sådan sprængning end kunde synes at

medfore, må man vel heller ikke være blind for hvilket ulivssår den vilde tilføie vort folk og det som et kristent folk; ti også de bevisst troende eller bekjendende kristne vilde komme til at stå mot hverandre, og det i strid så hård som nordmænd kan føre den. Sundsprængt is gror sammen, men ikke så snart vil Norges folk eller kirker påny kunne samles sammen igjen.

Derfor er den kamp som Rettedal og de vestlandske lægfolk har reist — imotsætning til østlændingerne med Lutherstiftelsen i sin tid — så skjæbnesvanger. Ikke prestene vakte striden, de øvet motstand, mest passiv motstand, men lægprædikanternes kamp var den pågående hensynsløse og ikke helt uegennyttige. Kampen førtes ikke bare med «livets rett» som Handeland mener; det har forekommet mig, og fremgår det ikke av Handelands skildringer, at den må karakteriseres som *mande viljens* qvantum satis, med farve av norsk husmands misundelse, (s. 39, 43, 61 o. fl.), selv om vestlændingen ellers ikke kjender husmandsinstitutionen, og uten tilstrækkelig ængstelse for en baglerstrid. Den brist i Rettedals karakter som Handeland uten selv at være det helt var stiller i så klart et lys, synes desværre at være typisk for hele bevægelsen. Jeg tænker på hvordan han med brudd på troskap overfor tidligere indgangne forpligtelser for begges vedkommende og mot hendes ønske «tiltvinger sig» en hustru, hvis kjærlighet han forresten aldrig vandt. Samt hvordan han trods overenskomst om at længstlevende skulde arve egtefællen, da de var barnløse, søkte at unddra hende, der dog som jormor hadde bragt sit tilskud til formuen, en del av godset (som korban d. e. tempelgave) til Kinaforbundet.

Her er så meget av mandevilje, som ikke tar sig selv med ind under egen forkyndelses krav og tugt. Tænk bare på Oftedal. Men også den ret som Rettedal med så stor styrke tilkjender den lutherske lægmand, frakjender han, ikke alene den lille flok fromme metodister på «Hidra», d. e. Hitterø; men endog en mand som Andreas Lavik «sættes utenfor», og hvem som helst sættes utenfor, hvor god og troende en kristen han end kan være, sålænge han ikke bøier sig under partiets parole, — en karakterbrist og en partibegrænsning som for et hvilket som helst parti i norsk kristenhet uvægerlig vil bli til fald og ikke til opreisning ved næste kirkeepoke, om de underkjender eller i gjerning fornegter dette katekismestykke i vor fælles trosbekjendelse: de helliges samfund; ti de helliges samfund står høit over alle partiformål.

Den bitre partistilling som lægmandrørsla her har manet frem er så skjæbnesvanger for kirkens fremtid og dermed for vort folks

fremtid, at alle gode magter, og dens ledere ikke mindst, skulde gjøre hvad de kunde for at besværge den bort igjen. Det er let nok for Handeland som bare fører sin fremstilling frem til århundrets slutning med Kinaforbundets frontopstilling i ordinasjonsspørsmålet og dermed dets brudd med den historiske norske kirke.

Siden har vi fåt menighetsfakultetet som den sidste sprængkile i kirken og som topstykke på lægmandsbevægelsen; det vil føre de sidste tre træk schakmatt mot den evangeliske kirkes grundvold: uhildet læsninä av «Guds ord». Nu forskanser det sig bak vor kirkes uforandrede bekjendelse, mens det selv blåser ad Den augsburgske konfessions § 14, og glemmer presteeden som pålægger os at forkynde Guds ord i første linje, kirkens lære i anden (sammenlign den borgerlige troskapsed til 1) forfatningen og 2) kongen).

Det blir nok en hård kamp, endnu er det bare forpostfegtningerne om formalia. — Når vi kommer ind til kjernen, hvad vi læser ut av skriften, og endnu mere kommer ind til evangeliets kjærne, da kanske de kristne møtes igjen, og da vil vi sammen med alle lægmandsrørslas levende troende kunne tale om et virkelig fremskridt: i tro og trosbevidnelse i ånd og nåde.

Ragnvald Gjessing.

REISEBOKEN I

Av de kirkelige forbund og mellemkirkelige retninger, jeg har faat med at gjøre de senere aar, staar ingen mig nærmere end forsøket paa at faa istand den store mellemkirkelige kongress on life and work eller som det heter paa norsk: *For praktisk kristendom.*

Alt ifjor var det avgjort at programkomiteen, hvorav jeg uværdig er medlem skulde møtes ivaar eller senvintres engang, og over nytaar blev møtet berammet til avholdelse i London i februar. Aldrig saasnart var det gjort, saa blev møtet omberammet til avholdelse i Wittenberg i april, og mens jeg gjorde mig færdig til at drage til Wittenberg blev møtet endnu engang omberammet til avholdelse i Zürich. Jordbunden blev vel for het i Tyskland, ikke alle var like fornøiede med at møte der.

Nu er denne programkomite en ganske liten komite, som er let at flytte paa, den bestaar bare av generalsekretæren hr. Atkinson fra New-York, professor Brown sammestedsfra, professor Deissmann fra Berlin, professor Bøhl fra Groeningen, professor Choizy, Genf, frkn. Gardner, London og Gleditsch, Kristiania, og de fleste av komiteens medlemmer hører tillike med i Eksekutivkomiteen for verdensalliansen for venskap mellem folkene ved kirkerne. I den har undertegnede ikke været med før ifjor, da jeg blev indbudt til det store Kjøbenhavnermøte, og iaar, da jeg blev anmodet av den norske gruppes styre om at repræsentere den, siden jeg allikevel skulde ut.

Eksekutivkomiteen havde som vanlig i disse urolige tider fanget fuldt av saker, men navnlig var den sammenkaldt i dette øieblik paa grund av den spændte situation i Mellem-Europa. Jeg er lidt bange for, at vi herhjemme fremdeles sover under skyfri himmel, hvad den slags ting angaar. Eller for at si det smukkere med ord fra andres mund: Norge er helt *rettet indad,* det har ingen utenrikspolitik. For efter vane at være lidt ondskapsfuld mot mine kjære landsmænd, kan jeg jo igjen føie til dette milde ord den bemerkning, at vi ikke har nogen utenrikspolitik uten den som opstaar, naar *andre gjør lidt politik paa den sovende nordmands bekostning.*

Nok er: stillingen i Mellem-Europa er for tiden ikke bra, den er

meget værre end folk tror, og fredsvennerne er vaakne. Kan de utrette noget?

Møtet i Genf var lagt an paa at bringe sammen franske og belgiske fredsvenner paa den ene side og tyske paa den anden under velvillig bistand fra britisk og amerikansk side, samt fra os andre som ikke veier stort, men som allikevel gjerne vil hjælpe til.

Altsaa hurtigst mulig avsted gjennem Sverige og Tyskland. Det var i begyndelsen av april og saavidt begyndt at grønnes paa de fruktbare svenske sletter. Østersjøen var graa og litet venlig som den pleier og de tyske sletter tar sig ikke ut, naar man kommer fra Skaane. Allikevel saa det ut til at Tyskland allerede er kommet litt op efter krigen, alt var i bedre stand end for to aar siden, jernbanerne har nok et stykke igjen til sin gamle førstestilling mellem Europas jernbaner, men de er kommet sig. Berlin var ogsaa kommet sig noget, hvad det ydre bybilde angaar. Selvsagt er der noget mer betleri end før. Alt paa Stettiner banegaarden begyndte det med hvad man kan kalde indtrængede forestillinger om de svenske smaapenges værdi, og fortsatte siden, navnlig naar valutaens eiendommeligheter kom i betragtning. Vist saa man paa gaten en og anden av de ulykkelige, der har faat nervechok i krigen og der var fremdeles den samme hær av meget tarvelig klædte personer, som bar sin fattigdom paa en maate som vidnet om bedre dage og forsakelsens mot.

Og saa faar en jo høre om store savn og vanskeligheter i den middelstand, som skulde bære Tysklands kultur videre efter nederlaget.

Man fik indtryk av, at pliktmenneskene arbeider over evne, og at fredsvenner arbeider dobbelt over evne fordi deres bestræbelser gaar imot strømmen. Jo længer de strekker sig forat finde frem til sine tidligere fiender, des mere gaar begivenheterne imot dem, men, som sagt i det store og hele ser det ut til, at landet er kommet noget op. Ikke at tale om, at man spiser godt hos Kempinski som før og udmerket hos Borchardt i Franssische Strasse. Det eneste skulde være, at Rhinskvinen muligens ikke er saa vel lagret som i gamle dager, enten nu de bedre aarganger er drukket op under krigen eller franskmændene drikker den nu.

Jeg la ogsaa merke til at bankerne syntes at trives. Flere av dem bygget sine lader større, bare det ikke gaar dem som vore banker, at naar huset blir færdig, saa kommer smalhans og vil bo der. Kreditinstitutet kan vel leve av krediten en stund, men i lengden er kredit mager kost.

Fra Berlin gik toget igjen med vanlig præcision, men længere sydover sakket vi av, og da vi næste dag drog ind i det gemytlige Würtembergs gemytlige hovedstad var vi haabløst forsinket. Saavidt jeg skjønner, maa de spare paa kullene likesom vi dengang Storbritannien snørte igjen kulsækken for os likesom franskmændene nu gjør for Tyskland. Deres kul ligger jo i hauger og stabler op mot skyerne borte i Westfalen: Til Tyskland skal de ikke komme og til Frankrig kan de ikke komme, saaledes stanser nu de franske fabriker og de tyske jernbanetog. Verden regjeres endnu med det samme kvantum visdom, som i *Aksel Oxenstiernas dager*.

Da vi nærmet os den schweiziske grænse begyndte fredsmøtet at bemægtige sig toget, de delegerte dukket op allevegne, nogen av sovekupeer, andre efter en nat, tilbragt paa haarde bænker, saaledes som nu engang livets vilkaar er i disse haarde tider, og snart gled vi ind paa stationen i Zürich, og var i landet uten krig. Speidergutter møtte op og fulgte os tilhuse og snart var alle vore apparater igang, komiteer og subkomiteer, sekretærer og formænd, referenter og ordførere for de forskjellige saker. Det er merkværdig, hvordan den angelsaksiske races sikre parlamentariske kultur i løpet av nogen minutter formaar at omskape de deputertes kaos til en arbeidsdyktig forsamling. Det gaar forresten her som ellers i verden, at forsamlingens arbeidsdyktighet i virkeligheten beror paa de faas dyktighet. De som kan gjøre noget, faar saa sandelig trække læsset, men saa faar de ogsaa sin politiske belønning.

Her findes alleslags saker at ta fat paa. Her er en protestant fra Spanien, som klager over at biskoperne dernede har saa stor politisk indflydelse, at protestanterne ikke kan faa sin ret, og ydermere klager de over, at de anglikanske biskoper ikke vil hjelpe dem. Der er protestanter i Riga, som klager over, at regjeringen har tat en kirke fra dem og git den katolske biskop til katedral, og der er den graverende omstændighet ved saken, at denne kirke var deres katedral ogsaa, ja at deres biskop, Irbe, nylig var biskopsviet i denne samme kirke av hans naade, erkebiskopen av Uppsala. Der var hjerteskjærende bønner om hjælp fra Grækenlands talløse flyktninger, men det vanskeligste var tyskerne og franskmændene naturligvis.

Polakkerne d. e. de egentlige nationalpolske kom ikke dennegang, men den høist sympatiske og værdige generalsuperintendant *Blau* fra Posen var som vanlig tilstede. Giampiccoli manglet dennegang, han blev meget savnet, ti han var av de brodersjæle som

kunde holde to dødsfiender fast i haanden begge to, saa de følte, der var noget større end hatet. Vi hadde den glæde at se tre franske og to tyske delegerte, og hovedarbeidet gik ut paa at finde utgangspunkt og form for en felleserklæring fra begge disse parter om deres store mellemværende. Med undtagelse av den ene franskmand, hadde Poincarés politik ingen forsvarer paa møtet. Og da jeg berettede om de norske biskopers henvendelse til presidenten i De forenede Stater om at mægle vakte det almindelig bifald. I det hele gik stemningen paa møtet avgjort i retning av at der maatte en mæglingsmand til. Og uagtet der var noget større tillid til nationernes forbund end vi nærer her i landet, blev man dog ogsaa der enig om, at denne udmerkede institution trængte *at suppleres forat kunne optræde med held i denne sak.*

Zürich viste sig at være et godt møtested, Zwinglis gamle kirke, den fordums katedral rummet en stor forsamling og Peterskirkens menighetshus var et ideelt forsamlingslokale, med tilstrækkelig rum for komiteer og subkomiteer, typister. Menighetshuset var temmelig nyt, men det rummet minder fra Leo Judae, som var sogneprest der i Zwinglis dager og det kaldtes Lavaterhuset til minde om den berømte prædikant og forfatter, som hørte til der for vel hundre aar siden. Kjendes Lavater mon nu her hos os? Der var et halvt aars tid i min ungdom, hvor jeg levet paa hans betragtninger, og de turde være gode for en og anden endnu.

Hovedresultatet av vore forhandlinger var naturligvis den uttalelse om den farlige Ruhrkonflikt som tilslut blev vedtat efter mange, lange og vanskelige forhandlinger i et meget bevæget møte, og alt kommer an paa om der kan gjøres noget i den retning. Uagtet alt endnu er ved det gamle, kan jeg ikke se andet end at det driver i retning av forhandlinger under en mæglende institution, og har møtets deltagere kunnet gjøre noget i den retning, naar de kom hjem, saa er det glædelig. Nogen let opgave har de saavidst ikke hat, naar de kom hjem til sine hverken tyskere eller franskmænd.

Men hvad der saaledes kan utrettes ved bøn, kjærlighet og troskap er i sandhet ikke litet; øiensynlig er det store gode, vi alle vinder kjendskap og venskap med kristne i andre land. For min del kan jeg ikke noksom prise hvad jeg i saa maate har vundet ved at være med saa meget som jeg har været med de sidste aar, og jeg kan kun anbefale mine yngre og yngste venner at komme med, ikke som jeg selv forsent og halvt motstræbende og fra en gal kant, men tidlig, villig og uten at la sig drive ind i nogen

sidegate. At jeg kom ind, skylder jeg biskop Tandbergs norske kirkelige utenrigspolitik, og at jeg nu er der, skylder jeg min energiske hævdelse av norske synsmaater og lutherske kirkeprinciper, men min personlige vinding derved er kjendskap til forhold og personer og undertiden venskap med betydelige mænd, som jeg ellers aldrig vilde kommet i berøring med.

Der er to ting, som vil bli anderledes i fremtiden end det var fra først av. Der blev i den første tid git os reisebidrag herfra, det synes at skulde ophøre av sig selv, og vi har dernæst tildels her levet paa bidrag utenfra. Dette sidste passer ikke med norsk æresfølelse. Vi maa arbeide saken frem, saaledes at ogsaa den likesom mission og andre utenrigsforetagender faar tilstrækkelig frivillig understøttelse herhjemmefra. En liten begyndelse dertil er gjort i Kristianiakomiteen, men dette maa fortsættes fremover.

J. Gl.

OM FINLANDS ANDLIGA FOLK-MELODIER

1. *Källorna.*

Den andliga väckelse, som efter det ödesdigra stora nordiska kriget uppkom i Sverige, närd och understödd av de pietistiska och hernhutiska rörelserna i Tyskland, fann en tacksam jordmån även i Finland, som djupt förödmjukats genom den «stora ofredens» förhärjelse, mistande $^2/_3$ av sin befolkning och utarmad genom inkräktarnes sjuåriga kvarstannande i landet. Den andliga sångsamling, som under namnet «Sions Sånger» år 1743 trycktes i Sverige, innehållande dels översättningar från tyskan, dels svenska originaldikten, blev 1790 av *Elias Lagus* översatt till finskan. Samma år utgavs av Antti (Anders) *Achrenius* en mindre sångsamling, som under namnet «Halullisten sielnin hengelliset lanlut» («Längtande själars andliga sånger) sedermera omtrycktes i alltjämt tilltagande omfång, innehållande till största delen finska originaldikten, ofta författade av enkla allmogemän och — kvinnor. Redan dessförinnan hade den sistnämnde prästmannens fader, *Abraham Achrenius*, den förste ledaren, om och måhända icke den egentlige upphavsmannen, till den äldre finska väckelsen, utgivit flere andliga sångsamlingar (på 1760-talet), vilka dock icke behöllo den allmänna spridning som de ovannämnda «stora» (Lagus) och «lilla» (Achrenius) Sion, såsom de brukade kallas. Men även «Sions Sånger» spriddes i Finland redan i sin svenskspråkiga dräkt bland svenska talande väckta kretsar.

Melodierna bestods dels av koraler, dels av tyska pietistiska och herrnhutiska sång-«toner», vilka dock, då de blott muntligen fortplantade sig, utan notpublikationer, från trakt till trakt och släktled till släktled, starkt förändrades, utmynnande i ett otal varianter, av vilka somliga gestaltat sig så egenartat, att sammanhanget med originalet blott medelst vetenskaplig forskning och med tillhjälp av mellanliggande variantformer kunnat påvisas (*Ilmari Krohn:* über die Art und Entstehung der geistlichen

Volksmelodien in Finland, 1899). Samma öde vederfors även själva den kyrkliga psalmbokens koralmelodier, emedan den 1702 tryckta unisona koralsamlingen icke synes hava mycket spritt sig i landet, utan klockarene för det mesta redde sig med handskrivna notböcker, vilka till sina melodiformer i avsevärt mått avveko från varandra. Först under medlet av 1800-talet, då småningom orglar bygdes i olika delar av landet, utgåvos (på privat initiativ) de första 4-stämmiga koralbøckerna, och även i dem var man nödgad att bifoga variantformer av åtskilliga fraser, för att kunna i någon mån tillfredsställa de olika församlingarnas vanda sångsätt. Allt detta inverkade naturligtvis även på mångfalden hos de icke — officiella sångböckernas melodier.

Av de sistnämnda trycktes för första gången en mindre samling 1890—91, under namnet «Kansan lahja kirkolle» (Folkets gåva åt kyrkan). De unge studerande (lektor *Mikael Nyberg* och undert.), som på sin vandring efter folkvisor och — danser genom en särskild ledning råkade träffa personer (tillfälligtvis komna från avlägsna trakter), vilka erbjödo sig att sjunga för dem gamla andliga sånger, och som sedan utgåvo de skönaste och mest karakteristiska av dem i 4-stämmig sättning i ovannämnda samling, anade nog icke bärvidden av denna sin upptäckt, ej häller det framtida förvärkligandet av samlingens vackra titel, i vidsträcktare mening. I främsta rummet gällde det att för vetenskapliga syften tillvarataga det förhandenvarande materialet. Finska Litteratursällskapet antog sig saken, utsändande Mikael Nyberg till de socknar i Sydvästra Finland, belägna inom triangeln Björneborg—Kumo—Nystad (Pori—Kokemäki — Unsikanpunki), där den andliga rörelsen av de «bedjande» (rukvilevaiset) höllo de gamla sångsamlingarna i flitigt bruk och där även de nyss publicerade melodierna voro hemma. Tillika uppmanade sällskapet genom upprop i tidningarna att innsända likartat material från andra landsdelar. Sålunda tillsändes från Østerbotten en fullständig handskriven melodisamling från 1830-talet. Snart därpå utgav prosten *Wilhelm Malmberg* (Malminaara) en notbok, med melodier upptecknade i norra Savolase, för att begagnas till den av honom utgallrade och reviderade nya upplagan av Sions Sånger (Sionin Virret) 1895. Något därefter upptecknade undert. ytterligare en variantsamling från Karelen (Sontavala socken) samt ordnade sedan det sålunda hopkomna melodimaterialet för Finska Litteratursällskapets allmånna folkmusikpublikation, under namnet «Suomen Kansan Sävelmiä. I. Hengellisiä sävelmiä» (Fin-

ska folkets melodier. I. Andliga melodier), innehållande inalles något över 1 000 varianter, 1898—1900.

2. *Det kyrkliga bruket.*

Vid tiden för publikationen av de nämnda andliga folkmelodierna befann sig koralfrågan i den finska kyrkan i sitt mest kritiska skede. Efter godkännandet av de nya finsk- och svenskspråkiga psalmebøckerna 1886 måste en gemensam koralbok utarbetas. Den utkom redan 1888, ordnad efter meterklasser, i stilenligt enkel och värdig 4-stämmig sättning av Richard Faltin; melodiernas historiska grundform återvanns genom anslutning till de i Tyskland i samma riktning vunna resultaten. Även de gammalrytmiska formerna funno en varm förespråkare i koralkomiténs ordförande, biskop *O. I. Lottiander;* dock blevo de införda blott inom vissa gränser, emedan det «plana» sångsättet även hade ivriga anhängare. Under det striden emellan dessa riktningar pågick, dragande ut på koralfrågans avgörande, framkommo de finska andliga folkmelodierna i offentligheten och ledde genast uppmärksamheten på sig genom den fullödigt djupa och kraftigt livfulla karaktären av många ibland dem. För mången blev det klart, att de voro mest egnade att avvärja inträngandet av de nya lättfattliga och livliga, men tillika ytliga och till stilen världsliga melodier, som genom åtskillaga både kyrkliga ock icke kyrkliga religiösa riktningars sångböcker begynte spridas över landet och emot vars lättvunna popularitet den traditionella koralen i sitt stelnade sångsätt icke egde någon kraft till effektiv motvärkan. Sålunda föranleddes kyrkomötet 1898 att yrka på intagandet i koralboken av sådana andliga folkmelodier, som egnade sig därtill, och det slutliga koralpsalmboksförslaget 1903 innehäll även ett mindre antal av dem. Förslaget blev i huvudsak godkänt; men tillika insattes en ny koralkomité med uppdrag att från de andliga folkmelodiernas rika skatt utarbeta ett *meloditillägg,* till frivilligt bruk jämte de godkända koralerna. Då emellertid meterklasserna för de eljest lämpliga melodierna ofta icke hade sin motsvarighet i psalmboken, måste de undergå en omgestaltning för att lämpa sig för sin nya bestämmelse. Dessutom befann det sig i flere fall ändamålsenligt att sammansmälta olika varianter för att erhålla den fullödigaste slutliga formen för melodien. För sådant arbete, som fordrade icke blott utvecklat sinne kompositorisk stil, men även ingående kännedom av folkmusiken, an-

sågos de utförande komitémedlemmarna hava egt nödig kompetens (magister Heikki Klemetti, lektor Nyberg och undert.), så att av de något över 100 melodier, som inlämnades till kyrkomötet (1908 och 1913), efter genomgången granskning i församlingarna, största delen (närmare 100) godkädes till ovennämnt fakultativt bruk och en hel del av dem sedermera blivit mycket omtyckta i vida delar av landet. I den 4-stämmiga koralboken blevo de dock icke upptagna i den harmonidräkt, som av mag. *Klemetti* utarbetats för dem i något friare, icke strängt 4-stämmig stil (Nya andliga Melodier, I.—III., orgelakkomp.), utan på nytt utsatta av Faltin och dels (før den sista upplagan, 1922) av Nyberg. Då emellertid kyrkomötet uttryckligen avsagt sig att avgöra frågan om koralernas harmoniserig, måste den samma anses ännu stå öppen och stadd i vidare utveckling till en stil, som fullödigt förmår motsvara melodiernas karaktär.

3. *Det nya psalmbokstillägget.*

En ytterligare ökning av detta nationella element i kyrkosången står att förvänta genom det psalmbokstillägg, som kyrkomötet 1918 satte i gång genom att tilsätta en komité för ändamålet. Förslaget utkom i maj 1923 och innehåller 295 psalmer, däribland omkring 80 från de nämnda samlingarna från år 1790, i språkligt och poetiskt hänseende moderniserade (icke till anda och innehäll). Vid valet av melodier följdes även nu principen av olika varianters sammansmältning, dock med noggrannare trohet mot originalmaterialet, än vad som varit möyligt i koralkomiténs likartade arbete. Undert., som i egenskap av komitémedlem hade sig detta specialuppdrag ombetrott, hade tillika att utarbeta en 4-stämmig koralbok för det nya psalmbokstillägget (juni 1923) och har härigenom haft tillfälle att framlägga sitt ideal för ändamålsenlig harmonisering av koraler samt särskilt av de andliga finska folkmelodierna. Dessas antal i samlingen har ännu ytterligare stigit därigenom, att även för andra intagna psalmer lämpliga sådana till ett visst antal blivit anpassade. I fall psalmbokstillägget i huvudsak skall bliva godkänt, kommer nationaliseringen av vår finska kyrkosång sålunda att skrida till en möjligast vidsträckt utveckling, utan att dock tränga bort de värdefulla inlägg, som vi erhållit i detta hänseende från Tyskland och Skandinavien.

Ilmari Krohn.

LITTERATUR

Høifjeldsdigte i utvalg av *Theodor Caspari.* Høifjeldsdigte i utvalg H. Aschehoug & Co., Kristiania 1922.

Det er litt vanskelig å få fat på stemningen i disse digte med en gang en begynder å læse. En kunde fristes til å bruke det billede at det går litt tungt opover bakken. Men pludselig er man midt oppe paa høifjeldet, bergtat av de tause vidder, fornemmende duften fra lyng og dvergbirk. Og digteren er en naturskildrer av rang. Han gir os her noget av høifjeldets egen sjæl gjennem de skiftende årstider; som så ofte før forstår jeg at det gjør godt for menneskene å læse naturens bok, den er skapt av Gud og gir os længsel efter Gud.

R K.

Hav og Himmel av *Ivar Welle.* Lutherstiftelsens bokhandel, Kristiania, 1922.

Uten å gjøre krav på nogen større litterær værdi er denne lille sjømandsfortælling både velskrevet og vakker.

For os landkrabber er sjømandens liv noget ukjendt, en verden for sig selv. Som fhv. sjømandsprest har Welle de bedste betingelser for å kunne gi os et indblik i denne verden. Vi følger med interesse heltens sorger og kampe fra han var liten sjøgut til han blev den anerkjendte og betrodde kaptein.

Men vakrest fortælles om havet. Ganske egte er hans skildring; vi forstår at forfatteren selv har stått ansigt til ansigt med det i al dets vælde og at det har sunget sine vilde sange for ham.

Min hvite Gut av *Regine Normann.*

En række fortællinger, hvor Regine Normanns fortællertalent og kjendskap til barnets væsen og sjæleliv kommer likeså smukt frem, som nogensinde før. Det følelsesliv, som nok altid har været at finde på bunden av hendes forfatterskap træder efterhånden tydeligere frem, og dets religiøsitet blir mer fremtrædende Det begynder at blive en smule for meget blotlagt, en vil neppe kunde frikjende denne sidste bok for sentimentalitet, og hvis forfatterinden ikke er forsigtig, kan det komme til at gå galt med hendes virkelighetsfremstilling.

Boken vil utentvil blive populær, den vil ikke alene finde mange læsere, men den vil også finde oplæsere, den er skikket til høitlæsning ikke bare ved den hjemlige arne, men endnu bedre i foreninger og ved fester av religiøs karakter. Der vil ikke den smule overdrevent føleri genere. Tvertom, der må tildels brukes lidt sterke midler. Og det skulde ikke undre mig, om boken var blevet til på den måte, f. eks. som fortællinger til nytte og hygge i skolestuen.

Anmelderen.

REDAKSJONENS ADRESSE: OSCARSGT. 43, KRISTIANIA